

Dr. RIZA NUR DOSYASI

TURGUT ÖZAKMAN

TURGUT ÖZAKMAN • Dr. RIZA NUR DOSYASI

b

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ: 102

ISBN 975 - 494 - 515 - 2
95 . 06 . Y. 0105 . 0825

Birinci Basım
Nisan 1995

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf : 431 81 22 - 434 12 71
434 49 98 - 434 49 99
Faks : 431 77 58
06420 Yenışehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Narlıbahçe Sk. 17/1
Telf : 522 52 01 - 526 70 97
Faks : 527 41 19
34360 Cağaloğlu - İstanbul

TURGUT ÖZAKMAN

Dr. Rıza Nur Dosyası

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : semih poroy

dizgi : font matbaacılık ve tanıtım hizmetleri
tel : 230 30 30
baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık
ticaret ltd. şti.
tel : 231 38 57 – 231 38 58

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Genel Bilgi	7

Rıza Nur'un Hatıralarını Yayınlayan Yayınevinin Tutumu ve iddiaları • İddiaların ve Dr. R. Nur'un Hatıralarındaki Notların Değeri • Hatıralarını Yazdığı Sıradaki Ruhsal ve Zihinsel Durumu Hakkında Açıklamaları • Hayat ve Hatıratım'ın Kurgusu

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Değerlendirme	21

'Müthiş Belgelerin' Mahiyeti • Dr. R. Nur'un Dayandığı İki Kaynak • Not Defteri • Hafızası • İki Şaşırtıcı Ömek • Hatıraların Tarihi Değeri • Uyguladığı Metod

İKİNCİ BÖLÜM

Hatıralardan Seçmeler ya da İtirafı	63

Ailesi • Evliliği • Cinsel Hayatı • Kadınlar Hakkındaki Düşünceleri • Bazı Alışkanlıkları • Ruhsal Dünyasından Birkaç Çizgi • Din ve Din Adamları Hakkındaki Görüşleri • Bazı Davranış

Özellikleri • İnsanlar Hakkındaki Düşünceleri • Dr. Nur'u Kimse Çekemiyor • Herkesi Kıskanıyor • Doğrudan Övünmeleri • Dö-
laylı Övünmeleri • Kinciliği, İntikamcılığı • Bir Saplantısı: Beni
Öldürecekler! • Siyaset ve Demokrasi Anlayışı • Abdülhamit ve
Osmanlı Hanedanı Hakkındaki Bazı Görüşleri • Politika Hayatı-
nın Özeti • Yaptığını İddia Ettiği Hizmetler • Bazı Kişiler Hak-
kındaki Görüşleri • Çok Beğendiği Bir Lider: Mussolini • Nasıl
Yazı Yazdığı • Hatıralarını Yazdığı Sıradaki Mali Durumu • Ha-
tıralarını Kedi Pisliğini Saklar Gibi Saklaması • Bazı Aydınlatıcı
Açıklamaları • Larousse Olayı • M. K. Atatürk ve Dr. Rız Nur •
Türkiye'den Kaçışının Hikâyesi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

R. Nur'un Parti Programı 145

Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programından Alıntılar
• F. R. Atay'ın Bir Makalesi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hastalığı 153

Dr. H. B. Tokol'un, Dr. Rıza Nur'un Ruhsal ve Zihinsel Durumu
Hakkındaki Açıklamaları ve Teşhisi.

BİTİRİŞ 159

GİRİŞ

GENEL BİLGİ

Dr. Rıza Nur'un 1935 yılında British Museum'a eski yazı ile yazarak verdiği hatıralarını ve öteki yazılarını, Türk kamuoyu ilk kez Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in 1963'te yayınlanan bir yazısıyla öğrenmiştir. [1 Ekim 1963, Kitap Belleten Dergisi] Tütengil iki makale daha yayınlamış, sonra bu üç yazısını "Dr. Rıza Nur Üzerine Üç Yazı, Yankılar-Belgeler" adıyla 1965 yılında küçük bir kitapta toplamıştır. [Üçler Fikir ve Kültür Kitapları Dizisi No. 1, Ankara]

Dr. Rıza Nur'un 4.6.1935 günlü bir mektupla British Museum'a, "1960 yılına kadar okuyuculara sunulmamak" şartıyla verdiği el yazmalarının sayısı dörttür:

1. "Birinci Şiir Kitabıma Dercedilmemiş Olan Şiirlerim"

1936, İskenderiye. 119 yaprak. Bu ciltte 3 eserle 2 ek bulunuyor:

Şiirler, Ziya Paşanın Zafernamesi (1935'te Roma'da yazılmış), Topal Osman, gülgülü opera (1935'te yazılmış).

Ekler : Rıza Nur'un vasiyetnamesi (17 Ocak 1936'da İskenderiye'de yazılmış), Rıza Nur'un eserlerinin listesi.

2. "Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı"

1929, Paris. 63 yaprak.

Bu ciltte Altındağ adıyla kurmayı tasarladığı "ilmi ve edebi bir cemiyet" hakkında bilgi ve işbirliği yapmayı düşündüğü kişilerin listesi bulunan bir de ek vardır.

3. "Şiirlerim ve Nesir ve Makalelerimden Birkaçı"

1935, Paris. 135 yaprak.

Bu ciltte şiirleri, Cehennemde Bir Celse (1932'de yazılmış) adlı iki perdelik manzum bir oyunu, Moskova Türk Büyükelçiliği aleyhinde yazdığı Zühre Mabedi adlı bir manzumesi, bazı makaleleri, N: Kemal'e öykünerek yazdığı Rüya adlı yazısı bulunuyor.

4. "Hayat ve Hatıratım"

1929, Paris. 908 yaprak.

(C.O. Tütengil, a.g.e., s. 5-9)

Altındağ Yayinevi, Hayat ve Hatıratım'ı, 1967/68 yıllarında 4 cilt halinde yayınladı. 4. ciltte Rıza Nur'un, Ziya Paşa'nın Zafernemesi adlı uzun manzumesi (Atatürk hakkında bir hiciv), Topal Osman (Atatürk aleyhinde bir opera livresi) ve Cehennemde Bir Celse (Atatürk aleyhinde bir oyun) adlı yazıları ile kurmayı tasarladığı Türkçü Parti'nin program taslağı da ek olarak yer almaktadır.

Yayinevi Rıza Nur'un British Museum'a verdiği dört yazmanın tamamını değil, yalnız Atatürk aleyhinde olanları seçip yayınlamıştır.

İlk iki cilt, 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanununa aykırı görülerek, İstanbul 8. Sulh Ceza Mahkemesinin 1968/36 sayılı kararıyla toplatılmıştır. O sırada yayınlanan 3. ve 4. ciltler de aynı sebeple toplatılacaktır.

Altındağ Yayinevi, 1. cildin önsözünde, Rıza Nur'un Abdülhamit hakkındaki olumsuz görüşleri dolayısıyla, okuyucularını şu sözlerle uyarmaktadır:

"Doktor Rıza Nur da nihayet insan olmak itibariyle muayyen hatalara düşebileceği gibi müşahedeleri kısmen eksik veya yanlış olabilir. [...] Sultan Abdülhamid [...] gibi şahıslar hakkında, Türk milliyetçilerinin geliştirdikleri tarihi tetkiklerle bağdaşmayan görüş ve düşünceleri, bu babda misal olarak zikre değer. İlk tabip çıktığı zaman, Yemen'e tayini çıktığı halde Sultan Hamit'in özel iradesi ile hastanede bırakılmış olmasına rağmen onu, devrinin **sübjektif** ölçüleri dışında değerlendirememekte olduğu görülecektir. [...] Bu itibarla Rıza Nur'un **şahsi** düşüncelerini, [...] neslinin sosyal ve siyasi görüşlerini aksettiren tarihi bir fikir malzemesi olarak mütalaa etmek yerinde olacaktır. Buradaki **hatalı** görüşler bile ilerde, o devrin manevi tarihini, fikir ayrılıklarını yazıp bu hususta **hissiyatın** payını belirtmek isteyecek kimselere ehemmiyetli bir kaynak olacaktır." [6 vd.]

Bu görüş, 3. cildin önsözünde daha da açıklık kazanıyor:

"Mesela Sultan Abdülhamid, Sultan Vahidettin, son Halife Abdülmecit Efendi, saltanat ve hanedan-ı âl-i Osman hakkında söyledikleri kısmen yetişme şartları ve kısmen de *haber kaynaklarının çürüklüğü* yüzünden **umumiyetle yanlıştır.**"

Rıza Nur'un Abdülhamid ve diğer hanedan mensupları hakkındaki görüş ve düşüncelerini, **sübjektiflik, nankörlük, şahsilik, hatalı olmak** ve **hissilikle** suçlayan yayınevi, Rıza Nur'un M. Kemal Atatürk ve milli mücadele kadrosu hakkındaki kaba ifadelerini ve çirkin iddialarını ise şöyle sunmaktadır:

"Rıza Nur, Mustafa Kemal'e dair, umumiyetle alışılmış olandan farklı bir görüş ortaya koymaktadır. Fakat böyle bir hatıratta asıl olan, şahsi duygu ve düşünceler değil, mü-

şahedelerdir. Eğer hatırat sahibi, müşahedelerinde hakikata sadık kalıyorsa, mesele yoktur. Çünkü istikbalin tarihçisine malzeme olacak hususlar, işte bu müşahedelerdir. [..] Müşahedeleri kısmen eksik veya yanlış da olabilir; *fakat okuyucular, hatıratın bütününe dikkate aldıkları zaman [..] Rıza Nur'u **samimiyet ve hakikate sadakat** gayreti içinde bulacaklardır.*" [s.6]

Rıza Nur'un müşahedelerinin kısmen eksik veya yanlış olabileceğini kabul eder görünen yayınevi, hatıraların bütününde ise Rıza Nur'un samimi ve hakikate sadık olduğunu telkin etmeye çalışıyor.

2. cildin sonuna eklenen açıklamada ise [s. 542], telkin dozu daha da artırılarak, hatıralar, "*yakın tarihimizin bakir gerçekleri üzerine ışık tutan **müthiş** ifşaat ve vesikalar*" olarak takdim edilmektedir.

3. cildin önsözünde ise daha açık bir tavır alınmış. Hatıralar, "*tarih için zaruri bir malzeme olarak*" değerlendiriliyor. 5816 sayılı "Atatürk'ü Koruma Kanununa" dayanılarak hatıraların toplatılması kararının, "*tarihi gerçeklerin ortaya çıkmasının önlenmesi*" amacıyla alındığı ileri sürülüyor ve özetle şöyle deniyor :

"**Bu hassasiyet kanaatimizce çok yanlıştır. [..] Münevverler, yurtdışına çıktıklarında Türkiye'de ağıza dahi alınamayacak büyük iddiaları, gittikleri yerlerde kitaba geçmiş olarak görmekte ve bu bilgileri memlekete getirmektedirler. Mesela, muhtelif Avrupa memleketlerinde neşredilmiş kitaplarda, [..] Türk - Yunan muharebesinin sadece bir muvazaadan ibaret bulunduğu; Yunan askerinin İzmir'e çıkarılışının İngilizlere, M. Kemal tarafından telkin ve ilham edildiği [..] gibi hususları **belgeli ve delilli****

olarak tafsilatıyla görüp okumakta, Türkiye'ye gelince yakın dostlarına anlatmaktadırlar."

Bu müthiş bir iddiadır!

Böylesine çarpıcı bir tarihi gerçeğin ortaya çıkmasını kimse önleyemez, örtbas edilmesini savunamaz, ama siz mesela, **"Türk - Yunan savaşının danışıklı dövüş olduğunu; Yunanların, M. Kemal'in İngilizlere yaptığı telkin sonucu İzmir'e çıktıklarını"** ileri süren ciddi, hatta ciddi bile olmayan bir yabancı kitaptan söz edildiğini bugüne kadar hiç duydunuz mu?

Eğer bu hususta sahiden ciddi belge ve deliller var olsa, tek bir Türk'ün bile M. Kemal Atatürk'e saygısı ve güveni kalmaz.

Rıza Nur'un Hatıraları'nı, "sırf mukayeseli bir tetkike imkân vermek için [...] tarafsız bir hisle yayınladığını" açıklayan Altındağ Yayınevi, Cumhuriyet tarihini altüst edecek bu iddiayı ileri sürüyor ama bu kitaplardan birinin bile künyesini vermiyor. Rıza Nur'un hatıralarını ve yalnız M. Kemal aleyhindeki eklerini yayınlayan yayınevinin, bu "belgeli ve delilli kitaplar" (!) hakkında Türk kamuoyuna bilgi bir yana, bir ipucu bile vermemesinin sebebi ne olabilir ki? Yayınevi bir yandan "bir hakikat bile gizli kalmasın!" diye yüce Allah'a dua ediyor (3. cildin önsözü), öte yandan bu çok önemli kitapların künyelerini 25 yıldır bir türlü açıklamaya yanaşmıyor.

3. cildin önsözünün sonunda şöyle bir açıklamaya da yer verilmiş:

"Bu hatıratın muhtevasında 'filan muahede [andlaşma] veya tamimin [genelge], sayfalar arasında muayyen yerlere eklenmesi' hususunda müellifin koyduğu **notları** vermekle yetinerek, söz konusu [andlaşma ve genelgeleri] ekleyemedik. Çünkü bunların bazıları, henüz tetkike arzedilmeyen

Cumhuriyet devri arşivlerindedir. [...] *Mutaassıp bir görüşle yakın tarihimizin gerçeklerinin ortaya çıkmasına mani olunduğu, bu suretle de bir kere daha tezahür etmektedir.*"

Bu ifadeye bakınca kitabı okumamış ya da üstünkörü okumuş biri de sanır ki Rıza Nur, çok önemli ve hâlâ gizli tutulan birçok önemli belgeye atıfta bulunuyor.

Şimdi, bir ilk adım olarak, Rıza Nur'un satırları arasına sıkıştırdığı bu **notları** görelim. Zaten çok değil, bu nitelikte yalnız iki not var.

1. "[Moskova andlaşmasından sonra] birçok top, mitalyöz, tüfenk, gülle, fişenk de alındı. Bunlar da muhtelif yerlerden sevk ediliyor. **Buraya Sinop'taki notlar ve [Moskova] andlaşması eklenecek, andlaşmanın ruhu ve gayesi, Nahcivan, Acara, Baku ve mektuplar eklenecek.** 1921 Nisan ayı içinde süratle Baku'ya doğru iniyoruz.." [805]

2. "Yusuf Kemal [Tengirşenk], Tiflis'e bir heyet-i Murahhasa [delegeler] gönderiyor. Celsede Ruslar da bulunacak. Bu bizim prensibe aykırı. Bir resmi tezkere ile bana, Murahhas [delege] olarak bu andlaşmanın müzakeresine iştiraki teklif etti. Kendisine şu tezkere ile cevap verdim ki pek ağır yazılmıştır: **(Tezkereyi buraya)** Hasılı reddettim. Yusuf Kemal'de kuyruk acım var ama kabul etmediğim, prensibime aykırı olmasındandı." [820]

Evet, 1792 sayfa tutan hatıralarda sadece, koyu olarak basılmış bulunan yukardaki **iki not** bulunmaktadır.

1. maddede geçen Moskova Andlaşması, bu dönemle ilgili her kitapta var, saklı gizli bir metin değil. Geri kalanlarsa, besbelli ki yazarın hatıralarına eklemek istediği hususları hatırlamak için kaydettiği özel yazarlık notları. Zaten Rıza Nur da, başka bir belgeye gönderme yapmıyor.

2. maddedeki tezkere ise, murahhaslık teklifinin red-dinden ibaret. Red gerekçesi de, hatıradâ açıkça belirtilmiş. Tezkere aynen bulunup buraya eklense, yakın tarihimizde ne değişecek acaba?

Lütfen söyler misiniz, *bu iki alelâde notta* söz konusu edilen hususların, Cumhuriyet arşivleriyle ilgisi ne? Ayrıca, yayınevinin iddiasının aksine, Rıza Nur bu iki notta herhangi bir genelgeden de söz etmiyor.

Hatıraları yayınlayan yayınevinin tutumu, yaklaşımı, gerçeğe duyduğu saygı bu!

Artık hatıralara eğilebiliriz.

Bir hatıranın tarihi bir değer taşımasının, en azından, *hatıra sahibinin kişiliğine ve açıkladığı belgelerin niteliğine, haber kaynaklarının sağlamlığına* bağlı olduğunu, sanırım kimse reddetmez.

Bu kitapçıkta Rıza Nur'un kişiliği incelenecek.

Rıza Nur, hatıralarını 1928 yılında Paris'te yazmaya başlamıştır. Kendisi, "17 Ocak 1930 Cuma günü saat 11'i 20 geç" bittiğini kaydediyor [s. 1548]. Fakat bir sayfa sonra da şöyle diyor: "Bundan böyle yine Hayat ve Hatıratım'a devam edeceğim." [1549] Ve 243 sayfa daha devam ediyor. Ayrıca 1936 yılına kadar, aklına estikçe, geri dönerek hatıralarına eklemeler yapıyor. Mesela 452., 1551., 1570., 1574., 1766. ve 1791. sayfalarda bu tür eklemeler var. 4. ciltteki ekler ise 1929-1935 yıllarında yazılmıştır. Bütün bunları yazdığı 7-8 yıl boyunca, Rıza Nur'un *ruhi, zihni ve fikri durumunu* belirten ifadelerinden bazılarını, okuyucuların dikkatine sunmak istiyorum. Bu durumla ilgili daha ayrıntılı ve ilginç ifadelerine, "Seçmeler" bölümünde yer verilecektir.

Rıza Nur hatıralarında, durumu hakkında şunları anlatıyor:

"Bu eseri yazmaya başladığım vakit, öyle yorgun idim ki iki satır okumaya ve yazmaya bile halim yoktu. Gözlerime de zaaf gelmişti, dermansız düşmüştüm. Hem de gurbette bin dert içinde ve her şeyden usanmış, bıkmış, hatta yaşamak bile istemez raddelere gelmiştim [51]. Şimdi istinadgâhsız, ümitsiz, dehşetli bir emelden mahrum, bedbinlik içinde, yeisten, kederden yana biten bir mahlûkum. [73]

Evliliğin beni öldürüp çiğnenmiş bir paçavra gibi pörsütüp bitiren kara dertleri içindeyim [312]. Tefekkürattan bir hale geliyorum ki, dimağım tutuşmuş, yanıyor gibi, öleceğim. Çünkü tenebbuat-ı dimağiye müthiş. Miğdem her gün bozuk. Karnım gazdan dolu gibi. Biteviye aşağıdan gaz çıkıyor. [...] Tırnaklarım cadı tırnağı gibi uzuyor, içi de simsiyah kir. Her gün keseyim diyorum, fakat bir türlü vakit bulamıyor, yarın diyorum. Bu suretle bir iki ay kalıp Çinli tırnağı gibi oluyor. Sakalım da öyle. Papaz gibiyim. Evde banyo var. Fakat lüzumu kadar banyo da alamıyorum. Çünkü vakit alıyor. Hasılı pis bir adam oldum. Halime ben de iğreniyorum [1415]. Takriben iki ayda bir, okuduğumu anlamaz hale geliyorum. Sersem gibi oluyorum [1416].

Halimizi bilen biri, bir gün bana 'Şaşıyorum, bu bela içinde sen nasıl oluyor da kitap yazabiliyorsun?' demişti [1418]. Altı aydır hatıratımla uğraşıyorum. O da bitiyor. Ancak buna angaryaya çalışır gibi nefsimi cebrederek zorla çalışıyorum [1467]. Başım da sersemlemiş, vücudum halsiz [1474]. Beni bir nokta tutuyordu. O da [karımın] namuslu olması idi. Üç-beş aydır namusunda da zayıflık görüyorum. Lafları bir fahişe sözleri oldu. Bir müddettir, bir Fransız şoför ile ami (dost) imiş, bu adam bunu bedava otomobilinde gezdiriyormuş, bu da onu bedava traş ettiriyormuş. Haber alınca çıldırır gibi oldum. [...] Dedim, şu karıyı mı öldüreyim, şoförü mü öldüreyim? [...] Ayrılıp boşanmaya

karar verdik. Bana 'Senin de dostum olurum.' demesin mi? [1554/1555] [Karım] bir kaç ay evvel de, 'Randevu evlerinin çok kazandığını Madam ... söylüyor. Onunla beraber bir kerhane açalım,' demişti. Ben de gırtlığını sıkımtım [1555].

Karımı İstanbul'a yollayınca, berber dükkânı başıma kaldı. Gitmesem her şeyi çalarlar. Sekizde dükkânı açıyorum. Günde beş-altı defa yerleri süpürüp saçları kaldırıyorum. Sekiz buçuğa kadar dükkânda uğraşmak ve hizmetçilik. Bu yaşta bu da başıma geldi. Berber olduk [1590]. Bu kadın beni akılca, sıhhatçe, namusca, paraca, herşeyce bitirdi [1590]. Vücudumu yıktı, beynimi yıktı, namusumu yıktı, cebimi yıktı, ömrümü yıktı [1599]. Hanım İstanbul'dan döndü. Dükkândan kurtuldum. Yine beni arada dükkâna yolluyor. Bu kadarın zararı yok [1600]. Meğerse çenemin altında iki taraflı bir yara olmuş imiş. Çalışma esnasında hissetmemişim [1658]. Hiç olmazsa uyku uyumak için Nice'e gitmeye karar verdim. Kafamı dinlendirmeye pek muhtacım [1689]. Yorgunum, çok yorgunum [1690].

Karım yine hastaneden çıktı, eve geldi. Çıktığından beri bizim uyku yine gitti. Beynim çok yorgun [1736]. Bizim ağalar (M. Kemal ve İsmet vb) İstanbul'a gelmişler. Yalova'da ve oradaki çiftliklerde zevk ve sefa ediyorlar. Şahane tebdil havalar yapıyorlar. Ben burada iki odaya tıkmışım, ölüyorum. Of! [1777] Naime elimi, Nesrin eteğimi öptüler. Biraz evvel karıma orospu diyen, beni pezevenk yapan bu alçak hizmetçiler, şimdi böyle yaptılar. Dünyada en korktuğum bu sözlerdi. Başıma geldi. Herkese rezil oldum. Karımı ve hizmetçileri [sonunda İstanbul'a] yolladım [1586]. Karımdan şu mektubu aldım: 'Ben burada kendime bir hayat arkadaşı buldum. [...] Bunu başkasından duyarak üzülmene imkân bırakmıyorum.' Namussuz, vicdansız karı!

Sonunda bana boynuz da taktı [1785]. *Galiba bu işte [M. Kemal'in] ve İsmet'in de parmağı var* [1786]. Boynuz takmak gücüme, arıma gitti. Bu tesir her gün daha ziyade arttı. İçimi, beynimi burdu durdu. Hazmı bozdu. Uykumu aldı. Beni müthiş keder ve hiddet kapladı. 16 kilo kaybetmişim [1791]."

M. Kemal Atatürk'e karşı olanların dört elle sarıldıkları, ciddi bir kaynak olarak ileri sürdükleri bu hatıraları, Rıza Nur işte bu durumdayken yazmış. Bu kısa alıntılar bile hatıraların değerini ve amacını anlamak için yeterli ama hiçbir kuşkuya yer bırakmamak için devam edelim.

4 cilt halinde yayınlanan kitap, toplam 2005 sayfa. Bölümleri şöyle:

Sayfa 1 - 50	Yayınevinin önsözü.
Sayfa 51 - 53	Başlangıç.
Sayfa 54 - 138	Yetiştmesi.
Sayfa 139 - 244	Hekimlik Hayatı.
Sayfa 244 - 483	Meşrutiyet. [288. sayfada 1. cilt bitiyor]
Sayfa 483 - 541	Mütareke. [2. cildin sonu]
Sayfa 555 - 958	Milli Kıyam'ın İç Yüzü.
Sayfa 959 - 1160	Lozan [1. dönem]
Sayfa 1161 - 1191	İnkita (ara) Devri.
Sayfa 1192 - 1250 :	Lozan Konferansının İkinci Devri.
Sayfa 1251 - 1260	Lozan'dan sonra. [3. cildin sonu]
Sayfa 1269 - 1398	Cumhuriyet Devri.
Sayfa 1398 - 1792	[Paris'te] (Hatıraların sonu).
Sayfa 1793 - 1822 :	Ek 1, Ziya Paşanın İkinci Zafernamesi

Sayfa 1823 - 1880	Ek 2, Topal Osman, gülgülü opera livresi
Sayfa 1881 - 1957	Ek 3, Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı
Sayfa 1958 - 2003	Ek 4, Cehennemde Bir Celse, opera livresi. (4. cildin sonu)

Hatıralarda, bu bölümlemeye rağmen, birçok konu içiçe, karmakarışık, gelişigüzel, sıçramalı bir biçimde yani yazarın o günkü ruh haline göre yazılmıştır. Kitabı dikkatle okuyunca anlaşılıyor ki Rıza Nur, M.K. Atatürk'ün Nutuk'unu Paris'te [1928'de] okumaya başladıktan sonra, hatıralarını yazmaya karar vermiş, gittikçe artan bir kin, kıskançlık ve gazapla da yazmaya başlamıştır. [M. Kemal Atatürk tarafından 15-20 Eylül 1927'de, CHP II. Kurultayında okunan Nutuk, ilk olarak 1927'de eski yazıyla basılmıştır.]

İsterseniz önce Nutuk'un Rıza Nur'la ilgili satırlarına bir göz atalım da Rıza Nur'un öfkesinin sebeplerinden birini bulmaya çalışalım.

Nutuk'un 328. sayfasında Rıza Nur'dan şöyle bahsedilmektedir:

"Maliye Vekili Abdülhalik Bey [Renda], izahatına başlamadan evvel, Rıza Nur Beyden, zabıttaki sözlerinden bazılarının izahını istedi. Rıza Nur Bey, Yanyalıların Türklüğünü meşuk (şüpheli, kuşkulu) gösterecek tarzda ifadelerde bulunmuştu. Abdülhalik Bey, Rıza Nur Beyin zehabını şu suretle tashih etti:

'Doktor Bey, altı yüz sene evvel Arnavutluğun bir kısmından olan Yanya'ya giden ecdadımızın, oradaki bıraktıkları enşali (nesilleri) başka bir töhmetle itham ediyor. Hem kim? Maalesef öyle bir muhterem arkadaşım ki, altı sene-

den beri mutaassıp bir milliyetçi olmuştur. Daha evvel de-
ğildi. Kendileri daha iyi bilirler. Ben, o Yanyalı dedikleri
adam, Türklük için silahla mücadele ederken, kendileri bi-
lakis [Arnavutları] isyana teşvik etmiştir.'

Filhakika Rıza Nur Beyin siyasi hayatında, birçok mü-
cadelelere iştirak ettiği malum idi. Bu iştirakleri, mil-
liyetperver olarak, Büyük Millet Meclisi devrinde, ona hiz-
met ve faaliyet salıaları gösterilmesine mani telakki
edilmemişti. Fakat Türklerin Rumeli'nden çıkarılması gibi
her Türk'ün kalbinde ebedi ve elim bir hicran yaşatan
büyük felaket hadisesinde, müfrit milliyetperver Rıza Nur
Beyin Arnavut asileri ile beraber, Türklük aleyhinde fa-
aliyette bulunduğunu bilmiyorduk. Buna ıtıla (haberi olma,
bilgisi bulunma) hasıl olunca, Büyük Millet Meclisi'ni hakiki
bir hayret ve dehşet istila etti. [Nutuk, Devlet Matbaası, İs-
tanbul, 1934]

F. Rıfık Atay, 22 Mart 1964 tarihli Dünya gazetesinde
Bir Hasta başlıklı yazısında görgü tanığı olarak bu sahneyi
anlatmaktadır:

"Rahmetli Abdülhalik Renda pek vatansever bir Türktü.
Bütün ömrü Osmanlı devrinin tehlikeli idare hizmetlerinde geç-
mişti. Bir Rumeli Türkü olduğu için Rıza Nur Meclis'te onun Ar-
navut olduğunu iddia etmeye kalktı. Hiçbir zaman hiç kimse ile
sertçe bir tartışma bile yaptığını görmediğim 'sessiz yiğitlerden'
Mustafa Abdülhalik'in öfkeden köpürerek kürsüye nasıl fırladığı
hâlâ gözümün önüne gelir. Atatürk de locasında idi. M. Ab-
dülhalik, Rıza Nur'a dönerek, 'Ben devletin kaymakamı olarak
sırtımda tüfek, Arnavutluk dağlarında isyan edenleri takip eder-
ken, sen Hürriyet ve İtilafçı Rıza Nur, Arnavutları devlete karşı
isyan etmeye teşvik edenlerle beraberdin! Onlarla yanyana ça-
lışıyordun!' diye bağıırıyordu.

Rıza Nur'un dili tutuldu idi.

Sonra kaybolup [Paris'e] gitti." [C.O. Tütengil, a.g.e., s. 23 vd.]

Öyle sanıyorum ki hatıralarını yazarken Rıza Nur'u iki amaç güdülemiş. Kendini yüceltmek; başkalarını, özellikle M. Kemal Atatürk ile milli mücadele kadrosunu ve Lozan Kurulunu küçültmek, aşağılamak, karalamak. Böylece sahte bir tarih yaratmaya yeltenmiş. Hatıralarının, başlıca tanıkların hayatta olmayacağını tahmin ettiği bir tarihe ["1960 yılına kadar" s.8] kadar açıklanmaması için de önlem almış. (Sadece bu önlem bile yazarın niyet ve amacının, tarihe hizmet olmadığını göstermektedir.) Özel hayatında bunalıma düştükçe veya İstanbul'dan gelen gazetelerde M. K. Atatürk ve çevresindekiler hakkındaki haberleri ve övücü yazıları gördükçe, karalama şiddetini de arttırdıkça arttırmış.

Hatıralarını yazmayı önceden planlamış olmadığı, ani bir kararla bu işe kalkıştığı, Paris'e giderken, birinci dönem sonunda Türk delegasyonuna verilen –ve güya İsmet Paşa'nın kabul edilmesini istediği [1151]– projeyi ve eklerini Sinop'ta bırakmasından anlaşılıyor [1076]. Yoksa bu malzemeyi, gerçekleri yansıttığı havasını vermek ve İsmet Paşayı suçlamak için göz aldatıcı bir aksesuar gibi kullanmak fırsatını kaçırmazdı.

Hatıralarda, yakın tarihimizle ilgili bölümler ve Rıza Nur'un bu bölümlerle ilgili açıklamaları şöyle:

1920-1923 dönemi için [555-1277. sayfalar] şöyle diyor: "Ankara'ya geldikten sonra ise [olayların] *tamamiyle içindeyim. Mevkilerim her şeyi bilmeye müsait. Çok şeyde bizzat dahlim var.*" [540]

1923-1927 dönemi için de [1277-1398. sayfalar] şöyle yazıyor:

"Cumhuriyetin ilanı gününe kadar ben işlerde doğru-
dan doğruya medhaldar idim. Bundan sonra sade mebus
olarak işleri yakından görüyorum. Birtakım işlerin içyü-
zünü bilmiyorum. Fakat çok şeyler mebuslar arasında
kulaktan kulağa dolaşıyor. Ben ekseriya İstanbul'dayım.
Arada Ankara'ya gidiyorum, birkaç gün kalıp haberler
alıp dönüyorum. Cumhuriyet'in ilanından mebusluğu-
mun sonuna kadar üç-dört yıl zarfında Ankara'da,
ceman yekun üç-beş ay ya oturmuşumdur, ya oturmamı-
şımdır. Meclis'teki müzakerelere karıştığım, alakadar oldu-
ğum yoktu." [1277]

1927-1936 (Paris/Mısır) dönemi hakkında [1398-
1792. sayfalar] söyledikleri ise şunlar: "Artık mebus deği-
lim. Gurbetteyim. Bundan böyle yazacağım şeyler, gazete-
lerde gördüğüm ve Paris'e gelen **bazı kulağı delik**
kimselerden işittiğim malumdur." [1339]

Şimdi 1920-1923 dönemi hakkında, yayınevinin
"yakın tarihimizin bakir gerçekleri üzerine ışık tutan müt-
hiş vesikalar" diye nitelediği vesikaları [belgeleri] ve Rıza
Nur'un bilgi kaynaklarını inceleyelim.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

Rıza Nur, *belge ve delilin önemi ve niteliği* konusunda şunları diyor:

"Milli tarihe, ilme, *doğru belge vermek* hepimize vazife ve borçtur." [611]

"*Lafa itibar yoktur.*" [1009]

"*Lafa inanmam, vesika [belge] göstermeli.*" [1134]

"Hiçbir şeye kolaylıkla inanmam, kanmam. Mutlaka *deliller göreyim ki inanayım.*" [1533]

Haklı. Belgesiz, delilsiz iddia boş laftır; tarih kuru lafa itibar etmez.

Rıza Nur'u izleyelim:

"Lüzumlu eşyayı, **evrakımı, not defterimi** de buraya (Paris'e) getirdim. Bu hür memlekette senelerce çalıştım. Bu eseri yazdım." [1225]

Hatıralarının 1549'uncu sayfasında ve 16 Ocak 1930'da, daha açık bir ifadesi var:

"Bundan böyle yine Hayat ve Hatıratım'a devam edeceğim. Bu da beni yormayacak. Çünkü iş, şimdiye kadar olduğu gibi yığılmış vukuatı, **yığılmış vesikaları (belgeler)** yazmak değil; vaka zuhur ettikçe ve kısaca jurnal halinde kayıt [etmekten] ibaret olacak."

Rıza Nur, bu ifadesiyle hatıralarını, *yığılmış belgelere*

ve not defterine dayanarak yazdığı izlenimini veriyor. Bakalım böyle mi?

Kitabın 555. sayfasından 1277. sayfasına kadar, içinde yaşadığı "milli mücadele" dönemi ile ilgili hatıraları yer almaktadır. Artık bu dönemle ilgili şu "*müthiş belgeleri*", sıra numarası vererek görebiliriz:

1. Belge. M. Kemal'in Geyve'ye yolladığı telgrafın özeti. Rıza Nur bu telgrafın aslını vermiyor, şöyle özetliyor:

" *'Siz İngiliz aleti, hain-i vatansınız. İstanbul'daki adi hükümetin adamısınız. Heyet-i nasıhasınız. Vatanperverler, dağ taş dolaşarak yaya buraya kaçıyorlarken, siz İngilizlerin treni ile müreffehen buraya geldiniz. Buna cevap verin bakalım!*' Müthiş tahkir ve tehditler." [526]

Bu telgrafın aslı, Y. Kemal Tengirşenkin Vatan Hizmetinde adlı kitabının [İstanbul, 1967] 141. sayfasında yayınlanmıştır. Aktarıyorum. *Rıza Nur'un özeti ile telgrafın aslını karşılaştırmak, Rıza Nur'un yöntemini ve üslubunu anlamak için iyi bir alıştırma olacaktır.*

"Gayet aceledir. Zata mahsustur.

Geyve, Fırka 24 Kumandanlığına

Ankara, 28/29.3.1336 [1920]

Yusuf Kemal, Rıza Nur Beyler ve Vehbi ve

Abdullah Azmi Efendilere cevab

1. Zat-ı âlileri, hangi makamın verdiği salahiyet ve memuriyetle görüşmek istiyorsunuz?

2. Bahsettiğiniz hangi Meclis'tir? Bizce malum olan Meclis, duçar-ı taarruz ve hakaret olmuş ve mebusanın kısm-ı küllisi, İstanbul'dan ya firar veya orada ihtifa etmişlerdir [saklanmışlardır]. Başta Meclis-i Mebusan Reisi olmak üzere bir kısmı bu gece buraya [Ankara'ya] vasıl olmuştur. Diğer birçokları dahi İn-

gilizlerin takibi altında yollardadır. Sizin, İngilizlerin taht-ı hima-yesinde ve teshilatında olarak [koruması altında ve sağladığı kolaylıklarla] Anadolu'ya geçmeye nasıl muvaffak olabildiğiniz muhtac-ı tefsirdir [yoruma muhtaçtır].

3. Evvela baladaki [yukardaki] iki madde hakkında bizi ten-vir buyurmanızı [aydınlatmanızı] rica ederiz. Fırka kumandanı Mahmut Bey'e her şeyi söyleyebilirsiniz.

Heyet-i Tamsiliye namına
Mustafa Kemal"

[M. Kemal Paşanın bu dört kişiden kuşkulandığı mu-hakkak. Sebebini anlamak için Rıza Nur'un hatıralarına ba-kalım. Anadolu'ya neden ve nasıl geçtikleri hakkında verdi-ği bilgi, özetle şöyledir:

"İstanbul hükümeti, padişahı ve İngilizleri, *Anadolu'yu itaa-ta (boyun eğmeye) ikna için* bir heyet göndermek lüzumuna ikna etmiş. Meclis'te mebusların hususi bir içtimasında beni, Y. Kemal'i ve iki de hoca olarak Konya mebusu Vehbi ile Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendileri intihap ettiler.. Derin derin dü-şündüm. Bu memuriyet ve sefer müşkil ve tehlike dolu bir iş. Hizmet etmek de var. Can kaybetmek de var. Evde de karı var. Bu hepsinden bela. Ya İngilizler bizi hapsederlerse, ya çeteler üzerimize ateş ederlerse. Ya Mustafa Kemal bizi tepelerse. Ya bizi görüşmeden gerisin geriye iade ederse. O vakit ne yaptınız diyecekler. Bir şey yok. Haber almak isteyecekler. Söyletmek için işkence ederlerse. Hasılı fena. Mebuslara bunları saydım. 'Hizmet!' dediler. Dedim: 'İşte bu tehlikeler içinde kabul ediyorum, gideceğim.' "

Milli kahraman (!) Rıza Nur bu tür korku ve kuruntular içinde titrerken, mesela Halide Edip Hanım, kendini ara-yan İngiliz askerleri ile Rum ve Ermeni çetelerinin arasın-dan geçmeyi göze alarak, çoktan ve gizlice Anadolu yoluna

düşmüştür bile. Rıza Nur'un bu tür korku ve kuruntuları ile daha çok karşılaşacağız. Neyse, hatıralara göz atmaya devam edelim:

"Hatırımda kaldığına göre her birimize yüzer lira verdiler.. İngilizler bize pis, içi süprüntü dolu bir eşya vagonu verdiler.. İzmit'e geldik. Ertesi günü İstanbul gazeteleri geldi. Bizim hareketimizi yazıyor ve bize 'heyet-i nasıha' [nasihat kurulu] adını veriyorlar. Tuhaf!... Nasihat heyeti imişiz!.. Bizim haberimiz yok.. [...] Geyve istasyonuna vardık. Orada kaymakam ve kumandan Mahmut Bey bizi aldı, bir otele yerleştirdi.. İşittik. Halide Hanım, Dr. Adnan, [Meclis Başkanı] Celalettin Arif, Kırşehirli Rıza ve emsali de kaçıp bin meşakkatle *Geyve civarına gelip geçmişler*. [s. 520-523] İlk gün otelden çıkmadık.. Çıkmak isteyince kapıda bekleyen zabıt 'çıkamazsınız!' dedi. İş anlaşıldı.. Mevkuftuk."

Bir de Halide Edip Adıvar'ı dinleyelim:

"*Geyve'de heyet-i nasıha üyeleri ile buluştuk*. Heyette iki de meşhur kimse vardı: Yusuf Kemal Beyle Dr. Rıza Nur Bey. Heyet, *Anadolu'yu yatıştırmak* için İstanbul hükümeti tarafından gönderilmişti. Halkı yatışmaya ve durumu kabule zorlamak, o günlerde, tabii hoş görünmüyordu. Devlet hizmetlerinde bulunmuş olan bu tanınmış adamların, işgal kuvvetlerinin istekleriyle hareket etmek durumuna düşmüş bir hükümet hesabına böyle bir görevi kabul etmiş olmaları ne acı idi! [...] Yapılacak en iyi hareket, bu kimselere karşı dostça davranmak ve onları kurtuluş hareketine katılmaya kandırmaktı. Hüsrev Beyle [Gerede] Dr. Adnan onlara kurtuluş hareketini benimsetmeye çalıştılar ve sanırsam Hüsrev Bey bu sorun için M. Kemal Paşa ile haberleşmeye girişti." [Türkün Ateşle İmtihani, s. 105]

Rıza Nur gibi son Osmanlı Meclisi milletvekillerinden olan Yunus Nadi de olayı özetle şöyle anlatıyor:

"İngilizlerin çevresini sardığı gün Meclisin hali bir hezeyan manzarası arz ediyordu. Azimkâr olanlar pek asabi idiler. Öbür takım ise sıfırı tüketmiş vaziyette idi.. Yalnız Meclis değil, hükümet dahi hezeyan halinde idi. Anadolu'ya bir 'heyet-i nasıha' göndermek fikri o gün kuvvet buldu. *Hükümet, İstanbul'un işgaline üzülererek Anadolu'nun hemen harekete geçmesini muvafık bulmuyordu. Bunu temin edecek çare olmak üzere M. Kemal Paşa nezdine bir heyet gönderilmesini düşünmüş, hatta adamlarını da kendi seçmişti.* Konya mebusu hoca Vehbi Efendi, Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi, Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey, Sinop mebusu Rıza Nur Bey. Ciddi arkadaşlarca küfürlerle karşılanan bu tertibi Meclis Başkanı, Başkanlık Divanı ile bu heyet üyesi arkadaşlar da kabul etmişlerdi. [...] Bu heyet Ankara'ya gidecek, M. Kemal Paşaya itidal ve basiret tavsiye edecekti ve bunun için İngilizlerin de malumat ve teslihatları ile Ankara'ya ulaşmaları mümkün kılınacaktı. Filhakika öyle de olmuş. Birkaç gün sonra İngilizler bu heyet-i nasıha üyelerini, hususi bir trene bindirerek evvela İzmit'e, sonra Adapazarı'na sevk etmişler. [...] Geyve'de bu heyet üyeleri ile karşılaştık.. Yusuf Kemal, 'Biz üç gündür burada adamakıllı mevkuf [tutuklu] mumelesi görüyorduk.' dedi.. 30 Mart akşamı Halide Edip Hanım kafilesi de Geyve'ye geldi. Ertesi günü hep birlikte yola çıktık. [...] Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beyler Ankara'ya gidip de İstanbul'a dönmemeyi havsalarlarına sığdıramıyordu. İki Anadolu hoca ise vaziyeti onlardan daha ameli [pratik] ve daha haki ki surette kavramışlardı.. Heyet-i nasıha yüzünden trenimizi verbalıymış gibi Eskişehir'de ancak 3 dakika durdurdular.. 1 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaştık." [Ankara'nın İlk Günleri, s. 15, 66-68, 78-81]

Rıza Nur'u dinlemeye devam edelim:

"Geyve'den şömendöfere bindik, Ankara'ya vardık. Mustafa Kemal ile görüştük. Anlattık. İstanbul [hükümeti] ile teşrik-i me-

saiye [işbirliğine] yanaşmıyor. Canım bunda ne zarar var? Bilakis fayda melhuz. [fayda var]" [531]

Rıza Nur'un işbirliği yapılmasını tavsiye ve telkin ettiği İstanbul idaresini ve o günkü siyasi durumu (1920 Nisanının ilk haftası), Damat Ferit'in yaveri ve 150'liklerden Tarık Mümtaz Göztepe özetle şöyle anlatıyor:

"..Galip devletler nihayet İstanbul'u işgal ederek, Bab-ı Âli'yi [İstanbul hükümetini] bir kukla hükümet halinde ellerine almaya ve icabında Anadolu'ya karşı bir silah halinde kullanmayı kararlaştırarak, 16 Mart 1920 sabahı bu kararlarını tatbik mevkiine koymuşlardı. İstanbul'un işgali, şiddetli bir örfi idare ile desteklenerek yapılmış, halkta ve hükümette gık diyecek imkân bırakılmamıştı.. Sadrazam Salih Paşa hükümetinin sonu gelmişti. İktidardan düşmesi bugün-yarın meselesi sayılıyordu." (Vahdetin Gayya Kuyusunda, s. 264)

Salih Paşa hükümeti 2 Nisan 1920 istifa edecek; Vahideddin 5 Nisan 1920 günü Damat Ferit'i dördüncü defa Sadrazamlığa atayacaktır. Ankara, bu çok kritik dönemde, sonu gelmiş ve aciz Salih Paşa hükümeti ile mi işbirliği yapacaktı, yoksa onu izleyen ve Türk tarihinin en hain adamı olan Damat Ferit'in kurduğu hükümetle mi? Yapılsa ne faydası olurdu ki? Salih Paşa hükümetinin Harbiye Nazırı iken Ankara'ya kaçan Fevzi Çakmak, 27 Nisan 1920 günü TBMM'nde yaptığı konuşmada, İstanbul'un acıklı durumunu ayrıntılı olarak anlatmış ve Dr. Rıza Nur da dinlemiş olmalıdır. Ama hatıralarını yazarken gerçekleri saptırıyor.

Ciddi kaynakları incelemeden Rıza Nur'un hatıralarına güvenenleri bunun gibi yüzlerce tuzak bekliyor. Yusuf Kemal (Tengirşenk) de hatıralarında olayı tevile çalışarak heyet-i nasıha olmadıklarını yazıyor ama kendini savun-

makla kalıp tarihi ters yüz etmeye yeltenmiyor. Şimdi belgelere devam edelim.]

2. Belge. Fevzi [Çakmak] Paşanın, Sinop'ta bulunan Rıza Nur'a yolladığı, Sağlık Bakanlığına seçildiğini bildiren tarihsiz telgraf. [887]

3. Belge. Rıza Nur'un Fevzi Paşaya yolladığı, hastalığı sebebiyle göreve başlayamayacağını bildirdiği tarihsiz telgraf. [890]

4. Belge. Rıza Nur'un M. Kemal'e yolladığı, aynı anlamdaki ve 26.12.1337 (1921) tarihli telgraf. [891]

5. Belge. M. Kemal'in, göreve başlaması için Rıza Nur'a yolladığı, 28.12.1337 (1921) tarihli telgraf. [891]

6. Belge. Rıza Nur'un Moskova'dan Ankara'ya, Ali Fuat Paşa olayı hakkında çektiği tarihsiz şifrenin özeti. Rıza Nur'un yaptığı özet ve özeti izleyen görüşü şöyle:

"[Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı] Karahan, Ali Fuat'ı [Cebesoy] tekrar [Moskova'ya] yolladığınızı şimdi söyledi. 'Bu kadar işten sonra Ali Fuat'ı nasıl yolluyorsunuz? Eğer yollarsanız, hududumuzda kolundan tutup kemal-i hakaretle atacağım' diyor. Bunun neticesi budur. Aman yollamayınız! Her şey altüst oluyor. Eğer bana inanmazsanız, yollayınız! Ne ise, bu telgraf üzerine yollamadılar. Akılları başlarına gelmiş. [...] Ali Fuat'ın gelmeyeceğini Karahan'a müjdeledim. [757, 922]

Rıza Nur'un hatıralarında yer alan milli mücadele dönemiyle ilgili o "*müthiş vesikalar*", işte bu kadar, evet, sadece 6 tane. İlki eksik ve yanlış özetlenmiş, sonuncusu utanç verici, ötekiler ise özel bir değer taşımayan belgeler.

Hepsi bu.

Ama ümidimizi kesmeyelim. Yayınevinin haber verdiği **müthiş vesikalar**, belki Lozan görüşmeleriyle ilgili sayfa-

larda [961-1250] olabilir. Öyleyse, belge sayısını sürdürerek, onları da görelim.

7. Belge. Lozan'daki müşavirlerimizin eksik bir listesi [968]. [Doğru liste: Ali Naci Karacan, Lozan, s. 69, Milliyet Y., 1971, İstanbul]

8. Belge. Komisyonlar ve konuları hakkında bilgi özeti. Rıza Nur, "İki komisyon yapıldı" diyor ama üç komisyonun görevleri hakkında bilgi veriyor. [990 + 994 vd.]

9. Belge. Nansen'in "ahali mübadelesi" hakkındaki raporunun Lozan tutanaklarından yapılmış çok kısa bir özeti. [1040.]

10. Belge. Lord Curzon'un Genel Sekreterimiz Reşit Saffet [Atabinen] hakkındaki notasının özeti: "O haberi bize veren Reşit Saffet Bey değildir. Onu bigünah olarak itham ediyorsunuz." [1083]

11. Belge. Rıza Nur'un, Lozan'da görüşmelere ara verilmeden önce Ankara'ya yolladığı, antlaşma taslağının kabul edilecek nitelikte olmadığını bildiren 27 Ocak 1923 tarihli telgrafı. [1150]

Lozan görüşmeleri ile ilgili belgeler de bu kadar! Beş belge!

Rıza Nur'un "milli tarihe vermeyi vazife ve borç bildiği" ve "yığın halinde" olduğunu açıkladığı, yayınevinin de "Yakın tarihimizin bakir gerçekleri üzerine ışık tutan müt-hiş belgeler" diye tanıttığı *belgelerin* tümü bunlardan ibaret. *Hatıralarda, Lozan dahil milli mücadele dönemiyle ilgili olarak, bu 11 belgeden başka hiçbir belge yok!* Üstelik bir kısmı da belge niteliği taşımıyor!

Görüldüğü gibi hiçbir, yakın tarihimiz hakkında yeni bir haber getirmiyor, hiçbir Rıza Nur'un iddialarını doğrulamıyor.

Öyleyse hatıralarda ne var? Şunlar:

a) Bazı **kaynaklara atıf** (gönderme),

b) Yayınevinin deyişiyile **Rıza Nur'un müşahedeleri** (gözlemleri).

Rıza Nur diyor ki:

".. Neşredilmiş muhtelif resmi ve hususi vesika ve eserler de, birtakım vukuatı bize yeniden hatırlatmaya hizmet etmiştir." [52]

Rıza Nur'un sanki birçok resmi ve özel kaynaktan yararlanmış olduğunu düşündüren bu ifadesine bakmayınız. Hatıralarını, sadece iki yazılı kaynağa dayanarak yürütmüştür, çünkü hatıralarına göre, elinin altında yalnız şu iki kaynak var: M. Kemal Atatürk'ün Nutuk'u ve Lozan Zabıtnamesi.

a) Kaynaklar

1) M. Kemal Atatürk'ün **Nutuk'u**.

Rıza Nur diyor ki :

"Şimdi Milli Kıyam (Milli Ayaklanma) serlevhasıyla bir bahis açıyorum. Buna iptidasından (başlangıcından) yeniden başlıyorum. Geçen yıl (1927) Mustafa Kemal Meclis'te (Doğrusu: C.H.P. II. Kurultayında) altı gün süren bir nutuk söylemiş. [..] Uzun bir şey. Getirttim, okudum. Bütün harekâtı baştan sona kadar yazmış. [..] Hem yazıyorum, hem bu Nutuk'u da önüme koydum, [sahtekâr] lıkları tashih ediyorum." [540/541]

Rıza Nur, hatıralarının 515. sayfasından başlayarak 1333. sayfasına kadar, Milli Mücadeleyi anlatmak için **Nutuk'u** esas almıştır. Onu izliyor. Birbirine karıştırdığı

olayları az-çok bir sıraya koymak için Nutuk'tan yararlanıyor. M. Kemal ne yazmışsa ilke olarak hepsine itiraz ediyor, reddediyor, tersini ileri sürüyor; aralara da, hikâyeler, iddialar, yorumlar, yakıştırmalar katıyor. [Bu kitabın 2. bölümünü oluşturan "Seçmeler"de bu hususla ilgili alıntılara yer verilmiştir.]

Nutuk hakkında şöyle diyor:

"Nutuk gûya tarihi vesika diye yazılmış. Asla değildir. [...] Vesikalar tağyir (değiştirme), tevîl (anlam değiştirme) gibi şeylere tabi tutulmuş ve rötüş edilmiş [düzeltilmiş]." [1332/1333]

Rıza Nur böyle diyor ama bu iddiasını kanıtlayacak hiçbir delil getirmiyor; yeni bir belge ileri sürmüyor; değiştirilmiş, düzeltilmiş, ekleme yapılmış tek bir belgeyi belirtmiyor, gösteremiyor. Sadece iddia ediyor.

Şu genel hukuk kuralı, sanırım, tarih için de geçerlidir: "Müddei, iddiasını ispatla mükelleftir."

(2) **Lozan Zabıtnamesi** (tutanakları)

Rıza Nur diyor ki:

"Bugün (Paris, 17 Ocak 1930) eserlerimden yedi kitaba cilt yaptım. Biri Oğuzname, biri Lozan Antlaşmasının Fransızca Zabıtnamesidir." [1550]

Lozan'la ilgili bölümde de, 981. sayfadan 1250. sayfaya kadar, işi bitince ciltlediği bu Fransızca **Lozan Zabıtnamesini** esas almıştır.

Rıza Nur, "Lozan Antlaşmasını İsmet Paşanın değil, kendisinin yaptığı, M. Kemal ve İsmet Paşanın birçok tavizler vermek istedikleri" iddiasındadır [1722 vb.]. Hatıralarında, bu iddialarını kanıtlamak için Lozan Zabıtnamesine atıflarda bulunduğunu, zabıtnameden alıntılar yaptığını sanabi-

lirsiniz. Ama hayır! Zabıtnameden sadece bazı komisyonların toplantı tarihlerini belirtmek, bazı yabancı diplomatların konuşmalarını işaretlemek ve olayları sıralamak için yararlanıyor. Yani zabıtnameyi, hatıralarını sürdürmek, aralara iddiasını destekleyen birtakım yakıştırmalar, hikâyeler eklemek için takvim olarak kullanıyor, ispat için değil.

Çünkü zabıtnamede iddialarını ispat edecek herhangi bir husus yok. Gösteremiyor da.

Önce yaptığı **bütün** atıf ve alıntıların dökümünü veriyorum:

Sayfa 1011 : Bulgar muhtırasına atıf. Zabıt s. 22, 55.

Sayfa 1015 : "Çiçerin'in Curzon'a darbesi", Z. s. 114.

Ayrıntı yok.

1018 : Celse tarihi ve Curzon'un bir teklifinin özeti.

1028 : Fransız delegesinin yaptığı bir konuşmanın özeti. (3 satır)

1038 : Curzon'un Türkleri eleştirmesi. (4 satır)

1043 : Ekalliyetler konusunun zaptın 442-645. sayfalarında olduğunu belirtiyor. Ayrıntı yok.

1044 Rıza Nur'un, komisyonda laiklik konusunda yaptığı konuşmanın, zaptın 451. sayfasında bulunduğu hakkında notu.

1050 Celse tarihi ve Montanya'nın bir teklifi. (2 satır)

1058 : Celse tarihi ve Amerikan delegesinin Ermeniler için yurt istediği.

1059 : Celse tarihi. Rıza Nur'un bir itirazı. (2 satır)

1062 Celse tarihi ve Montanya'nın konuşması. (3 satır)

1111 : Celse tarihi. Curzon ve Venizelos'un konuşma yaptıklarını kaydediyor. İsmet Paşanın cevabının zaptın

180. sayfasında olduğunu belirtiyor. [Rıza Nur'un açıklaması: "Bu nutku İsmet'e ben yazdım."]

1112 : Rumbold'un konuşması, Z.s. 187 (6 satır) ve Barrer'in bir konuşmasına atıf, Z.s. 241 (1 satır), Curzon'un konuşmasına atıf, Z.s. 243 (3 satır).

1113 : Curzon'un Patrikhane konuşmasının özeti, Z.s. 263, 269, 280 (10 satır)

1143 Celse tarihi ve Curzon'un konuşmasına atıf, Z.s. 332.

[Rıza Nur, "Curzon'un bu nutku mühimdir. Çok şeyleri ifade eder. Okunmasını tavsiye ederim." diyor ama bir satırının çevirisini bile vermiyor. Bu tarihi oturumun metni, A. N. Karacan'ın Lozan adlı eserinin 275. sayfasındadır.]

Sadece 15 atıf (gönderme), hepsi bu!

Rıza Nur, Nutuk'tan memnun olmadığı gibi Lozan Zabıtnamesinden [tutanak] de memnun değil. Çünkü Zabıtname de iddialarını desteklemiyor, yakıştırmaya ve hikâyelerini kanıtlamıyor. Zabıtname hakkındaki suçlama ve şikâyetlerinden bir kaçını aktarıyorum:

"Zabıtnamelerin tertibinde kendilerine göre değişiklikler yapılmış [1020].. Zabıtnamelerde çok yanlışlık var. Bu zabıtları itilaf devletleri delege ve kâtipleri istedikleri gibi yapmışlar. İşine gelenleri derc etmişler, işine gelmeyenleri dercetmemişlerdir. Bazılarını da tahrif etmişler. Zabıtnamede bunlara dair bir kelime bile yok. [..] Tamamiyle yalandır. [..] Kendi uydurmalarıdır [1044]."

"Bütün bunları da Zabıtnameye yanlış ve kendilerine göre derc etmişlerdir [1050]."

"Zabıtnameye [verdiğim cevabı] koymamışlar. [..] Bu sözü de Zabıtnameye koymamışlar [1059]."

"Bu meseleyi Fransızca Zabıtnamede görüyorum. Ama işlerine gelmediğinden doğru zikretmemişler. Yazdıkları ta-

mamiyle yanlış. Sahtekârlıklar yapmışlar. [...] Zabıtnamëve bu cümlemi de geçirmemişler [1060]."

"Zabıtnameler ile istedikleri gibi oynuyor, tağşiş [karıştırma] yapıyorlardı [1063]."

Ek olarak şu üç ilginç şikâyetini daha vereyim:

".. ayağa kalktım. Konuşmaya başladım. Bu sözlerim pek ağırdı. Zannımca İngiltere İngiltere olalı diplomaside böyle şiddetli itham ve ağır söz işitmemişti. *Fakat zabıtnameye bu sözlerimin son kısmını geçirmemişler.*" [1063]

" [Cevabım üzerine, Yunan Generali] Mazarakis kıpırmızı kesildi, celseye devam edemedi, beş on dakika sonra savuşup gitti. Zabıtname s. 588'de bu mesele yazılmış ise de aynen, *bunu iyice izah eder tarzda yazılmamıştır.*" [1079]

"[Lozan'da benim Venizelos'a cevabım] müthiş bir sahne ve darbe oldu. Venizelos bayıldı. Artık bir daha ağzını açamadı. [...] *Bu konuşmayı da hiç zabta geçirmemişler.*" [1105 vd]

Görülüyor ki Lozan Zabıtnamesi de, Rıza Nur'un iddialarını desteklemiyor.

Öyle biri ki iddialarının kaynağı yalnız kendi!

Geriye kala kala, Rıza Nur'un "**müşahedeleri**" kalıyor. Şimdi de onları gözden geçirelim.

b) Müşahedeler:

Müşahedeleri değerlendirmeden önce, yayınevinin bu konudaki açıklamasını tekrar etmek istiyorum:

"Böyle bir hatıratla asıl olan, şahsi duygu ve düşünceler değil, müşahedelerdir. Eğer hatırat sahibi, müşahedelerinde hakikata sadık kalıyorsa, mesele yoktur. Çünkü istikbalin tarihçisine malzeme olacak hususlar, işte bu

müşahedelerdir. [...] Müşahedeleri kısmen eksik veya yanlış da olabilir; fakat okuyucular, hatıratın bütününü dikkate aldıkları zaman [...] Rıza Nur'u **samimiyet ve hakikate sadakat** gayreti içinde bulacaklardır." [s. 6]

Hiçbir belge olmadan hakikate sadakat (bağlılık) nasıl sağlanabilir? Ya ayrıntılı bir not defteri veya sağlıklı bir hafıza ile.

Rıza Nur, hatıralarının başlangıcında, okuyucuya güven aşılayan şu bilgiyi veriyor: „

"Hayatımda not tutmak âdetimdir." [52]

Gelgelelim hatıralarında, not defterine kaydettiğini belirttiği sadece iki olay var:

"İsmet yüzüme manalı bir bakışla bakarak 'Bir gün bizim de içyüzümüzü yazarsın sen,' dedi. [...] Odama çekilip o sözü defterime kaydettim." [1224]

"Ben İsmet'in yanındayken [Topçu] İhsan geldi, 'Gidiyoruz paşa hazretleri, ne emirleriniz var?' dedi. İsmet, hatırımda kalmayan bir şeyler söyledi. Fakat bunlardan bir tanesi hatırımda kalacak şeydi, yanından çıkınca defterime kaydettim." [1280]

Ama Ankara'ya geldiğini açıkladığı 531. sayfadan, Türkiye'den ayrıldığını kaydettiği 1398. sayfaya kadar, **864** sayfa boyunca bu tarz bir başka açıklaması yok. Defterine kaydettiğini her seferinde hatıralarına yazacak değil ya, diyebilirsiniz. Öyleyse bu iki açıklamanın anlamı ne? Bu basit sorunun cevabını, ilerde birlikte bulacağız.

Rıza Nur, hatıralarının 1225. sayfasında şöyle diyor:

"Lüzumlu eşyamı, evrakımı, **not defterimi** de buraya (Paris'e) getirdim. Bu hür memlekette senelerce çalıştım. Bu eseri yazdım."

Kendi ifadesine göre **not defteri** bir tane. Ankara'ya

gelişinden Türkiye'den ayrılışına kadar bu defteri kullandığını varsaymak zorundayız. Yoksa birçok ayrıntılı açıklama, hikâye, iddia dayanaksız kalacak. Şu halde bu tek defterde, hatıraların en azından **864** sayfasını dolduran açıklama, hikâye ve iddiaya dayanak olacak kadar ayrıntılı ve gerçeğe uygun notlar bulunması gerekiyor.

O zaman da şu sorular insanın aklını kurcalıyor. Böylesine kalın ve büyük bir **not defteri** olur mu? Bir kimse, her an ve her yerde [Mesela Ankara, Moskova, Polatlı, Sinop yolu, Ukrayna, Lozan vb.] böyle kalın ve büyük bir defteri yanında bulundurabilir mi? "Niye yanında bulundursun, olayları bir süre sonra kaydeder" diyorsanız, buna Rıza Nur'un kendisi itiraz ediyor:

" .. Mahmut (Soydan), M. Kemal'in hatıralarını muhavere [dialog] halinde yayınlamak hatasını yapmış ki bu tarz, sahtekârlığa güzel bir delildir. Güya aynen aktarılmış. Bunu kim kaydedebilmiş? Vakıa Avrupa'da böyle şeyler olur. Siyasi müzakereleri muntazam yaparlar. Bir stenograf hazır bulundururlar. Aynen [not] tutar. Bizde nerde? Muhavere halinde aynen bu kadar tafsilatla nasıl [not] tutar? *Ben de bu eserde [hatıralarda] bazı muhavereler yazdım. [Fakat] kısa ve muhaverenin özüdür ki hatırdan kalabilir. Ve **derhal not edilir.***" [1483/84]

Rıza Nur'un muhavere [dialog] halinde yazdığı birçok olay var. "Derhal not edilir" dediği bu tür birçok sahne, hiç de söylediği gibi "kısa ve muhaverenin özü" halinde değil. Muhaverenin düpedüz kendisi. İşte birkaç örnek:

1. İzzet Paşa ile konuşmaları, iki sayfa [697-698]; Sakarya Savaşı arifesinde Refet Paşa ile tartışma sahnesi, üç buçuk sayfa [856-859]. (**Ankara**)

2. Çiçerin ve Korkmazof'la ilk celse, iki sayfa [765-767]; Enver Paşa ile konuşma, toplam dört sayfa [784-

785, 787-789]; Cemal Paşa ile konuşması, bir buçuk sayfa [930-931]. **(Moskova)**

3. İsmet Paşa ile konuşması, bir sayfa [838-839]. **(Polatlı)**

4. Jandarma zabiti ve kumandanı ile tartışması, bir buçuk sayfa [874-875]. **(Sinop yolunda)**

5. Ukrayna Reisicumhuru ile görüşmeleri, bir sayfa [915-917]. **(Harkof)**

6. Sovyet Kurulu ile konuşmaları, bir sayfa [1025]; Lord Çurzon'la konuşması, bir buçuk sayfa [1031-1033]; Milletlerarası Kurul ile konuşması, bir sayfa [1067 - 1068]; Noradunkyan ile konuşması, bir sayfa [1069 - 1070]; H. Cahit'le konuşması, iki sayfa [1086-1089]; Metr Salem'le konuşması, bir buçuk sayfa [1094-1096]; Nikolson'la konuşması, üç sayfa [1106-1109]; Düyun-u Umumiye Hk. konuşmalar, toplam beş sayfa [1121-1125]; Madam Bombart'la konuşması, iki buçuk sayfa [1130-1133]; Ceberizade İhsan'la konuşması, iki sayfa [1136-1137]; İsmet Paşa ile konuşması, bir sayfa [1202] **(Lozan)**.

Demek ki Rıza Nur, bu kalın ve büyük defteri her an ve her yerde yanında bulunduruyor ve her şeyi **derhal** kaydediyor. Öyle olması gerek. Ama hatıraların güvenilirliği açısından önümüzde çok ciddi bir pürüz var. Çünkü Rıza Nur, Lozan'da yabancılarla yaptığı konuşmaları kaydetmediğini itiraf etmiş:

"Ben zabıtlara geçmemiş ve notlarımda tabii mevcut olmayan, frenklerle başbaşa yaptığımız müzakereleri hikâye edeceğim." [1008]

Yani frenklerle başbaşa yapılan konuşmalar, hikâye!

Ama, **"muhavereler derhal not edilir"** diye gayet kesin yazdığına göre, hiç olmazsa Türklerle yaptığı konuşmaları not etmiş olması gerekir.

Bakalım.

Bir ifadesi, bu kesin açıklamasının doğru olabileceğini düşündürüyor. Mesela Hüseyin Cahit (Yalçın)'la Lozan'da yaptığını yukarda belirttiğim konuşmayı, şöyle aktarıyor: "*Aramızda **aynen** şu muhavere oldu.*" [1087] Şu halde bu uzun muhavereyi derhal odasına çekilip **aynen** not defterine geçirmiş ve defterinden de hatıralarına **aynen** aktarmış. Gelgelelim, bu ihtimali yine Rıza Nur'un kendisi çürütüyor:

"[Lozan'da] hiç dur durak yoktu. Zaman hep çalışma ile geçiyordu. Yemeği dahi daradar yiyordum [989].. Her gece yarısından sonra Ankara'ya şifreli telgraf veriyoruz. Bizim yarınki konferansa hazırlık işleri ise ekseriya gece yarısı bitiyor. Bazen sabahlara kadar da sürüyor [994].. O kadar ki başımızı kaşımaya vakit yok. Öğle yemeklerini daradar yiyoruz. Zevcem odada kapandı kaldı. Bir dakika onunla oturmaya vaktim yok. Gece de sabahlara kadar, müzakere odası haline koyduğumuz odalarda meşgulüm. Geceleri kendi komisyonlarım için hazırlanıyorum. [Ayrıca] birinci ve ikinci komisyonların umumi oturumu, için lazım gelen nutukları tertip ediyorum [1003].. Vaktimiz hiç yoktu. Bir dakika bize bir saat kadar kıymetli idi. İşimiz tepemizden aşmıştı [1004].. Antlaşma işlerine ancak yetişiyorum [1005].. Ben işten tırnağımı kesmeye vakit bulamıyorum [1048].. Benim ise o vakit neşrolunacak zabıtnamelere bakmaya asla vaktim yok [1060].. Zavallı [ben], oturum sırasında kulaklarımı tıkayarak dinlenmeye vakit bulabildim. Artık demek ki son derece 'surmene' idim. Dur durak yok ki. Gece de muttasıl çalışıyorum. Uykum az. Ekseriya şafak sökerken yatıyorum [1102].. Neler çektim. Bütün işleri yalnız yaptım [1112].. Ben hem kendi işimle yani ikinci komisyonla hem İsmet'e nutuk ve cevâp

hazırlamakla meşgulüm. Hem de fırsat buldukça bu ecnebi müşavirlerle görüşüyor, onlara talimat ve bilhassa cesaret veriyorum [1116] vb.."

İş çokluğundan tırnağını bile kesemeyen Rıza Nur, bunca kritik ve ayrıntılı konuşmayı, şu ünlü not defterine **aynen** kaydetmeye acaba nasıl vakit ve imkân bulmuş? Ya bu konuşmaları aynen kaydettiği hakkındaki ifadesi gerçeğe aykırı, ya başını bile kaşıyacak vakti olmadığı.

Ama belki yalnız Lozan'da" böyle olmuştur. Öyleyse Ankara'dayken kaydetmiş olması gereken önemli olaylar hakkında verdiği bazı bilgilere, gelişigüzel bir göz atalım. Tırnak içindeki bölümler Rıza Nur'un ifadesidir; doğrusu [ ] işaretleri arasında belirtilecektir.

"Meclis 21 Nisan 1920'de açıldı." (621)

[**Doğrusu** : 23 Nisan 1920].

"Bir de baktım, Hükümet [binasında] (Ankara Valiliği binası) Bakanlar Kurulu müzakere odasının yanındaki odalar mahrem bir vaziyet almış, oraya yanaşılmıyor. M. Kemal'in adamlarına sordum. 'Paşanın İstanbul'dan hemşiresi geldi' dediler. Aptal gibi inandım. Bunlarla iş patlak verdi. Hemşiresi değil, Fikriye adında bir metresi imiş. Yahu, şimdi bunun sırası mı? Hem bu kadın hükümet binasına, Bakanlar Kurulu odasının yanına misafir edilir mi?" [640]

[**Doğrusunu** iddiasız bir tanıktan, M. Kemal Atatürk'ün Emir Çavuşu Ali (Metin)'den dinleyelim: "Fikriye Hanım, Atatürk'ün üvey amcası Albay Hüsamettin Beyin kızıydı. [...] Atatürk Anadolu'ya geçtikten sonra yakın akrabalar Fikriye Hanımı Atatürk'e yardımcı olarak göndermeyi düşünmüşler. [...] Atatürk beni yanına çağırarak 'Ali, çok

yakında bir misafirimiz gelecek, yer hazırla!' buyurdular. [...] Atatürk o zaman istasyonda bulunan ve halen müze olan binada oturuyorlardı. Bir gün öğleden sonra binanın dış kapısına yaylı bir arabanın geldiğini ve muhafızların arabayı durdurduklarını posta eri haber verdi. [...] Hemen koşarak arabayı karşıladım. İçerisinde çarşafı ve yüzü açık bir hanım oturuyordu. Fikriye Hanımı ayırdığımız odaya götürdüm. Bu odada evvelce ben yatardım. Siyah renkte bir mektep karyolasının üzerine tahtalar dizerek yatak hazırlamıştım. Çankaya Köşküne taşınıncaya kadar Fikriye Hanım burada hayli mahrumiyet çekti." (Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları, Anlatan Atatürk'ün Emir Çavuşu Ali Metin, s. 85 vd., yazan Z. Oranlı, Ankara, 1967))

"[Kütahya - Eskişehir savaşında] müthiş mağlup olduk. Bu öyle bir hezimetti ki, öyle bir kaçış kaçtılar ki [822].. M. Kemal buna çekiliş diyor, müthiş bir hezimettir [828].. Bizimkiler [...] rezil olmuşlar ve olmuşuzdur [829].. Bu bir müthiş bozgunluktur. Ve ordumuz inhilal edip (çöküp) âdeta sıfıra müncer olmuştur [870].. Bizim asker bozgunlukta fena kaçıyor. [890]"

[Rıza Nur, M. Kemal ve İsmet Paşayı karalamak için Kütahya - Eskişehir savaşını "müthiş bir hezimet" olarak göstermek için çırpınıyor. Kütahya - Eskişehir savaşı, Türk Ordusunun Sakarya'ya kadar geri çekilmesini gerektiren bir yenilgidir. Cephe yarıldığı için bazı birliklerin çekilişi de pek düzenli olmamıştır. Ama Rıza Nur'un, âdeta memnunlukla iddia ettiği gibi 'müthiş bir hezimet' midir? **Doğrusunu**, lehimizde olması düşünülemeyecek düşman kaynaklarından öğrenelim:

"Türkler gerçekten hezimete uğramış olsalardı, onları Ankara'ya kadar takip etmeye ne lüzum vardı? (8) Munta-

zam bir şekilde çekilmişlerdir (55).. Yunanistan'daki zafer şenlikleri boşuna yapılmıştır." (General V. Andreu, o tarihte 12. Tümen K., Anıları, s. 56, Çev. H. Rahmi, Genel Kurmay yayını, 1932, İstanbul),

"Türk ordusu ne ezilmiş, ne de dağılmıştı. Stratejik bir yenilgiye uğramıştı, o kadar." (Küçük Asya Seferinin Özetlenmiş Tarihi, s. 421, Yunan Askeri Tarih İdaresi yayını, 1967, özel çeviri (HTD))

"Ordu ve General Stratigós, Eskişehir savaşından sonra, 'Mustafa Kemal ordusunun yok edildiğini' reklam ettiler. Oysa maalesef düşmana karşı bir galibiyet sağlanamamıştı. [...] Düşman rahat ve muntazam bir çekilme yaptı." [Küçük Asya Seferinin İyüzü, o tarihte Yunan Genel Kurmay Başkanı General V. Dushmanis, s.90- 122, Atina, 1928, özel çeviri (HTD)]

"Türkler bir tacize uğramadan çekildiler." [Harp ve Hürriyetler, o tarihte Ordu 4. Şb. Md. Yarbay. L. Spri-donos, s. 157, özel çeviri, (HTD.)]

* "Malzemenin çoğu düşman eline geçmiştir." [830]

[**Doğrusunu** yine Yunan kaynaklarından öğrenelim.

"Eskişehir'deki depolar boştu." (General V. Andreu, a.g.e., s. 56)

"Ne Afyon'da, ne Kütahya'da, ne de Eskişehir'de, düşmana ait belli başlı bir depo elimize geçmemiştir." (Harp ve Hürriyetler, s. 169)

"Ne esir alabildik, ne de elimize ganimet ve mühimmat geçti." (Küçük Asya Seferinin İyüzü, s. 122)]

* "Ben bunları şu bu rivayetlere göre söylemiyorum. Mağlup ordu Sakarya'nın arkasına kaçınca, Millet Meclisi'nden orduya gönderilen *Tahkik Heyeti* içindeydim." [827]

[**Doğrusu:** 23.7.1921 günü, Edirne Milletvekili M. Şeref'in (Aykut) teklifi üzerine "Meclis'in orduya itimadını beyan ve selamını ulaştırmak üzere bir heyet gönderilmesi" kararlaştırılmıştır. (TBMM 1. Devre Zabıt Ceridesi, 11. C., s. 350) "Meclis'in selamını orduya götürecek heyetin seçimi" 24.7.1921'de yapılmış (a.g.e., s. 356 vd), 28.7.1921 günü oturumu yöneten Dr. Adnan (Adivar), heyetten gelen tel-grafı Meclis'e şöyle sunmuştur: "Malum-u âliniz, arkadaşlarımızdan bir heyet intihab edilerek orduya, Meclis-i âlinizin itimad ve selamlarını tebliğe memuren gitmişlerdi." (a.g.e., s. 363) Yani giden heyet, Rıza Nur'un iddia ettiği gibi bir **tahkik heyeti değildir**. Rıza Nur Türk Tarihi adlı eserinin 1'inci cildinin 202'nci sayfasında (Kutluğ Yayınları, 1972) bu sefer "tetkik heyeti" diyor.]

* "Kumandanlardan, küçük kumandanlardan, binbaşı, yüzbaşı, mülazım gibi birçok zabitlerden dinledim. Bunları ayrı ayrı bana söylediler. [...] [Kütahya-Eskişehir] harbinden evvel, İsmet ve Mustafa Kemal, orduyu gruplara ayırarak bir hata yapmışlardı. Birtakım zabıt ve kumandanlar, bunun tehlikeli bir şey olduğunu söyleyip itiraz etmişler, fakat ağalara dinletememişler. Hele böyle *harp esnasında* bir orduda yeni teşkilat yapmak çok tehlikeli olurmuş." [827]

· [**Doğrusu** : Batı hareket alanı [Batı Cephesi] bir bütün olduğu halde, haberleşme zorlukları yüzünden, iki cephe komutanlığına bölünmüştü, Batı ve Güney Cephesi Komutanlıkları. Henüz kolordu karargâhları ve kolordu bağlı birliklerini kurmak için gerekli subay, er, araç ve gereç olmadığından, bütün tümenler, arada başka 'bir sevk ve idare kademesi' bulunmaksızın *doğrudan* cephe komutanlıklarına bağlıydılar. Yalnız Güney Cephesinde, Alb. Fahrettin (Altay) komutasında iki tümenli bir kolordu vardı.

Bu durum, savaş sevk ve idaresinde gecikme ve zorluklara sebep oluyordu ama yoksul Türk ordusu daha kuruluş halindeydi. Ordu, Rıza Nur'un söylediği gibi gruplara ayrılmamış, tam tersine, tümenler gruplar halinde bir araya toplanmıştır. Ara komuta kademesi olarak Grup komutanlıkları kurulması için çalışmalara 2. İnönü Savaşı biter bitmez, Nisan 1921'de başlanmıştır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşanın bu konuda Genelkurmay Başkanlığına yazdığı yazının tarihi 17 Nisan 1921'dir. (Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, s. 76, HTD.) Güney Cephesi Komutanı Refet Paşanın 26 Nisan 1921 tarihli yazısı da şöyle:

"Şimdiden düşünülüp hazırlanması gereken sorunlardan birisi de, herhangi bir cephede toplanacak 8-10 tümenlik bir ordunun muharebede sevk ve idaresi için gerekli Grup Komutanlarının seçilip gönderilmesidir. [...] Bu tümenlerin doğrudan doğruya Cephe (Komutanlığı karargâhından) idaresi ise hemen hemen mümkün değildir. Bu sebeple şimdiden en az iki Grup Komutanının atanması, bir harp karargâhı halinde kadrosunun teşkili zorunludur." (a.g.e., s. 80)

Yani grup teşkilatına, savaş esnasında değil, bu zorunluklar ve yazışmalar sonucu olarak **4 Mayıs 1921'de**, Genelkurmay Başkanlığının emriyle ve Kütahya - Eskişehir savaşından **iki ay bir hafta önce** geçilmiştir. (a.g.e., s. 86) Kütahya-Eskişehir savaşı ise **10 Temmuz 1921'de** başlamıştır.

Kısacası Rıza Nur, gerçekleri yine ters yüz ediyor ve tabii, yalan yalanı doğuruyor. Örneği aşağıda.)

* "Yunanlılar [Sakarya'ya] gelinceye kadar ordunun ter-tibatı ikmal edildi. M. Kemal grup sistemini de ilga edip

eski usulü tatbik etti. Böyle bir zamanda orduda teşkilat sistemini değiştirmek, bir intizamsızlık, emir ve kumandada anarşi yapabilir; tehlikeli bir şeyse de yaptı. Bununla ordu da iki defa teşkilat sistemi değiştirilmiş oldu. Zaten harp cephesinde eski sistemi bırakıp grup teşkilatı yapmak hata ve pek sersemlikti. Şimdi bu hatanın neticesi olarak yenisinden değiştiriliyordu. Demek öteki türlü sökmeyeceğini şimdi anlamış. Zavallı millet, tecrübe tahtası. Hasılı evvela bu teşkilatı bozup grup sistemi yaptı, şimdi de bunu bozup eski teşkilatı yeniden kurdu." [853]

[İstiklal Savaşının askeri tarihini bilmeyenler, olayların içinde yaşadığını iddia eden Rıza Nur'un doğru söylediğini sanabilir. Oysa Rıza Nur yine uyduruyor. **İşte doğrusu:** 2. İnönü Savaşından sonra grup sistemine geçmekle, özlenen kolordu sistemine yaklaşmak için bir adım atılmıştır. Bunun, Rıza Nur'un bilgisizce –veya bazı bilgisizleri kuşkuya düşürmek için bile– ısrar ettiği gibi bir hata değil, savaş fenninin bir gereği ve yeni ordunun teşkilatlanmasında bir aşama olduğuna, bir önceki açıklamada kısaca değinilmişti. *Sakarya Savaşı öncesinde de, sırasında da, Rıza Nur'un ileri sürdüğü gibi grup sistemi ilga edilmiş değildir.* Dolayısıyla eski sisteme dönüldüğü de doğru değildir. Bu hususu, Türkçe okumasını bilen ve okuduğunu kavrayabilen herkes, Sakarya Savaşı ile ilgili resmi veya özel bütün savaş tarihlerinden kolaylıkla tespit edebilir. Zaten grup sisteminden önceki sistem, az önce açıklandığı gibi, bütün tümenlerin, sırf imkânsızlıktan dolayı doğrudan Cephe Komutanlığına bağlı olduğu geçici bir sistemdir. Eğer Batı Cephesinin kuruluş dönemine ait bu ilkel sisteme dönmüş olsaydı, 18 piyade ve 4 süvari tümeni ile 1 süvari tugayının, Sakarya Savaşı boyunca doğrudan Cephe Komutanlığı tarafından, yani tek elden sevk ve idare edilmesi

gerekecekti ki bunun imkânsızlığını anlamak için asker olmak bile şart değildir. Biraz sağduyu yeter.

Grup sistemi, Sakarya Savaşının bittiği 13 Eylül 1921 Salı günü, Başkomutanlık emrinin 4'üncü maddesi gereğince kaldırılmış ve Batı Cephesinde ilk defa Kordordü teşkilatına geçilmiştir. (Sakarya Meydan Muharebesi, s. 270, HTD yayını.)]

* "[Bizimkiler çekilirken] şimendifer raylarını ve köprülerini atmadılar." [830]

[**Doğrusunu** yine düşman kaynaklarından dinleyelim:

"Türkler, geride bırakılan lokomotifleri, vagonları ve demiryolu tamirhanesini ve Eskişehir doğusundaki köprüyü [Alpu] tahrip etmişlerdi." (1921'in Onbinleriyle Beraber, H.V. Nikolopoulos, Katimerini gazetesi savaş muhabiri, s. 58, 69, özel çeviri, HTD)

"Türkler, Dumlupınar'dan Eskişehir'e kadar demiryolunun önemli noktalarını tahrip etmişlerdi." (Harp ve Hürriyetler, General Y.L. Spridonos, s. 158, özel çeviri, HTD)

"Eskişehir-Ağapınar arasındaki büyük demiryolu köprüsünü, istihkâm Yzb. Cemal, Eskişehir'den çıkan son tren-den sonra tahrip etti. [19.7.1921 akşamı]" (Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, s. 391, HTD yayını.),

"Demiryolu ve tesisleri ile köprüler, Eskişehir'den Ankara'ya doğru tahrip edilmişti. [...] 55. Sv. alayı 18.8'de Sakarya doğusuna çekilerek Beylikköprüyü tahrip etti." (Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar, s. 80, 254, HTD yayını, 1972)

Tabii bu gerçek karşısında Rıza Nur'un, "Yunanlılar bu hat ile âlâ nakliyat yapmıştır" [831] iddiası da havada kalıyor. Eğer âlâ nakliyat yapabilmiş olsalardı, Yunan 1. Ko-

lordu Komutanı, Başkomutan Papulas'a 29.8.1921 akşamı şu mesajı yollar mıydı: "En kısa zamanda cephane ikmali için Allah'a ve Başkomutana yalvarıyorum!" (Harp ve Hürriyetler, s. 185)]

* "[Bizimkiler] cephane sandıklarının çoğunu şimendifer ile nakledip *Nallıhan*'da, Kızılırmak'ın arkasına yığıdılar." [830]

[**Doğrusu** : *Yahşıhan.*]

* "Bütün Meclis arkamda, ümitleri bende idi. [Meclis'te vereceğim] nutuk için hazırladığım notlara, yapılacak tedbirleri de ilave edip nutkumu yazdım. [...] Meclis'e koştum. Mustafa Kemal beni koridorda bekliyormuş, telaşla karşıladı. Sapsarı bir beniz. İmdat bekler bir gözle baktı, yüzü yerde. Hey gidi günler! 'Ne yapacağız? Ne yapacaksın?' dedi. Kuzu gibi olmuş, benden yardım bekliyor. Dedim: 'Gizli oturum yapalım. Siz hemen oturumu açınız ve bana söz veriniz.' 'Peki.' dedi, koştı, oturumu açtı ve bana söz verdi." [842 vd.]

[**Doğrusu** : Rıza Nur bu konuşmasını **2.8.1921**'de yapmıştır. Ama gerçeği anlamak için bir gün önceye dönelim. 1.8.1921'de Meclis Dr. Adnan'ın başkanlığında toplanmıştır. Başkan o günkü oturumu şöyle kapatır: "Yarın cepheden gelen arkadaşlarla hasbıhal edeceğiz. Oturumu yarın toplanmak üzere tatil ediyorum." (1. Devre Zabıt Ceridesi, C. 11, s. 397)

Yani gündem bir gün önceden belli.

2.8.1921 günü Meclis, M. Kemal'in başkanlığında toplanır. Başkan birleşimi şöyle açar:

"Bugünkü toplantı, cepheyi ziyaret edip avdet eden ar-

kadaşlarımızın umumi heyete izahat vermesi için tahŖis edilmiştir. Binaenaleyh izahat verecek arkadaşlar lütfen isimlerini bildirsinler."

İlk sözü, iddia ettiği gibi Rıza Nur değil, Konya Milletvekili Vehbi hoca alır. Ondan sonra Balıkesir Milletvekili Vehbi (Bolak) ile Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu) konuşmuşlar, daha sonra heyetin verdiği raporun okunması ve görüşülmesi için gizli oturuma geçilmiştir (a.g.e., s. 400-402). M. Kemal, gizli oturumu da şu sözlerle açmıştır:

"Öturumu açıyorum. Cepheden gelen arkadaşların müştereken verdikleri rapor okunacaktır."

Bu görüşme zabıtta şöyle kayıtlıdır:

"Cepheden avdet eden Sinop Milletvekili Rıza Nur, Balıkesir Milletvekili Vehbi (Bolak) ve İzmir milletvekili Mahmut Esat (Bozkurt) Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat."

Rıza Nur, ancak bu raporun okunmasından sonra söz almıştır. (Gizli Celse Zabıtları, 2. C., s. 132) Yani Rıza Nur'un anlattığı hikâyenin, gerçekte bir ilgisi yok.]

* "Kürsüye çıktım. İki-üç saat süren bir nutuk söyledim. [...] Nutkumun son kısmı şöyledir: 'Siz Ankara'yı bırakıp kaçıyorsunuz. Orduyu Sakarya'dan Kızılırmak'ın arkasına kaçıracaksınız. Siz, hükümet, bu kararı vermiş, yapıyorsunuz. [...] Büyük hatadasınız. Ankara'da kalacağız. Ordu Sakarya'da dövüşecek. Burada muzaffer olacağız. Sizinle taban tabana zıddım. Sizi Millet Meclisi men edecek. Burada ve Sakarya'da kalacaksınız. Ne olursa burada olacak!' Meclis bütün sözlerimi alkışlarla ve ittifakla kabul etti.O gün ve sonraki günlerde Meclis tamamiyle arkamda idi. Ne desem yapıyorlardı. [...] Kürsüden indim, oturum bitti. [...] Tekrar oturum açılınca (Erzurum milletvekili)

Durak kürsüye çıktı. Ankara'da kalmak, Kayseri'ye gitmek, ordunun Sakarya'da kalması için söyledi." [843, 849 vd]

[Doğrusu :

a. Rıza Nur'dan sonra Durak Bey değil, rapora imza koyan öteki heyet üyesi Vehbi Bey konuşmuştur. Durak Bey o gün, Rıza Nur'un sözünü ettiği şekilde bir konuşma yapmamıştır. (Gizli Celse Zabıtları, s. 138-144)

b. Çünkü Meclis'in Kayseri'ye nakli konusu, o gün değil, bir hafta önce, 23.7.1921 günü görüşülmüş, teklifi yapan Fevzi Paşadan sonra ilk sözü Durak Bey almış ve Rıza Nur'un sözünü ettiği konuşmayı o gün yapmıştır. (Gizli Celse Zabıtları, 2. C., s. 103)

c. Rıza Nur, 23.7.1921 ve 2.8.1921 günlerinde, söylediğini iddia ettiği o sözlerin tekini bile söylememiştir. (Gizli Celse Zabıtları, 2.C., s. 98-130, 132-138)

d. 3.8.1921 tarihli zabt-ı sabık hülasası şöyledir: "M. Kemal Paşa hazretlerinin başkanlığında toplanarak, cephe-den avdet eden Rıza Nur, Vehbi ve Mahmut Esat Beylerin müştereken takdim ettikleri cephenin vaziyet-i umumiyesi hakkındaki rapor okundu ve bu zevatın izahları dinlendikten sonra celseye son verildi." (G. C. Zabıtları, 2.C., s. 146) Yani Meclis, Rıza Nur'un, iddia ettiği gibi, herhangi bir teklifini de kabul etmiş değildir. Rıza Nur yine gerçeği kendine göre değiştiriyor.]

* "[Söylediğim nutuk] birkaç kısımdır. Özü şudur: 1. Ordu-nun hal ve vaziyeti, 2. Zabitlerin istedikleri ve bu lekeyi temizlemek için verdikleri vaad, 3. Yapılacak tedbirler." [844] Rıza Nur hatıralarında, Meclis'te açıkladığını iddia ettiği tedbirleri 12 madde halinde sıralıyor. Oysa gizli celse zabıtlarına göre, Meclis'te sadece ikisinden, hatıralarında

yer alan 2'nci ve 9'uncu tedbirlerinden söz ettiği anlaşılmaktadır.

Hatıralarında 2'nci tedbirini şöyle ifade ediyor: "Bütün kağnılar, öküzler, atlar, ilah.. müsadere edilip nakliyat işine tahsis edilecektir." (844) Oysa Meclis'te şöyle demiş: "Ve-sait-i nakliyeyi halktan cebren toplayabiliriz. Bu zulmü bir ay daha yapabiliriz." (G.C. Zabıtları, s. 137) M. Kemal'in, bu tekliften ilham almış olduğunu kabul edelim. Aslında nakil araçlarına el konulması, çok eskiden beri sürüp gelen bir tekalif-i harbiye [savaş salması] töresidir, Rıza Nur'un bir buluşu değildir. Askeri tarihleri okumuş olanların tanıdığı bir kurumdur. Ancak bu konuyla ilgili 10. No.lu Tekalif-i Milliye emrinde bu husus, Rıza Nur'un Meclis'teki teklifinden de, töreden de çok farklı, daha kapsamlı ve değişik olarak hazırlanmıştır. (B. Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan, C. Kutay, s. 250)

9'uncu tedbirini, hatıralarında şöyle yazıyor: "Mustafa Kemal bilfiil başkumandan olsun." (845) Meclis'teki ifadesi ise şöyle: "Şimdi benim hatırıma geliyor ki bizim muhterem Reisimiz, tam bu işin reculüdür [ehli, ustası]. Onun gibi iyi kumandanımız yoktur." (G.C. Zabıtları, s. 137)

Rıza Nur'un teklif ettiği tedbirler işte bu ikisinden ibaret. Anlaşıyor ki bir gün gizli oturum zabıtlarının yayınlanacağını kestiremediğinden, Tekalif-i Milliye emirlerinin tamamını, büyük bir rahatlıkla kendine mal etmeye yelteniyor ve şöyle diyor:

"Ben orduyu (Sakarya) savaşına hazırlamak için büyük bir gayret yaptım. Alınan tedbirler hep benim tedbirimdi. M. Kemal Nutuk'ta, 1, 2 ilh.. emirleriyle tedbirler aldığını söylüyor. Bunlar bütün benim tedbirlerimdir. Kendisi Meclis'in kararı ile bunları icra etmiştir. *Benden hiç bahsetmiyor.*" (864. 870).]

* "M. Kemal şu teklifi yaptı: 'Eğer Meclis bütün teşrii ve icrai yetkilerini bana verirse başkumandanlığı kabul ederim.' Ben bunu işitince iki yumruğumu *küt küt diye kafama vurmuşum.*" [851]

[Doğrusu :

a. Rıza Nur bu sahneyi ertesi günü, Meclis'te şöyle anlatıyor: "Efendim, dün paşa hazretlerinin takrirlerini dinlediğim vakit [...] fevkalade hal-i heyecan içinde kaldım. Hatta *başımı filan kaşımuşım.*" (G.C. Zabıtları, 2.C., s. 179) 'Başı filan kaşıma', yıllarca sonra hatıralara yansırken 'küt küt kafaya vurma' olmuş. Bu küçük ayrıntı, Rıza Nur'un zaman geçtikçe köpüren, kabaran mübalağa duygusunu belirten küçücük ama uyandırıcı bir örnektir sanıyorum.

b. M. Kemal Meclis'in bütün teşrii ve icrai yetkilerini istememiştir; istediği yetkilerin, "memleketi ve orduyu savaşa hazırlamakla sınırlı ve yalnız bu konuya ilişkin olduğunu" da Meclis'te iki kere açıklamıştır (G. C. Zabıtları, 2.C., s. 168, 171) ve sınırlarını çizdiği yetki dışında tek karar bile vermemiştir. Meclis de, M. Kemal'e bütün yetkilerini devretmediği için 11, 25 Ağustos ve 1, 3, 8, 11, 12 Eylölde toplanarak çalışmasını sürdürmüştür.]

* "M. Kemal Meclis'te asla 'düşmanı mağlup edeceğim' dememişti. Bilakis ümitsizlikten Ankara'dan kaçıyordu." [872]

[Rıza Nur yine gerçeği değiştiriyor. **Doğrusu :** M. Kemal, 5.8.1921 günü Meclis'te yaptığı konuşmanın sonunda şöyle demiştir:

"Efendiler! Zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları, Allah'ın yardımı ile behemahal mağlup edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır (şiddetli alkışlar). Bu dakikada, bu tam inanımı,

yüksek heyetinize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme ilan ederim! (şiddetli alkışlar)" (1. Devre Zabıt Ceridesi, 12. C., s. 19) Bu konuşma o akşam A.A. tarafından dünyaya da açıklanmıştır.]

* "Katranlıdere [**Doğrusu** : Ilıcaözü] ehemmiyetsiz bir dere. Yunanlılar bunun boyunca yayıldılar ve doğuda daha ileri de gittiler. *Arkalarını Haymana'ya verdiler.* Bizi bozarlarsa, doğru Ankara'ya girecekler." [862]

[**Doğrusu** : Yunan ordusu, hiçbir zaman arkasını Haymana'ya verecek duruma gelmemiştir. Bunun için Haymana'yı işgal etmiş ve doğusuna geçmiş olması gerekirdi. Oysa Yunanlıların ele geçirdiği en ileri nokta Çaldağı olup o da Haymana'nın batısındadır. Basit bir haritaya göz atmak bile durumun anlaşılmasına ve R. Nur'un bu konuda da gerçeği değil, aklına eseni yazdığını anlamaya yeter. (Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi, kroki 14-39, 29.8.21 - 12.9.21, Harp Tarihi Dairesi Y., 1973,)]

* "Çaldağı'nın düşmesi bütün ümitleri bitirdi. Artık ölü halindeyiz. Bunun üzerine M. Kemal umumi ricat (geri çekilme) emri vermiş. Bu haber de geldi. Haber geldi, onun Arnavut ve hususi hizmetlerinde kullandığı yaveri Salih de (Bozok) cepheden geldi. M. Kemal'in eşyalarını denk yaptı, kaçıyorlar. M. Kemal [kaçmak için] ata binmiş, içkiliymiş. Düşmüş, kaburga kemiği de kırılmış." [864]

[**Doğrusu** :

a. Hiçbir harp tarihinde, hiçbir askerin hatıralarında (İ. İnönü, Asım Gündüz, Fahrettin Altay, Selahattin Adil, Rahmi Apak, Şerif Güralp, Şevki Yazman, Ali Rıza Özkul, Sabri Beşe, İ. Hakkı Tekçe, C. K. İncedayı, Ş. Soğucalı vb.), hiçbir Harp

Ceridesinde (1. Kolordu, As. Mecmua eki, 1932; 2. Kolordu, 96. ve 113. As. M. eki; 3. Kolordu, 108. As. M. eki; 4. Kolordu, 108. As. M. eki) umumi ricat emri verildiği yazılı değil. Her iyi asker gibi M. Kemal de, savaşın her gün, hatta her saat değişen şartları içinde, en kötü ihtimali düşünerek, gerektiğinde ricat etmeyi de öngörmüş olabilir. Nitekim Genelkurmay Başkanlığı, daha Temmuz 1921 sonunda, yani Sakarya savaşı başlamadan önce, her ihtimale karşı, Sakarya-Kızılırmak arasında peşpeşe üç savunma hattının keşif ve tespit edilmesini emretmiştir. (Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât, s. 118, Harp Tarihi Dairesi Y., 1972) Cephe Komutanlığı da 30.8.1921'de "bir çekiliş zorunda kalınması ihtimalini dikkate alarak, Kızılırmak köprülerinin incelenmesini ve çekiliş yollarının tespit edilmesini" istemiştir. (Kur. Alb. Hulusi Baykoç, Sakarya Meydan Muharebeleri, s. 125, 134 sayılı As. M. eki, 1944) *Ama Rıza Nur'un iddia ettiği gibi bir ricat emri verilmiş değildir.*

Çünkü gerekmemiştir.

b. M. Kemal'in attan düştüğü tarih 15.8.1921'dir. Muayene için geldiği Ankara'da bir gece kalmış, 17.8.1921'de Alagöz Karargâhına geri dönmüştür. (Harp Tarihi Vesikaları No. 1621. Bu husus Refik Şevket İnce ve Fethi Okyar'ın güncellerinde de belirtilmektedir.) Oysa Çaldağı'nın taarruza uğramaya başladığı tarih 30.8.1921, tamamının işgal edildiği tarih ise 2.9.1921'dir. (Sakarya Meydan Muharebesi, s. 117, 153, HTD Y.) Yani Rıza Nur, Çaldağı'nın işgali sebebiyle M. Kemal'in kaçtığını iddia etmek için, tarihi pervasızca ve haysızca tersine çeviriyor.

c. M.K. Atatürk'ün, bir ölüm-kalım savaşı sırasında "içki içip içmeyeceğini" tartışacak bile değilim. Sadece savaş boyunca karargâhta bulunan ve daha sonraları M.K. Atatürk ile

anlaşmazlığa düşen ve hatıralarını yurtdışındayken yazan bir görgü tanığının, bu konudaki gözlemini belirtmekle yetineceğim: "Mustafa Kemal Paşa bu ilk aylarda, hatta daha sonraları, kritik anlarda, kendisiyle çalıştığım zaman, hep içkiye karşı nefsine hâkimdi. İçkiye düşkünlüğü söylendiği halde ağzına bir damla alkol almamıştı." (H. E. Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 133, Atlas K., 1971)]

* "[Sakarya] harbi 20 gün sürmüştür:" [865]

[**Doğrusu:** 22 gün (23 Ağustos-13 Eylül).]

* "Sakarya harbi esnasında Fransız delegesi Franklin Bouillon, Yusuf Kemal ile görüşmeler yapıyor. Ekseriya Fevzi, Fethi ve M. Kemal de müzakereye karışıyorlar. Bir gün M. Kemal, Franklin'e ziyafet vermiş. Beni de davet etti. Yusuf Kemal, Fethi, Ferit, M. Kemal, F. Bouillon yemek yedik, konuştuk." (884)

[**Doğrusu :**

a. F. Bouillon'la görüşmeler, Sakarya Savaşı esnasında değil, Sakarya Savaşından önce 13 Haziran 1921'de başlamış, haziran sonuna doğru F. Bouillon Ankara'dan ayrılmıştır. (Y. H. Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, s. 90 vd., TTK Y., 1973, Ankara; Y. Kemal Tengirşenk, a.g.e., s. 252)

b. Rıza Nur'un "Fethi" diye sözünü ettiği kimse, Fethi Okyar'dır. Malta'da sürgün olarak bulunan Fethi Okyar, 30 Nisan 1921 günü Malta'dan serbest bırakılmış, ancak 8 Ağustos 1921'de Ankara'ya gelmiştir. (G. Jeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK Y., 1970, Ankara) Yani Rıza Nur'un sözünü ettiği o tarihte Ankara'da değildir. Fethi Okyar, F. Bouillon'la 24 Eylül 1921'de başlayan ikinci dönem görüşmelerine katılmıştır. (Y. Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, s. 251)]

* "İstanbul hükümeti de frenkler tarafından [Lozan'a] davet edilmiş. Gayr-i tabii bir durum. Frenkler bunu mahsus yapıyorlar. Baktım ki mesele mühimdir. Herkes telaşta. M. Kemal de öyle, ne yapacağını bilmiyor. Meclis'te hararetli müzakereler oluyor. Fakat yapılacak çareye dair söz yok. Düşündüm. Suret-i halli buldum. Padişahlığı lağv ederiz. Bu suretle padişah da, İstanbul hükümeti de kalkar, biz kalırız. Ben hemen Meclis'in kapı yanındaki odasına çekildim. Düşündüğüm tahriri yazıyorum. Bir çırpıda yazdım. Ben yazarken birkaç mebus geldiler. Arkamdan okudular. Dediler ki 'Biz de bu takriri imza koyalım.' 'Peki'yi!' dedim. Koydular. Derken akın akın mebuslar geldiler. 'Aman biz de bu takriri imza koyalım.' dediler. İmza seksen oldu. Derken Rauf da (Orbay) geldi. Koşuyor. 'Tahririni göreyim. Şuna ben de imza koyayım.' dedi. Okudu. Padişahlığın lağvı cümlesini zayıf buldu. 'Şöyle yazalım.' dedi. Baktım, kuvvetli bir kelime, kabul ettim. Benim kelimemi çizip o kelimeyi koydu. Odadan çıktım. Koridorda M. Kemal'e rastladım. Dedim: 'Ben böyle bir tahrir veriyorum. Artık İstanbul hükümeti kalmaz. Sabahtan beri niye uğraşıp duruyorsun?' Okudu, bir daha okudu. Cevap vermiyor. Nihayet, 'Ben de imza edeyim' dedi. Hatta imzası aşağıdadır. *Hemen içeri koştum. Tahririmi verdim. Derhal okundu. Reye konu. Oybirliği ile kabul edilip şiddetle alkışlandı. Celse de, mesele de bitti. Artık herkes elimi sıkıyor, beni tebrik ediyordu.*" [965 vd]

569. sayfada bu iddiasını şöyle yineliyor: "Padişahlığı lağveden benim, benim tahririmle [önergemle] oldu ki M. Kemal'in, tahriri yazdığımdan haberi bile yoktu."

971. sayfada da şöyle diyor: "[M.Kemal Nutuk'ta] 'tahrir hazırlandı' diyor. 'Rıza Nur düşünmüş, hazırlamış' demiyor. 'Sekseni mütecaviz arkadaş'a imza ettirildi' diyor. Güya

kendisi imza ettirmiş. *Canım bunlar imzaya koşarken senin daha haberin bile yoktu. Onlar imza ettikten sonra sana söyledim."*

[İşin doğrusunu] anlamak için bir başka tanığa, Kâzım Karabekir'e ve tutanaklara başvuralım. Aynı sahneyi Kâzım Karabekir Paşa şöyle anlatıyor:

"Birçok hatipler İstanbul hükümeti aleyhinde söze başladılar. Bu esnada M. Kemal Paşa beni odasına çağırdı. *Orada doktor Rıza Nur Bey de vardı. Bana, mütalaamı sordu. 'Saltanatın lağvı ile Hilafetin âl-i Osman'da bırakılması (şeklindeki Bursa'da verdiğimiz) kararımızın Meclis'e teklifi zamanıdır.'* dedim. M. Kemal Paşa da Rıza Nur Beye 'O takriri yaz!' dedi. Rıza Nur Bey 'Peki'yi' diyerek dışarı çıktı.

Biz ikimiz kalınca M. Kemal Paşa bana şöyle söyledi: 'Rıza Nur Bey [kararlaştırdığımız] bütün esasları havi bir takrir hazırlıyor.' Ben de 'Peki'yi paşam,' dedim ve Meclis'e girerek söz aldım. [...] Daha bazı hatiplerin sözlerinden sonra takrirler verilmeye başlandı. Kısa bir teneffüs esnasında Rıza Nur Beyin takriri de imzalanıyordu. Cadde üzerinde ve kapının yanındaki odada idim. Takrir burada bulunanlara da imzaya getirildi. M. Kemal Paşa da arkadan geliyordu. Beni görünce takriri alıp bana uzattı ve 'Haydi imzala bakalım.' dedi. 63 mebus tarafından imzalanmış bulunan takriri henüz kendisi imzalamamıştı. [...] Takriri 64. olarak imzaladım. Benden sonra doktor Adnan Beye ve daha üç mebusa imzalattı. Bu aralık odaya İcra Vekilleri Resi [Bakanlar Kurulu Başkanı] Rauf Bey girdi. [...] Bundan sonra 69. olmak üzere Rauf Beye de imzalattı. En sonda 81. olmak üzere kendileri imzaladı ve takrir, Meclis'e arz olunmak üzere içtima salonuna götürüldü. [...]

Ad okunmak suretiyle reye konunca 132 kabul, 2 red, 2 de müstenkif olmak üzere reye iştirak edenlerin 136 olduğu görüldü. Yeterlik için daha 25 reye lüzum olduğundan 'Yarın tekrar reye koyacağız,' diyen reise, 'yarın içtima yok!' sesleri yükseldi. 'O halde Çarşamba günü olur' kararı verildi. [...] 31 Ekim sabahı

(İsmet Paşa ile ben) Çankaya'da Gazi'yi ziyaret ettik. İsmet Paşa ziyaretimizin maksadını, teklif ettiğimiz tarzda apaçık söyledi. Gazi sükunetle dinledi. Takririn 6. maddesini değiştirmek için üçümüz bir değiştirme takriri hazırladık. [...] 1 Kasım 1922 Çarşamba günü takrir Şeriye, Adliye ve Kanun-u Esasi Komisyonlarına havale olundu. Ve bu komisyonlar bir arada toplanarak müzakereye başladılar. Üç komisyonun birlikte hazırladıkları beyanname ve maddeler (Meclis'te) oybirliği ile kabul edildi." (K. Karabekir, Paşaların Kavgası, s. 95-107, Yayına hazırlayan: İsmet Bozdağ, Emre Y., İstanbul, 1991)

Rıza Nur'un anlattığı nerede, gerçek nerede? Nitekim kendi de Türk Tarihi adlı kitabının 1. cildinin 215'inci sayfasında olayı başka türlü anlatıyor. "Derhal okundu, reye kondu, oybirliği ile kabul edilip şiddetle alkışlandı. Celse de, mesele de bitti. Artık herkes elimi sıkıyor, beni tebrik ediyordu," gibi gerçek dışı iddialara yer vermemiş. Şöyle yazıyor: "Esbab-ı mucibeden sonra gelen 3 madde kâfi değildi. Buna bir gün sonra 3 madde daha ilave ettim. Teşkil edilen bir Encümen (komisyon) bu altı maddeyi iki madde halinde cem etti (topladı). Vakıa İkinci Grup maddeleri kısmen kendisine atfetmiş ve Encümen mazbatasına da geçirtmiş."

Rıza Nur'un belgelerden şikâyeti bitmiyor. 'Anlaşılan herkes Rıza Nur'un hakkını yiyor!]

"Eskiden İstiklal Mahkemelerinin kararlarını Millet Meclisi tasdik ederdi. [Şimdi bu yetkiyi] M. Kemal Meclis'ten almış, İstiklal Mahkemesi sade kendi hükmü ile [idam cezası veriyor]." [1331]

[Doğrusu : 21 sayılı ve 11 Eylül 1920 günlü kanunun 4. maddesi şöyledir: "İstiklal Mahkemelerinin kararları kati olup infazına, bilumum kuva-yı müsellaha ve gayr-i müsellaha-yı devlet, memurdur." (Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 65, Bilgi Y., Ankara, 1975) Yani İstiklal Mahkeme-

lerinin kararları, başından beri Meclis'te tasdik edilmiyordu, verdikleri kararlar kati idi.]

Artık yeter değil mi?

Hatıraların büyük bölümü, işte bu tür yanlışlar, yakıştırmalar, hayali hikâyeler ve kıraathane dedikodularından ibaret. Yakın tarihimizle ilgili olarak verdiği bilgilerin, uydurduğu hikâyelerin hepsini tek tek ele alıp doğrusunu açıklamaya gerek var mı bilmem? Sunulan örnekler, hatıraların geneli hakkında bir hüküm vermek için fazlasıyla yeterlidir sanıyorum.

Rıza Nur hatıralarında, hiçbir önemli olayın ve hikâyesinin tarihini de vermiyor. Şöyle tarihlüyor olayları:

"Derken bir gün Heyet-i Vekile toplandı. M. Kemal.." [650]

"M. Kemal bir defa da Heyet-i Vekilede demişti ki.." [752]

"[Lord Curzon] bir gün beni yine çağırmıştı." [1033]

"Bir akşam İsmet'in yanına girdim.." [1047]

"Bir sabah beni uykumdan uyandırdılar. Polis Müdürü gelmiş.." [1051]

"Yahya Kemal bir akşam üzeri bana dedi ki.." [1052]

"Bir gün kendisini.." [1073]

"Baktım, bir gün İsmet'le görüşüyor.." [1081]

"Bir sabah.." [1083]

"Bir gün.." [1100]

"Bir gece yarısı Lord Curzon'un en mühim müşaviri ve mahremi Nikolson bana telefon etti. 'Gelip sizi göreceğim.' diyor. Bu mühim bir şeydir." [1106]

"Bu esnada Suriye Arapları namına.." [1136]

"Yine bir gün.." [1139]

"Bir gün Lozan'da.." [1161]

"Ankara'ya geldik, arası bir iki gün geçti, Heyet-i Velâkile içtimai var.." [1167]

"M.Kemal bir gün Keçiören'de.." [1171]

"Bir gün M. Kemal.." [1184]

"Bir kere de İsmet'le ben, tayyare ile Bern'e gittik. Tayyareye ilk binişim." [1210]

"Bir gün Montanya beni oteline davet etti." [1214]

"Bir gün General Pelle.." [1225]

"[Rumbold] bir gün Lozan'da bir gazeteye.." [1232]

"Bir gün M. Kemal'in yanına gittim.." [1255]

"İsmet bir gün bana dedi ki 'Kimi cumhurreisi yapacağız?' " [1257]

"Bir gün Meclis'te.." [1317]

"Bir gün İsmet bana.. [1319]

"Bir gece Feridun Fikri ile Halis Turgut evime geldiler.." [1322]

"Bir gün Meclis'te M. Kemal'in yanındayım.." [1349]

"Bir müddet sonra Ankara'ya gidişimde.." [1382]

"Bir gün Taksim bahçesine gittim.." [1383]

"Ben Ankara'dayken bir gün İsmet bana.." [1437]

Durum belli. Rıza Nur'un ne her şeyi kaydettiği bir not defteri var, ne de güncesi. Tarihsiz günce –kendi tabiriyle jurnal (s. 1549)– olur mu? Olsa, anlattığı hayati olayları, daha oluştukları sırada böyle yanlış, ters, eksik kaydeder miydi? Birçok önemli olayı, böyle tarihsiz bırakır mıydı?

Zaten bir not defteri olmadığını, kendi de arasına ağzından geçiriyor:

"Hatırımda kaldığına göre.." [666]

"Hatırımda kaldığına göre.." [688]

"Hatırımda kaldığına göre.." [770] vb.

Ama yazdıklarının gerçek sanılması amacıyla, daha başlangıçta, "hayatımda daima not tutmak âdetimdir" [52] diye yazdığı için, bu cümlesini hatırladığı iki yerde, "bunu not ettim" vb. gibi kayıt düşmüş, sonra o gel-gitli ruh hali içinde arkasını getirmeyi unutmuş.

Belli ki 'not defterim', 'vesikalar yığını' filan diye okuyucuyu etkilemeye çalışıyor. Hatıralarının 'Başlangıç' bölümünde, "Tabii hafızamız birçok şeyi zaptettiği gibi.." diyor [52] ama yukarki örneklerin tümü, hafızasının da pek zayıf ve güvenilmez olduğunu kanıtlıyor. Zaten kendi de bunu, zaman zaman itiraf etmiş. İşte bazı ifadeleri:

"Galiba, hatırımda iyi kalmamış, bu babta Mecliste hükümetten bir sual de yapılmıştı. [380]

"..zabitin adı hatırımda kalmadı." [810]

"İsmet birkaç kelime söylemeye başladı. *Hatırımda tutamadım.*" [1151]

"İsmet, Meclis'te bir nutuk söyledi. Bunda beni methetti. *İyi hatırımda kalmamış. Zabıtlarda vardır.*" [1245]

"İsmet, *hatırımda kalmayan* bir şeyler söyledi." [1280]

"Kim olduğu *hatırımda kalmayan* sefaret memurlarından bir Türk'e.." [1450]

"Son yıllarda *hafızam biraz eskisi gibi değil*. Zannımca çok okumaktan dimağım doldu. Yaşın da tesiri olsa gerek." [1533]

İki ayıltıcı örnek daha vereyim. Rıza Nur kendini bile tutarlı bir şekilde tarif edemiyor.

Hatıralarının 47'inci sayfasında, "**Boyum 1 metre 69 cm.**" diyor, 134'üncü sayfasında ise, "**Bir metre 74 santim boyundayım,**" diye yazıyor.

134'üncü sayfada, "**Babam [..] mavi gözlü idi. Ben de öyleyim,**" demiş, 1528'inci sayfada ise, "**Sarı gözlü [..] bir adamım.**"

Kendisi hakkında bile tutarlı ve doğru bilgi veremeyen akıllı karışık, tutarsız biri, bir dönemin güvenilir tanığı olarak benimsenebilir mi?

Rıza Nur, 1398. sayfadan sonra da İstanbul'dan gelen gazetelerin haberlerine göre sıraladığı, değiştirdiği, çoğunu da uydurduğu olayları, ya doğrudan kendi müşahedesi gibi veya çoğunlukla, *birtakım hayali veya ölmüş kişilerin ifadeleri, dedikoduları, rivayetleri, iddiaları* şeklinde hikâye etmiş. Kendi de itiraf ediyor zaten:

"Bundan böyle yazacağım şeyler, gazetelerde gördüğüm ve Paris'e gelen bazı kulağı delik kimselerden işittiğim malumdur." [1398/1399]

Kimlikleri belirsiz bu hayali kişilerden veya tarihsiz, isimsiz mektuplardan söz eden ifadelerinden birkaçı da şu:

"Bazı zabıtlar diyorlar ki.." [563]

"Bunu bana orada hazır olan *biri* anlattı." [753]

"..Başkumandan bunun farkında değilmiş, rıfat emretmiş." [865]

"Bazıları dediler ki.." [947]

"Bir adam sık sık bana geliyor ve.." [1120]

"Bazı kimseler.." [1185]

"Bir gün *aklıbaşında biri* bana dedi ki.." [1257]

"Mühim yerden haber aldım.." [1286]

"Demiş ki.." [1314]

"Hikâye ettiler ki.." [1341]

"Bir gün *bir havadis..*" [1360]

"Herkes bunu diyor.." [1361]

"Birt..." [1370]

"Yine bir havadis: M. Kemal Müslümanlığı kaldıracakmış. Bunu Falih Rıfkılar, Y. Kadrilerle filan konuşuyormuş.." [1373]

"M. Kemal birine söylemiş.." [1374]

"Ağızlarda türlü havadis.." [1380]

"Diyorlar ki.." [1445]

"Orada bulunan biri, birine anlatmış, o, da bana anlattı. M. Kemal.." [1446]

"İstanbul'dan böyle şeyleri bilmesi lazım gelen biri, geldi, anlattı..." [1469]

"Paris'e biri geldi, anlattı." [1475]

"Diyorlar ki.." [1476]

"Yeni İstanbul'dan gelen biri söyledi.." [1481]

"Birini gördüm, [bana dedi ki..]" [1550]

"Birine rastgeldim, [dedi ki..]" [1552]

"Birini gördüm, [bahsetti ki].." [1552]

"İki üç gün evvel bir Türk doktor geldi. [Anlattı ki..]" [1599]

"Türkiye'den gelmiş Türklerden birini gördüm. Memleketin halini anlattı." [1630]

"Birine rastgeldim, [dedi ki..]" [1640]

"İstanbul'dan biri gelmiş, anlattı." [1645]

"İstanbul'dan yeni gelmiş biri ile görüştüm. Çok şey anlatıyor." [1647]

"Şu bir iki gün içinde ayrı ayrı görüştüğüm İstanbul'dan gelenler bu pek gülünç hikâyeyi anlattılar..." [1649]

"İstanbul'dan yeni gelmiş ve işlerin esasına vakıf olacak vaziyette olan biri beni gördü. Ahvalin.." [1653]

"Birini gördüm, Meclis Reisi Kâzım..." [1677]

"Burada biri bana birtakım vukuat söyledi..." [1694]

"İstanbul'dan yeni gelmiş Hristiyan bir Gürcüye rast-geldim. Münevver bir papaz. İstanbul'u, Türkiye'yi, hükümetin rezaletlerini anlatıyor.." [1712]

"Birisi anlattı..." [1730]

"Biri gelmiş, anlattı.." [1743]

"Bugün Irak'ın yüksek memurlarından biri ile görüş-tüm.." [1778]

"Bunu bana tanımadığım genç bir Türk gelip vesika-sıyla göstermiştir ve bunu metresi olan bir kadından almış-tır. Rivayet değildir." [1780]

"Birini gördüm, İzmir vakasını anlattı. O mükemmel bir isyan imiş. Eğer Fethi (Okyar) adam olup da isyanın ba-şına geçse imiş derhal İzmir'e sahip olurmuş. Oradaki as-kerler de hazırmış..." [1786]

"Bugün İstanbul'dan bir mektup aldım.." [1651]

"Mısır'dan aldığım bir mektup veni vaziyeti izah edi-yor.." [1712]

"Bugün Urfa'dan aldığım bir mektuptan öğreniyorum ki..." [1722]

Kulağı delik ve kim olduğu belirsiz kimselerden dinle-nen dedikodulara dayanarak siyasi hatıra yazılır mı? Böyle bir kitap, tarih için alternatif bir kaynak olarak kabul edile-bilir mi? Zaten Rıza Nur da, hatıralarını yazarken uyguladı-ğı metodu ağızından geçiriyor:

"Herkes keyfine, fantezisine, kendi maksadına, menfaatine, aldatacağına ve aldatıldığına göre yazar." [523]

Sözü bağlayayım.

"Yakın tarihimizin bakir gerçekleri üzerine ışık tutan *müthiş vesikalar*" ile dolu olduğu iddia edilen ve bazı çevrelerin yeni bir kaynak diye ileri sürdükleri Rıza Nur'un hatıralarının içyüzü ve değeri işte bu.

İKİNCİ BÖLÜM

"SEÇMELER"

Bu bölümde, Rıza Nur'un kişilik yapısının anlaşılabilmesi için, hatıralarından alınan parçalar, hiç değiştirilmeden bazı başlıklar altında toplanmıştır.

I. Ailesi

1. Ben ki, 200 yıldır Sinoplu, ailesi malum [...] bir Türk'üm. [1303, 1528]. [9 Mart 1941 günlü Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan yazısında bu süreyi 250 yıla çıkarıyor.]

2. **Babam** kunduracıdır. [s. 54] Rakı içer, çapkın biri imiş. Güçlü kuvvetli, sarı saçlı ve mavi gözlü, pek zeki, sert bir adamdı. Otuz yaşında evlenmiş, içki ve çapkınlığı terk etmiş. [59] Kızdıkça iyice döverdi. Çok dayasını yedim. Bir defa kalın bir kömürlük maşası ile beni dövdüğünü ve maşanın eğildiğini unutmam. [59, 60] Terbiyeme çok dikkat eder, beni yalnız sokakta gezdirmez, kimse ile konuşturmazdı. [59] Bana hiç türkü söyletmez, [...] söyleyecek olsam men eder ve azarlarlardı. [68] Babam bir gün ben yokken eve gelip bütün kuşlarımı salıvermiş, kafeslerin bir kısmını da kırmış. Bir sakam vardı, pek çok öterdi. Ona çok yandım. Tuhaf değil mi, hâlâ acısı içimden çıkmamıştır. [72] Babam da [benim gibi] güzel adamdı. [1528]

(Sinop'ta sürgün olarak bulunan Refik Halit Karay, Rıza Nur'un babasının "eski bir balıkçı olduğunu" yazıyor. Bir Ömür Boyunca, s. 276, İletişim Y. 1990)

3. **Anam** pek mübarek bir kadındı. Gayet zekiydi. [55] O vakit kibrit kutularının üzerinde insan resimleri olurdu. Eve kibrit gelince anam kapının önünde bir bıçakla bu resimleri kazımadan kibritleri içeri almazdı. [57] Ramazanda şarap içiyordum. "Şarap kuvvet verir. İlaç diye içiyorum," dedim. Anam, derhal makulü kabul ve şaraba da müsaade etti. [58]

4. **Kardeşim Şükrü**, dünyada bana en zarar veren bir mahlûktur. [117] Babamın paralarını iç etmiş, gayr-i menkul mallarını kendi zevcesi üzerine yaptırmış. Çok alçak bir adammış. [909] Hiç kimseye Allah, böyle alçak kardeş vermesin. [1406]

5. **Küçük kardeşim Ahmet**, [Sürgünden İstanbul'a döndüğümüz zaman] bizi evine almadı. "Yerim yok," dedi. Bir odası bile olsa insan bir-iki gün için alır. [Ne] kardeş! [493]

6. **[Kayınpederim Şükrü paşanın]** ikinci karısı, Viyanalı bir fahişe kadınmış. [419] Kadının annesi de kerhaneceydi. [1752]

II. Evliliği

1. Bir insan tamam olmak için mutlaka evlenmelidir. Bunu düşündüm, daüssıla da tepemize bindi, iş oldu, bitti (1912). Karım masum, 18 yaşında saf bir çocuk. Dünyada hiçbir şey bilmiyor. Fakat ailesi pek adi. [420/423]

2. İnatçıydı. İnadı o günden bugüne kadar artmıştır. Bir şey söyleyince derhal edepsizleniyor. Kadında anormal haller görüyordum. Bir müddetten beri karıdan korkmaya

başlamıştım. Çok sert. Helecandan kalp hastalığına uğraya-
cağım. Selameti susmakta buldum. [...] Bir gün, "Bu yemek
pişmemiş, ben sana demedim mi?" dedim. Vay sen misin
bunu diyen? Ne eşekliğim, ne ayakkabıcı oğlu olduğum
kaldı. [437]

3. [Mısır'da iken] parasızlıktan yiyecek bulamadığımız
esnada karım, maymun isterim diye tutturmuş, dilinden
kurtulmak için bir çift maymun almıştım. [458]

4. Bu kadında beni dinlememek asıldır. Hem de ne
dersem aksini yapar. [459] Bu kadına ömrümde bir defa
sözümü dinletemedim. [909]

5. Bizim hanım maymunun kuyruğuna kediye, ona
kazı, kaza tavşanı, tavşana çöp tenekesini bağlamış. İkide
bir çalgıya darbe vuruyor. Bu hayvanlar ürküp harekete ge-
çiyor, birbirine karışıyor. Çıktım. Ne diyeyim? Diyeyim de
belayı mı bulayım? Belki beni de bunlara bağlar. Yaygarayı
basar, bin küfür eder, utanır korkarım, bağlasın da sussun
derim, bağlar. [468]

6. Elbiseme, çamaşıma, temizliğe bakmaz. Çok ça-
maşırım düğmesiz ve sökük idi ve böylece eskirdi. Benim
buna aldırışım yoktu. [464]

7. Boyu ancak 150 santimetre olduğu halde, sıklıti
yüz kiloyu geçti. Yusuvarlak küp gibi oldu. [469]

8. Babamın kaatili bizim karıdır. [910]

9. Bir gailim, hanımı morfinden vaz geçirmek. Karı-
mın morfinman olması pek arıma dokunuyor, utanıyorum.
İşi sertliğe döktüm. [1342]

10. Gittikçe delilenmeye başladı. Ahlakı da bozuldu.
[Evdeki kızları] benden gizli çıırçıplak soyuyor, dansettiriyor.
[1346]

11. Müdür, müdire, doktorlar hep beraber bizim karı-

nın yanına girdik. Bana türlü fena küfürler etti. Hem de Fransızca ediyor. Beni müthiş rezil etti. [1405]

12. Müdür bir Rus doktor. Zampara mı zampara. Bizim karının sözüne göre bizim karıya da sataşmış. [..] İşte bu da başıma geldi. [1410] Derken [kendi] bir doktor buldu. Bu alçak doktor ona bol morfin veriyor, bol para kazanıyor. Bilmem bu doktor bunu sade para için mi veriyor? Yoksa arada namus alışverişi de mi var? İçimi kurt yiyor. Ben şaşırdım. Artık aciz kaldım. [..] İşi kendi haline bıraktım. [1410]

13. Beni her gün rezil ediyor. Her konuştuğuna da beni zemmediyor. [1411]

14. İki yıl evvelinden beri [karımda] bir mani var: İlle berber olacak. Berberlik ne, biz kim? Aç değiliz. [..] Niha-yet üç ay evvel bir berber dükkânı açtı. [1411]

15. Paris'te Türk, Fransız kaç aile ile görüştük ise hep-siyle kavga etti. Kanlı bıçaklı olduk. [1413]

16. Dükkânı açarken adını muhtelif [şekilde] yazdır-mış. İffet, İffet Rıza vs. Biri de *İvone*. [1554]

III. Cinsel Hayatı

1. Son sınıfa geldik. Sınıfta Anadolu'lu bir çocuk vardı. Bu çocuğu hakiki ve saf bir sevgi ile severdim. Benden bir iki yaş büyüktü. Bir gün beni evine çağırdı. Gece kalmaya da zorladı. "Rakı içelim" dedi. İçtim. Bana bir yatak yaptılar, yattım. Uyumuşum. Bir aralık birden uyandım. Anladım ki karanlıkta biri yatağımda donumu çekiyor ve kesiyor. Yataktan fırladım. Adam da derhal kaçtı. Baktım ki donum kesilmiş. Artık uyuyamadım. Giyindim. Bu işi yapan o çocuktü. Şunu bulayım, boğayım dedim. Evindeyim, korktum. "Bu adi çocuk bana istediğini yapamamıştır.

Bunu dallandırmaktansa kapatmak evladır," dedim. Fakat [bende] mutlaka *intikam almak hissi hasıl oldu*. Ben de ona yaparım dedim. [78] Bu çocuk sonra zabıt olmuş. Gördüğüm vakit iblis görmüş gibi olurdu. [78, 79]

2. Sinop'ta başıma yeni bir iş geldi. Bir gün [...] ava gidelim dediler. Orada babamın çıraklarından ve benden çok büyük biri ile otuz beş yaşlarında ahaliden birini gördük. [...] Yaşlı adam tabancasını çekti ve bana "Çöz! Yoksa öldürürüm!" dedi. Tabancaya bakmayıp herifin üstüne atıldım. Herif bana müthiş bir tokat attı. Gözlerimden şimşek çaktı. Tokat, boğuşma başladı. Yaşlı çırak da beraber. Bu iki kişi ile bilmem ne kadar uğraştım. Herhalde uzun bir savaş oldu. Nihayet bayılıp yıkılmışım, ağızımdan köpükler fışkır-mış, cansız kalmışım. Öldü zannedip bunlar da kaçmışlar. Gözümü açtığım vakit yanımda kimse yoktu. Kendime bak-tım. Bende de hiçbir şey, hiçbir fena alamet yoktu. [84]

3. Sürgünlerden biri de Harbiye Mektebi talebesinden-di. Henüz on yedi yaşlarında gayet güzel yüzlü (bir delikan-lı) idi. Bu çocuğu herkesten ziyade sevmeye başladım. Gör-mesem aklımdan hiç çıkmıyor, görsem yüzüne bakamıyor, içimde helecan duyuyordum. O bana melek gibi geliyordu. Gündüzün aklımda, keza gece uykumda idi. Uyanıyordum, derhal o aklıma geliyordu. Bir kuş ölse o söz söylüyor zan-nediyordum. Yerlere sığamıyordum, göklere çıkıyordum. Anladım ki bu çocuğa âşık olmuşum. Bu, tabii, saf ve pak bir sevgi idi. Kız olsaydı yine bu kadar severdim. İşte bu gayr-i tabii hal, Türk sosyetesinin eseridir. Böyle bir aşkın sonu livata demektir. [...] Aşk hayatın mühim bir unsurudur. Altın kanatlı hayal ve tasavvurlar ile uçuyordum. [92 vd]

4. Mektepten çıkınca çapkınlığa daldım. [104]

5. Bu aralık erkeklerin şehvet yüzünden ne belala-ra uğradığını [...] hesap ederek kendimi böyle şeylerden

kesin bir surette kurtarmak için şehvet kaabiliyetini kaldırmak, *bunun için de husyelerimi çıkartmak fikrine düş-tüm*. Bu, saplantı halinde dimağıma yerleşti. [...] Sonra hekim olunca anladım, *bu iki yıl esnasında şüphesiz ki ben nevrastenik idim*. [113]

6. *Gençliğimde bir aralık, kadın olmak fikrine düş-müş-tüm..* [1530]

7. Bu devre en uslu devremdir. Fakat bu esnada 'gayet çirkin bir iş yaptım. Bir gün evde kimse yoktu. Kapı çalındı. Teyzemin Zühre adındaki kızı geldi. Kapıyı açtım. Yukarı çıktı. Birden beni fena bir his kapladı. Kızın üstüne atıldım. Kız şiddetle mukavemet ediyordu. Nihayet aklım başıma geldi. Bıraktım. Meğer insan, kızmış bir boğa gibi vahşi bir şeymiş. [135]

8. Gülhanede asistan kaldığım vakit, çapkınlığa da başladım. [174] Bu esnada Yusuf Kemal (Tengirşenk) ile beraber de sarhoşluk ve çapkınlık ettiğim oldu. [175]

9. Bu esnada iki defa belsoğukluğu aldım. [177]

10. Lakin şu prensibi koydum: İstemeyen [hastadan] istemek hekim için büyük namussuzluktur. İsteyeni de mutlaka kabul etmeli. Çünkü zaruridir. Hayatımda artık bunu tatbik ettim. [181]

11. Bu yiyip içme şehveti arttırdı. Kadın bulmanın da imkânı yok. Beni fena bir hırs tuttu, deli olacağım. Bir hizmetçi kadın bulmalarını ötekine berikine rica ettim. [194]

12. Şam'da meşhur bir âdet varmış, kıra kadın götürüp eğlenirlermiş. Buna "sahra" derlermiş. Bana da göstermelerini arkadaşlara çok rica ettim. Vadettiler, hazırlanıyorlardı, döndük, göremedik. [219]

13. Ahmet Samim o aralık fuhşa da dökülmüştü. Böyle insanlar, revolüsyon (ihtilal) yapmaya teşebbüs eden-

ler, fuhuşa inhimak ediyor. Hatta ben de ihtilal yaptığım zamanlarda böyle oldum. Kerhanelerde dolaştım. [314]

14. [Benimle evlenmek isteyen kızlardan] bir tanesi pek zengin ve pek güzeldi. Arnavut idi. Sırf bundan dolayı almadım. "Bana mutlaka Türk lazım. Neslimize şimdiye kadar başka kan karışmamış," diyordum. [320]

15. Bir müddettir on yedi yaşlarında sarışın, pek güzel bir Türk kıızıyla münasebette idim. Bilmem nasıl eder, ailesini iğfal edip bana gelir, bazan gece dahi kalırdı (1912). [403]

16. Nikâhtan dört gün evvel Nice'de çapkınlık etmiştim. Bir hastalık aldım zannederek fena korktum. (1914). [421]

17. Moskova'da Tefvik Rüştü [Aras] gelmişti. Kendisine kadınsızlıktan şikâyet ettim. Akşama iki kadın ile geldi. Yedik, içtik. Bu kadınlarla yattık. Yaşasın Tefvik Rüştü! İyi adamdır (1921). [763]

IV. Kadınlar Hakkındaki Düşünceleri

1. Kadını serbest bırak, fuhuş artar. [136]

2. Kadın, erkeğin en müthiş belasıdır. [404]

3. Kadın, erkekten aşağı bir mahlûktur. Sinirli, mantıksızdır. Harekâtı akıl ve mantığa değil, sinir ve duyguya bağlıdır. Şimdi kadınların mebus, vekil gibi yüksek mevkilere çıkması moda. Akıllarına şaşarım, sökmez bir iştir. Kadın zayıf bir mahlûktur. Hatta cinsi münasebette bile normal vaziyette erkeğin altındadırlar. Demek erkek, doğuştan ondan üstün. Şimdi saçlarını kısalttılar ama akıllarını uzatamadılar. [1530]

4. Ben sade şehvet ihtiyacıyla kadınla münasebetteyim. [1530]

5. Atalarımız "Karı dediğin el kiridir. Yıkarsın, gider.." derlerdi. Ah ne güzelmiş. [1786]

V. Bazı Alışkanlıkları

1. [Sürgünler] ve Sinoplu birkaç iyi gençle daima politika görüşür, içerdik. İçtiğim vakit, Abdülhamit'e ve idaresine küfür ederdim. [91]

2. İdadinin [lisenin] son sınıfında tütüne alıştım. [104]

3. Cuma günleri, beş on arkadaş, Çamlıca, Boğaziçi, Büyükkada gibi yerlere giderdik. Şarap, et alır, ateş yakar, yer ve içerdik. [114]

4. Hem sigaraya başladım, hem de rakı da içiyordum. [174]

5. M. Ali beni viskiye alıştırdı. Viskiye çok sevdim. Bir şişe alır, hastaneye de götürür, gündüzleri de arada içerdim. [175]

6. Evvela düz (anasonlu rakı) içerdim. Bir akşam çok sarhoş olup kustum. Mastikaya (Sakız rakısı) başladım. Bir gün ondan da böyle oldum. Dedim bu da fena. Şaraba başladım. Bu da kötü deyip biraya başladım. Bir gün o da öyle oldu, konyağa başladım. Biraya konyak ve amer karıştırarak bir şey yaparlar, buna mikap derlerdi. Ona başladım. O da bir gün beni perişan edince, hepsinden iyi deyip rakıya döndük. [175]

7. Tünelin ağzındaki İngiliz birahanesine gittik. Çokça içtik. Abdülhamit'e bir ağızdan küfrettik. On bardak kadar sodalı viski içmiştim. Gitmek için ayağa kalktığım vakit başım döndü, yıkılır gibi oldum. Eve gelmişim ama haberim yok. Kusmuşum. Kusmalar tekerrür etmiş. [176]

8. Esrarın tesirini öğrenmek için bir defa içmiştim. [486]

VI. Ruhsal Dünyasından Birkaç Çizgi

1. Bu kitapların [Battal Gazi, Kan Kalesi vs.] tesiri ile bende gayet kuvvetli bir *'pehlivan, bir asker, bir kumandan olmak hevesi uyandı*. [73] Herkes kuvvetime boyun eğsin istiyordum. [81]

2. Tıbbiyede ilk yıllarda içimi yiyen bir kurt vardı. Bu da bir kunduracı oğlu oluşum idi. O zamana göre öyle bir adam, adi bir adamdı.. Vakıa aslımız belirsiz bir aile değildik. Ailede tahsil görmüşler de vardı fakat benim babam kunduracı idi. [119]

3. Son sınıflarda [..] yine asabi oldum. [131]

4. Mektepte bana son sınıflarda bir hal olmuştu. Her yerin mikrop olduğunu öğrenerek hiçbir şeye elimi süremezdim. Bir kapının mandalını tutamaz, bir kimsenin elini sıkamazdım. *Mikrop geçecek, öleceğim zannederdim*. Bir yere, birinin eline dokunsam ispirto ile elimi yıkardım. Bunun sebebi kısmen tahsil ettiğimiz ilimler, kısmen de *neurastenik* oluşumdu. [151]

5. Mesela o dönemde *burnum daima gözümü batar*dı. Zannederdim ki koca ve iğrenç bir burnum var. [152]

6. Ancak bende bir şey daha vardı. Ameliyat yapmadığım gün canım sıkılırdı. *Kollarımı kan içinde görmek bana keyif verirdi*. Canavar bir hayvan gibi olmuştum. [162]

7. Çok gecelerim ise [sevgilimi düşünerek] ağlamakla geçerdi. Hüngür hüngür ağlardım. Fakat bu *ağlamak bana zevk verirdi*. Aşk ne bela, ne acaip şeydir yahu. [185]

8. [31 Mart günü] ikinci vakti İzmit'e geldik. Demiryolu işletme şirketinin Alman müdürü istasyona indi, geldi ve dedi ki: "İstanbul'da asker isyan etmiş, Meclis'i basmış, mebuslardan birçoğu ölmüş." Bunu işitince "Eyvah meşrutiyet

gitti! Padişah yapmıştır." dedim, *üstüme baygınlık geldi. Bilmem ne kadar baygın kalmışım. Aklım başıma geldiği vakit, şirket müdürü beni teselliye uğraşıyordu.* [298]

9. Süleyman Nazif, çok kudretli bir nesircidir. İttihatçılar aleyhinde iyi makaleler yazardı. *Severdim.* Bir gün baktım, İttihatçılar lehine bir makale yazmış. Bu müthiş seciyesizlikti. Artık *adama düşman oldum.* Zaten birtakım ahlaksızca şeyleri de dillerde söylenirdi. Harb-i Umumi zamanında da yine İttihatçılara aleyhtar olmuş. Bu adam işte böyle *dönek, ahlak mefhumu bilmeyen* biri idi. [324] (Anlaşıyor ki, İttihatçılarla bir dost, bir düşman, sonra yine dost olmak, yalnız Rıza Nur'un hakkı. O yapınca bu hareket, döneklik ve ahlaka aykırılık olmuyor. Rıza Nur'un bu özelliğini "siyasi hayatı"nda göreceğiz.)

10. İlk evlendiğimiz zaman *çok kıskançtım.* Namusu- ma bir leke gelir diye ödüm kopardı. Yalnız sokağa gitse, gizlice arkasından giderdim. Bakardım ki insanların yüzüne bile bakmıyor, içime emniyet gelirdi; fakat birkaç gün sonra yine takip ederdim. (Paris) [447] Yine şüphe ediyorum. İş bırakıp takip ediyorum. Sinemada ne yapıyor diye arkasına oturuyorum. (Mısır'da) [457]

11. Yeni evlilik, fazla cinsi münasebet beni pek zayıflattı. Hasılı bunlar beni mektepteki gibi *yeniden neurastenik* yaptı. [447]

12. Artık benim de sabır ve kararım elden gitmiş, *yabanî hayvana dönmüşüm.* [474]

13. Ankara'da bulunduğum *beş-altı yıl içinde* asla hama gitmedim, evde yıkandım, nezle oluyorum, onu da yapamadım, yazın ıslak havlu ile siliniyordum. [535]

14. Ben bunu işitince küt küt kafama vurmuşum. Ve "Eyvah, bu adam ne istiyor? Bu nasıl iş? Bu verilir mi? Bu

istenir mi?" diye bağırmışım, durmuşum. *Ben farkında değilim.* Sonra yanımdakiler söylediler. [851]

15. [Lozan'da, Polonya ile de müzakereler devam ediyor. İsmet'in, hükümetten bu antlaşmayı imzalamak için yalnız kendisi için yetki istediğini öğrendim.] *Vay bu ne iş? Çıldırırım. [...] Üf! Yandım, kaynadım! İçimde müthiş bir isyan borası koptu. Demek bana karşı müthiş bir rekabet hissi taşıyor. Beni rezil ve imha etmek bunun gayesidir. [...] Son derece gücüme gitti. İsmet'e çatmak için koşarak odasına girdim. Ava salar doğan gibi saldırmışım: Gözlerimden şimşek çakıyor.* [1211]

16. Alınan adamımdır. *Ufak şeyden alınırım.* [1534]

17. Bende tenkit ruhu çok nümadardır (belirgindir). [1537] *Bana tenkit (etmek) pek hoş geliyordu. Sevdiğim şeydi. Yaradılışımda vardı.* [293]

18. Candan bir adama ne kadar ihtiyacım vardı. O da yokmuş, anlaşıldı. Bu bana büyük acı verdi. [Yine] ye'se düştüm. [1409]

19. Bana "namuslu adam, çalışkan ve vatanperver adam" desinler. Daima [...] *bu sözü demelerini* istedim. [1529]

20. Nikbin değilim. Bilakis pek *bedbinim*. Her şeyi böyle telakki eder, bu suretle işe girişirim. [1533]

VII. Din ve Bazı Din Adamları Hakkındaki Görüşleri

1. Bir aralık çok sofı oldum. Bu hal bir yıl sürdü. [Sonra] Namazı bıraktım. [72, 73]

2. Bu esnada [lise dönemi] zihnime ahlak, vazife, fazilet hisleri iyice yer ediyordu, fakat dini itikatlarım zayıflıyordu. [82]

3. [Sonunda] "Allah var veya yok, benim işim değildir, ne inkâr ne de tasdik ederim," dedim. [95]

4. İdare, padişah, fena şeyler ve din ile istihza, en hoşuma giden şeylerdendi. [114]

5. Bir sınıf arkadaşım vardı. Pek severdim. Dinsiz idi. [115]

6. Bu esnalarda Bektaşiliğe metak sardım. [119]

7. Tıbbiyede akaid-i diniyye dersi de vardı. Bir sarıklı bu dersi okuturdu. Bu derse çok kızardım. [122]

8. Kastamonu mebusu Hoca Küçük Mahir, padişahın medihlerini sayıyor, ömrüne dua ediyordu. Bu hale güldüm. Bu hoca pek alçak boylu biriydi. Ahlakı da öyle alçaktı. Pek pis bir dalkavuktu. [274]

9. Rıza Tevfik'in dediğinde bir şey yok. İlmî, doğru şeyler. Hatta basit hakikatler. Ama hocalar anlar mı? [281]

10. *Hakikaten benim dinim yok.* Fakat ben din aleyhinde değilim. Din diye cahillerin yaptıklarının, israiliyatın aleyhindeyim ve din ile devletin beraber olmasına ise şiddetle muarızım. Tarihimiz, bunun müthiş zararlarının şahidi. Bence Türkiye'nin felaketlerinin en mühim sebebi, laik olmaması idi. *Benim eski yıllardan beri bir mukaddes emelim vardı: Bu da devlet ile dini birbirinden ayırmak idi.* Din kendi mukaddes mevkiinde dursun. M. Kemal "Laik hükümet yaptım" diyor, onun haberi bile yoktu. O laik ne demek manasını bile bilmezdi. Kelimeyi bile işitmemişti. [614, 966, 969] [Oysa Ankara'ya gelen Amerikalı görevli Mr. Gillespie 2.2.1922 günlü raporunda bakın neler yazmış: "Yüksek memurlar ve eğitim görmüş kişiler arasında [bile] din ile devletin birbirinden ayrılması görüşüne rastlamam beni şaşırttı. Yasalar ile dini birbirinden ayırmak görüşü yaygınlık kazanmaktadır." (Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, s. 155, Çev. Orhan Duru, Milliyet Y. 1978)]

11. Hoca dediğin zaten bir nevi avanaktır. [837]

12. Konya mebusu Vehbi hocaya dedim ki: "Siz cahil-siniz. İlim nedir, dünya nedir, bir milletin bugünkü ihtiyaç-ları nedir, bilmiyorsunuz. Şu milleti cehalet ve taassuba sokup mahvediyorsunuz. Aklınızı başınıza alın! İlim öğre-nin! Asrî bir hale gelin!" O da dedi ki: "Kendini yorma. Bu dediklerinin hepsi doğrudur. Bizim adam olacağımız da yok. O geçti. Hocalar zaten inkiraz bulmuş bir nesildir." [950]

13. Dindar değilim fakat dine hörmetim vardır. Din in-saniyeti kâh yükseltmiş, kâh da taassub ve cehalet derece-sine düşüp insanıyeti küçültmüş, bedbaht etmiştir. [1531]

14. Şu papazlar şayan-ı takdir adamlar. Çünkü ilim sa-hasında da fevkalade çalışıyorlar. Ah bizim hocalar! Asırla-rı cehaletle geçirdiler. [1743]

15. Bu iki dalkavuk da hoca güruhundandı. [323]

16. Ankara Vali vekili Yahya Galip, bizim namaz kıl-madığımıza kızarmış. Bir gün bir emir: Herkes beş vakit namazını kılacak. On beş yaşında mektep çocuğu muyuz? Ham adam, ham kafa vesselam! Ertesi günü oldu, bir mü-ezzin tayin etmiş, müezzin geldi. Adamcağız bizim [yatak-hanenin] kapısının eşiğinde durdu. Sesi ne kadar çıkıyorsa bağırarak ezan okumaya başladı. Gözüm kızdı, yerimden fırladım, müezzini dışarı fırlattım. (1920) [538]

17. Bir gün Meclis'te Hoca Raif'le görüşüyoruz. Dedim ki: "Siz Türk milleti içinde en çürümüş sınıfmısınız." [1317]

18. Din ilimleri ile hiç meşgul olmadım. Bunlara vakit sarfedilmesini lüzumsuz görmüşümdür. [1538]

VIII. Bazı Davranış Örnekleri

1. Sınıfta [tıbbiye idadisi] iki yüzden fazla talebe vardı.

Herkesle kavga ediyordum. Bunu kavga için değil, kahramanlık davası için yapıyordum. *Herkes kuvvetime boyun eğsin istiyordum.* [80, 81]

2. Daha mahallede oynadığımız zamanlarda onu [akrabası bir çocuk] döverdim. [83]

3. Ben epeyce insan dövdüm, beni de epeyce dövdüler. [81]

4. Eczacı Refik'i iyice dövdüm. [131]

5. Ama ben de *azılı idim*. "Kalkar, bar bar bağıırırdım. [276]

6. Dedim ki: "Kapıyı kırar, ikinizi de keserim!" Kapı da pek sağlammış. Kapıyı açabilsem, kim bilir ne fena bir şey yapacaktım: Çünkü gözüm dönmüş, *bende akıl ve mantıktan hiçbir şey kalmamıştı*. Nihayet kapı açıldı, bizimki yıldırım gibi kendini sokağa attı. Ben kadını yakaladım. Parçalayacak bir halde idim. Kadın gitmek istedi. Mümanat eder göründü ama ısrar etmedi. *Ram oldu.* [318]

7. Herif [Dr. Kerim Sebati] bir laf söylese idi *elimden kaza çıkacaktı*. [...] Kaatil olmama ramak kalmıştı. [401]

8. Ruhi'ye "Haydi [dediğimi yap], yahut *ortalığı karıştıracayım!*" dedim. (Mebusan Meclisi, İstanbul) [310]

9. Beylerbeyi sarayında bir ziyafet ve eğlence verildi. Padişah da orada idi. Padişahı görmek istedim. Beni yanına sokmadılar. *Bir şey yapacağımdan korkuyorlardı. Abdülhamit'i sakladılar*. Ben de herkesin içinde Sadr-ı azamı yakaladım. [...] Herkes başımıza toplandı. Âdeta arbede kopacaktı. Beni zorla çekip bir tarafa götürdüler. [313]

10. Gözüm dönmüştü. İnsan hayvan gibidir diye daima söylüyorum ya. Herif bir laf söylese idi, elimden bir kaza çıkacaktı. [...] *Kaatil olmama ramak kalmıştı.* [401]

11. Karıma *bir tokat aşk ettim*. Zurnayı yağladı. Yağlasın! [433]

12. Karımın üzerine yürüdüm. Vay sen misin yürüyen? Bana bir tokat vurdu. Gözüm döndü, hayvanlaştım. Bir iyice dövdüm. Ama tam! Tokat, tekme.. Yine de hırsımı alamadım. Kaldırıp yere çaldım. [...] Hatta hırsımı alamamışım da *burnunu da hart diye köpek gibi ısırılmışım*. [474]

13. Bu iki kişi hâlâ şiddetle muhalefet ediyorlar. Düşündüm, sözle olacak şey değil. (Tunalı) Hilmi'yi biliyorum, korkak bir herif. Onu tepelemek lazım. [...] Şiddetli bir makkamla küfüre başlayıp üstüne atladım ve dedim ki: "*Seni gebertirim!*" Titredi. "Peki, peki, kabul ettim," dedi. (1920, İstanbul Meclisi) [518]

14. [Dışişleri Bakanı] Yusuf Kemal'i yere yatırdım. Yüzümü tırmalamıştı, ben de *burnunu ısırđım*. [740]

15. [Tiflis'te bize ziyafet verdiler. Y. Kemal sarhoş oldu.] Dedim ki; "Derhal kalk! Bir an tereddüt edersen seni burada eşek sudan gelinceye kadar *döveceğim*." [...] Otele geldik. İnmiyor. Dedim ki "Vallahi şimdi seni *vurur, öldürürüm*. Haydi in!" İndi. [740]

16. Çankırı mebusu Hoca Tevfik T.B.M. Meclisi'nde "Allah iyi eder, zafer verir.." dedi. "Herif! Daha hâlâ Allaha havale ediyorsunuz. Allah babanızın uşağı [mı] dır?" dedim. Pek sinirliyim. Kalktım, az kaldı *adamı dövüyordum*. Bereket versin ki araya girdiler de fenalık olmadı. [854]

17. Herifi *şirretlikle* bastırdım. [1104]

18. Çıldırdım. [Karımın] üzerine hücum ettim, öfkemden *ellerini ısırılmışım*. [1404]

19. Hiddetimden elimi kapıya vurmuşum. Kapı cam. Cam paramparça oldu. Sol elimin tersi on beş yerinden kesildi. [Karımı] gırtlğından tuttum, dedim: "*Şimdi gebertirim!*" Fena sıkılmışım, belki öldürdü. Canı olacaktım. İnsan böyle bir vaziyette hayvan gibi olup bitiyor. [1556]

IX. İnsanlar Hakkındaki Düşünceleri

1. Bu olay [ırzına geçilmesi veya buna teşebbüs edilmesi] bana büyük bir ders oldu. Bana insanlara dost demenin, onları saf ve pak bir hisle sevmenin büyük bir hata olduğu fikrini verdi. Demek insanla dost olmaz neticesine vardım. Ömrümde bugüne kadar *kimseyi kendime dost saymadım*. Dost sahibi olmak heyesinden vaz geçtim. Hâlâ öyleyim. [79]

2. Artık hiç kimseyi kendime dost edinmek fikrinden katiyen vaz geçtim. Çok insanla görüştüm, bir kısmını da sevdim velakin kendime dost yapmadım. İşte böyledir. Herkes en büyük kötülüğü dostundan, hatta kardeşinden görmektedir. [86]

3. İnsan ne kadar bayağı şeydir. [104]

4. İnsanlardan [...] müthiş iğreniyordum. [106]

5. Bizim müftünün hali, bana insanlar hakkında yeni ve iğrenç bir ders oldu. [260]

6. İnsan şehvet konusunda *en alçak, en adi, en canavar* bir mahlûktur. [316]

7. Tecrübem, *kimseye acımamalı*. [452]

8. *İnsanlar ne adi şeylerdir*. [476] *İnsan adi mahlûktur* vesselaḥ. [764]

9. Ne hayvan, ne de insan sevmem. *Hele insanlar, iğrendiğim şeylerdir*. Hiç kimseyi kendime dost tutmam. İnsana itimadım yoktur. [1531 / 1532]

X. Rıza Nur'u Kimse Çekemiyor

1. Akrabamdan olan bu çocuk beni sevmez, çekemezdi. [83]

2. Ben bu adama [Miralay Dr. Salih] bir vakit muavin-

lik ettim. Dersin bir kısmını ben verirdim. Talebe beni çok sevdi ve dersime doldular. *Kıskandı* ve beni bir daha ders vermekten men etti. [208]

3. Fakat bu adam [Dr. Orhan Abdi] bana yan yan bakıyor. Anladım ki *beni kendisine rakip* ve ileri gitmesine engel sayıyor. Bu rekabet düşmanlığa dönüştü. Hâlâ devam eder. [201]

4. Muavini olduğum Dr. Witting, bana karşı hırçınlık etmeye başladı. Hatta bir gün *kendi yerinde gözüm olduğunu* söyledi. [202]

5. Benim Sinop'a gitmemin bir zararı vardı. Sinop'ta dört beş hekim vardır, kârları dururdu. Hatta doktor Ali, *bundan dolayı aleyhime entrikalar yapmaya kalkışmıştı*. [228]

6. Tıp âleminde en ziyade çektiklerim operatörlerdendir. *Rekabet hissi*. [398]

7. Lozan sırasında bizim gazeteler, Avrupa gazeteleri benden birçok bahsediyorlarmış. Demek bizim gazetelerin övgülerinden [dolayı] *İsmet beni çekemiyor*. [1048]

8. *İsmet bana karşı müthiş bir rekabet hissi taşıyor*. Beni rezil veya imha etmek bunun gayesidir. [1211]

9. [Türk Tarihi adlı eserim hakkında] on beş kadar makale yazıldı. Sade iki tanesi bir derece aleyhte idi. Bunun biri Necip Asım idi. *Anlaşıyor, çekememezlik*. Kendi de tarihçi ya. [1392]

XI. Herkesi Kıskanıyor

1. Beyrut'ta 90 yaşında bir Amerikalı operatör vardı. Beş parasız gelmiş, hekimlik ile 90 bin altın servet yapmış. Bir şu [kaabiliyetsiz] adamın haline baktım, bir de [şu

başarılarıma rağmen] kendi halimi ve yoksulluğumu düşündüm. [217]

2. Oraya *beni muallim ve müdür yapmak lazım gelir*ken, N. Ali'yi koydular. [220]

3. Hakka bakarsan reislik bu sefer *benim hakkım idi*. Çünkü [Yusuf Kemal] evvelce gitmiş, falso ile dönmüştü. [712] Fakat istedi, oldu. [696]

4. Askerlerin altında otomobilleri var. Biz vekiliz, fakat ne yaver ne saire. [803]

5. Rusya'dan dönünce Yusuf Kemal'i Adliye Vekili yapmışlar, beni *açığa çıkarmışlar*. Nasıl olmuş bilmiyorum, Ankara'ya geldiğim vakit Hariciye Vekili idi. [819] Yusuf Kemal, Moskova Antlaşmasını kendi dirayetine mal etmişti. Ben olmasam Moskova'dan kaçıyordu, antlaşma kalacaktı. [Şimdi] o sayede Hariciye Vekilliği ediyordu. [955]

6. [Lozan'a giderken] Herkes maiyetinde adamlar götürüyor. Bizim Pazarola Hasan (Saka, 3. delege) dahi bir kâtip almış. Bende bir şey yok. [979]

7. Bana Lozan'da sekiz İngiliz lirası veriyorlardı. Bizden sonra [...] adi işlere gidenlerin kâtiplerine bile on iki İngiliz gündelik verdiler. [Ben] bugün de, Paris'te maişet sıkıntısı içinde garip yaşıyorum. [1102]

8. Gazi unvanını alan Mustafa Kemal, *bana da bir mukafaat verdirmeyi söyleyeydi ya..* [1245]

9. İsmet, askerlikten çıkmış olduğu halde *birinci ferik* yaptılar. Onlar terfipler, unvanlar, paralar ile uğraşırlar, biz hiçbirini istemeyiz. [1246]

10. [...] 12 İngiliz lirası yövmiye ile Avrupa'ya yolladı. Lozan'da bu devlete koca bir muahede yaptık, bu kadar yövmiye biz almadıktı. [1369]

11. Her yıl Lozan sulhu için Üniversitede büyük merasim yapıyorlar. Hep İsmet. Bizim esamimiz bile okunmuyor. [1453]

12. Biz zavallılar, en güç zamanlarda mebusluk ve Bakanlık ettik. *Mebuslukta yüz lira aldık*. Hele Bakanlıktan hiç maaş almadık. Bunlar sonra dehşetli maaşlar almışlar. [1700]

XII. Doğrudan Övünmeleri

1. Uzunca boylu, etlice, beyaz derili, sarı gözlü, açık kestane saçlı bir adamım. *Babam da güzel bir adamdı*. [1528]

2. Benden yaşlıları vardı. Fakat çocuklar beni baş tanırlardı. *Kumanda bende idi*. [64]

3. Ben tıp talebesinin *kumandanlarındandım*. Sert ve dik inatçıydım. Dövüldüğüm halde de yine biraz sonra kavgaya çıkardım, onları sevk ve idare ederdim. [81]

4. Bu ilk fenni eserimdir. O vakte kadar *görülmemiş bir eser* oldu. [128]

5. Dr. Deicke beni *pek seviyordu*. Bu zat çok büyük bir âlimdir. [149]

6. Bir defa da, bir sünnet evinde gece kalmış, birtakım hanımlar sarhoş olup *yattığım odaya hücum etmişler*, âdeta kapıyı kırmaya çalışmışlardı. Kapıyı kilitledim, sabaha kadar mukavemet ettim. [180]

7. Sinop halkı benim hekimliğime o kadar iman etmiştir ki [beni] *Lokman Hekim* zannederler. [227]

8. Bir de İttihatçılar arkama hafiye koyuyorlardı. Bir, iki günde mutlaka hafiye keşfederdim. Sonradan işittim, hafiyeler *beni takip etmenin güç olduğunu* söylerlermiş. [286]

9. Türk siyaset hayatında muhalefetin *piri* mesabesindeyim. [283] *Türkiye'de muhalefeti kuran benim.* [306]
10. Bana birçok evlenme teklifi oldu. Böyle *otuz kadar teklife* maruz oldum. [320]
11. Milli Hareket esnasında Mustafa Kemal, *en mühim işleri bana* verirdi. [378]
12. Bu adamı da opera-komik halinde yazdım. *Güzel bir eser oldu.* [462]
13. [Lozan'da bir gün] İsmet Paşa bana dedi ki: "*Senin kafanın teşekkülü çok güzel.*" [1007]
14. İsmet'e (Paşaya) dedim ki, "Ne telaş ediyorsun? Şimdi buna cevabı ben yazacağım. Sen imza et. Mesele biter." Derhal bir nota yazdım. İsmet'e imzalattım. Yolladım. *Ermeni meselesi kapandı.* Artık [Lozan'da] bir daha Ermeni lafı edilememiştir. [1065]
15. Alt komisyonda [Yunan 2. delegesi] Kaklamanos'la çarpıştım. *Kaklamanos aciz kaldı. Venizelos* tekrar geldi. O da sonunda benden bir darbe aldı. *Celsede bayıldı.* [1043]
16. Eğer Lozan'dan sonra beni hususi olarak Londra'ya yollasalardı ben, kuvvetle zannediyorum ki *Musul'u da kurtarırdım.* [1033] [1309. sayfada ise diyor ki: "[İsmet paşa] ben İstanbul'da iken bir mektupla bana Londra Sefirliğini teklif etti. Ben de bir mektupla reddettim."]
17. Hücum ve tenkit mevzuu olursa, *iyi nutuk söyleyim.* Bunda herkes müttefiktir. [1534]
18. İyi yazı yazarım. Orjinal bir stilim ve bunun *tatlı ve güzel* olduğunu herkes müttefikan söyler. [1534]
19. Şiirlerimde incelik ve samimiyet en bariz vasıflardır. [1534]
20. Bazıları bana, kendini beğenmiş diyorlar. Zannedi-

yorum ki bu doğrudur. Çünkü beğendiğim adamlar çok azdır. [1535]

21. Hekim oldum, iyi hekim oldum. Siyasete girdim, devlet idaresi yaptım, iyi yaptım. İyi diplomatlık ettim. [1529]

22. [Sakarya Savaşı arifesinde] Hazırladığım notlara yapılacak tedbirleri de ilave edip nutkumu yazdım. Bunları Meclis'e kabul ettirip hükümete yaptıracam. Kabul edileceğinden eminim. Çünkü mebuslar bana bakıyorlar. Her dediğimi yapacaklarını vaad ediyorlar. Bütün Meclis arkamda, *ümitleri bende idi*. [842] Meclis bütün sözlerimi alkışlarla kabul etti. O gün ve sonraki günlerde Meclis tamamiyle arkamda idi. Ne desem yapıyorlardı. [849]

23. [Sakarya Savaşı sırasında] *Artık askerliğe de karıştım* ve "Sol kanadınıza dikkat edin ve ihtiyatları merkezi bir yere alın!" demekten kendimi alamadım. [853]

24. Cephede askere erzak verilecekti. Para da yok. Bakanlar Kurulunda "Kızılay'ın parasını alalım" dediler. Bunu da bana "Sen yap" dediler. İsmail Besim Paşayı, Bakanlar Kurulu odasının yanına çağırıp "Ne kadar paran varsa ver!" demiştim. Korkup zangır zangır titremiş, "Nasıl vereyim?" demişti. Ben de "Korkma! İade ederiz," demiştim. "Siz şahsen söz verirsiniz, parayı vereyim," demişti. *[Benim şahsen söz vermem üzerine] parayı almış, orduya ekmek göndermiştik*. [855]

25. İsmet gönlümü almaya çalışıyor. Ne yapsın, daha görülecek iş, bana lüzum var. Lozan bitmedi. *Bensiz o işin sökülemeyeceğini gördü, anladı*. [1163]

26. Yunanlılardan, [Lozan'da] *dişlerim ve pençem ile aldığım menfaatleri*, İsmet [daha sonra] Venizelos'a bedava verdi. [1681]

27. Hatıralarına ekli Ziya Paşanın İkinci Zafernemesi adlı eserinde Ziya Paşanın ağzından diyor ki: "Bu zafernameyi vermek için adam aradım. Seni [yani Rıza Nur'u] salık verdiler. Dediler ki, *Namık Kemal'in yerini şimdi o tutmuştur. Ona ver.*" (1935) [36]

28. Türkiye'nin hayatında pek mühim bir devre olan bu işte (Milli Mücadelede), en büyük ve en mühim vakalar, muvaffakiyete sebep olan hadiseler nelerdir, *bunları yapan, yaratan kişiler kimlerdir*, bu eserimizle anlaşılır. Bunu (öğrenmek) isteyenler, bu eseri (hatıraları) okurken, baştan itibaren o azim (büyük) ve kurtarıcı mesut vakaları ve onları yapanları birer birer bir kâğıda yazsınlar. Bunlar nedir, kimlerin ne derece dahil ve tesirleri (katkısı ve etkileri) vardır, görürler ve hayretle anlarlar ki Mustafa Kemal ve hele İsmet'in amillikleri (etkenlikleri, hizmetleri) tali (ikinci) derecededir. [1250] (Rıza Nur'un anlattığı o büyük ve kurtarıcı mutlu olayları ve onları yapanları birer birer bir kâğıda yazdım. Sahiden hayretle gördüm ki Milli Mücadeleyi başlatan, örgütleyen, yöneten, orduyu kuran, zafere ulaştıran meğerse tek başına Rıza Nur'muş!!!)

XIII. Dolaylı Övünmeleri

1. Hocam Ahmet efendi, babamı çağırtmış ona şunları söylemiş: "*Oğlun çok zekidir. Mektepte 300 çocuk var. Hepsinin aklını toplasan onun akli kadar etmez.*" [63]

2. Başmuallim babama "Bu çocuk çok zekidir. *İlerde büyük adam olur.*" demiş. [70]

3. Bir hanım bana dedi ki: "Gözlerin, hanımlar arasında şöhret bulmuş. Sana *güzel gözlü doktor* adını koymuşlar." [187]

4. O vakit ben artık cerrahide epeyce tekemmül etmiştim. Tıp âleminde ve halkta da duyulmuştu: "*Rıza Nur,*

Cemil paşadan sonra, memlekette en iyi operatör olacak!" [201] (Ama ben, Cemil paşadan da iyi idim. [212-214'ün özeti])

5. Bu sanatı [hekimliği] icra etmeyi asla sevmedim ve istemedim. [228] İşte hekimlik hayatına veda ediyorum. Hekimlerden "Rıza Nur'a yazık oldu. Tıp alemi *mühim bir unsur* kaybetti," diyenler vardır. [243]

6. Fransız Sefareti Başkâtibi benim için "O hele [Meclis Başkanlık Divanında] iyi kâtiplik yapıyor" demiş. [272]

7. İkdâm gazetesinden çıkan bu makalem *müthiş* akis çıkardı. Sanki kıyamet kopardı. Ali Kemal [ilerde Milli Mücadeleye karşı olacak ve İzmir'te linç edilecektir] birkaç gün sonra kendisini gördüğümde "Şu gazetede bir kaç aydır yazı yazıyorum. Benim bu kadar aydır yapamadığım şeyi, sen bir makale ile yaptın," dedi. Ben de bu muvaffakiyetle keyiflendim. [287]

8. Talat [paşa] benim için "*teşkilatçı adam!*" dermiş. [337]

9. [Prens] Sabahattin Paris'e gelmiş. Görüşüyoruz. "*Sende sağduyu o kadar fazla ki kimsede görmedim,*" diyor. Beni de anlayanlar var diye keyifleniyorum. [442]

10. Evime Milli Müdafaa Vekaleti İkmal Şubesi Müdürü binbaşı Mehmet Said arkadaşlarıyla geldi, dedi ki: "Yanlış işler yapıyor. Anlatamıyoruz. Fevzi Paşa acemi kur'a efradını aldı, orduya ikmal neferi olarak yolluyor. Bu felakettir. Bunları derhal cepheden çektirip ordu arkasındaki efrad depolarına aldırın! *Bu işi siz yaparsınız. Size geldik. Sizde ümidimiz var. Yoksa mahvolduk.*" (Sakarya Savaşından az önce) [840]

11. M. Kemal yanıma geldi: "Yahu! *Sen ne müthişmişin be!* Bilmezdim.." dedi. Sade güldüm. (Sakarya Savaşından az önce) [850]

12. Sinop'tayken Rum eczacı Altınoğlu Vasil bana dedi ki: "Sen Ankara'ya gitme! Bu adamların içinde bulunma! Bunlar iktidarsız adamlardır. Sen bunların hatalarını düzelteceksin. Mühim işleri sen yapacaksın! *Sen olmasan iki günde iflas ederler. Sensiz onlar muvaffak olamaz. Yunanistan kazanır.* Bunun için seni İstanbul'a kaçırmak istiyorum." [...] Vasil pek zeki bir adamdı. [881-882]

13. Ayağa kalktım, "Haydi göreyim seni!" diye bağırdım. Refet [Paşa] üzerime yürüdü ve elini cebine soktu. Tabanca çekecek vaziyet yapıyor. Ben de onun üzerine yürüdüm. Arada Adnan [Adıvar] var. Benim de tabancam var. Gözüm kızdı. Ne olursa olsun dedim. Adnan cılız adamdı, yana ittim. Refet'le göğüs göğüse geldik. "Haydi!" dedim, duruyor. "Adi herif!" dedim, duruyor. Adnan yine geldi. *Refet çekildi, ben duruyorum.* Refet yerine oturdu, ben de oturdum. Refet, "Doktor, siz zeki, cesur, merd adamsınızdır, bilirim. Ben size hürmet besliyorum. Suitefehhüm oldu," dedi. Bu tarziye idi. İlerisine gitmedim. İşte vatan için neler çektik, nelere maruz olduk (1921). [858]

14. Cemal Paşa [Moskova'da] bana dedi ki: "Ben sizin kıymetinizi biliyordum. *Bir gün bu memlekete büyük hizmetler eder diyordum.* Hayatınızı kurtarmak lazımdı. Onun için sizi Avrupa'ya yolladım. İşte, *vatana büyük hizmetler ediyorsunuz.*" Cemal, İttihatçılar içinde en zekilerden idi. [931]

15. Trabzon M. Vekili Recai, bütün işler bittikten sonra da bana, "Sen bu devletin en mühim reculüsün" demiştir. [914]

16. [Padişahlığı kaldırdığım gün, Meclis'te] Fransız mümessili Albay Mojen [Doğrusu : Moujin] locadan indi, yanıma geldi, elimi eline aldı. Dediği aynen şudur: "Bu oturum, Türkiye tarihinin en mühim oturumudur. Sizi tebrik ede-

rim. Mustafa Kemal İzmir'e girdi, büyük zafer kazandı. *Evet fakat bu senin yaptığın, ondan çok büyüktür. Bu millet Mustafa Kemal'i unutabilir, fakat seni unutmaz!"* [967]

17. Lozan'da meşhur karikatürist Derso, benim karikatürlerimde muvaffak olamamıştır. Sebebini sormuşlar: *"Yüzünde büyütülecek bir fenalık yok,"* demiş. [998]

18. İsmet bana dedi ki: *"Büyük, müşkül işleri daima sen halletmişindir!"* [1024]

19. Lord Curzon, Lozan'dan sonra daima beni sormuş ve istemişti. Bunu muhtelif kimselerden işittim. Birisi o vakit Londra Sefiri olan Yusuf Kemal'dir. Yusuf Kemal dedi ki: *"Lord Curzon seni ne kadar seviyor. Bana İsmet'i bir defa bile sormadı, 'Benim dostum Rıza Nur ne yapıyor, niçin buraya gelmiyor?' diyor" dedi.* [1033]

20. Vapurda bir miralay doktor vardı. [...] Bana dedi ki: *"Sizi elbette istemezler, fakat herkesin ümidi sizdedir. Herkes diyor ki, Rıza Nur nasıl İttihatçıların ve İtilafçıların foyalarını meydana koyup bellerini kırdı ise bunları da [M. Kemal ve kadrosunu] yine o rezil edip yıkacaktır."* (1925) [1272]

21. Ziya Hurşit demiş ki: *"Adam, Rıza Nur'muş. Kıymetini bilemedik. Türkiye'de onun üstüne adam yoktur!"* [1387]

22. Rus Bolşevik ileri gelenlerinden Radek, kim olduğu hatırımda kalmayan ve Moskova'ya gitmiş olan sefaret memurlarından bir Türk'e *"Avrupa'nın en mühim ve hemen bütün diplomatlarıyla temas ettim. Rıza Nur kadar zekisini görmedim!"* demiş. Keza bizim zabitler de, *"İsmet diplomatlığı ne bilir? Askerliği bile yarım. Lozan muahedesi Rıza Nur yaptı,"* demişler. *Zaten İsmet bundan bana düşman oldu.* [1450]

23. *Naima, Evliya Çelebi ve benim*, olayları hikâye etmede eşsiz bulunduğumuz söylenmektedir. [1534]

24. İki yıl evvel benim heykelimi yapan heykeltıraş geldi. "Bu eser benim en mükemmel eserimdir. *Senin gibi süje bulduğuma pek memnunum*. Beni meşhur edecek-sin," dedi (Paris). [1726]

XIV. Kinciliği, İntikamcılığı

1. Sinop'a gelinceye kadar çok korktum. [Bende] *intikam hissi başladı*. [84]

2. Dr. Witting ölmemiş olsaydı, bu vakayı ona söylemek isterdim. *Kâfi bir intikam olacaktı*. [206]

3. Fil Ahmet aleyhine bir şiir yazdım. *Öfkemi bununla aldım*. [220]

4. Bir arkadaşım, benim hizmetçimi gebe bırakmış. Kızdım. *İntikam almadan rahat edemeyeceğim*. Bir gece evine misafir gittim. Ben de onun hizmetçisini baştan çıkardım. *İntikamımı aldım ve gönlüm ferahladı*. İkimizin yaptığı da ahlaksızlık. *Fakat bunu bana yaptıran intikam hissidir*. [317]

5. [Mısır'da iken] İttihatçıların hiyanetini, İtilafçıların denaetini, padişahın halini düşünerek bunlara hitaben bir şiir yazdım. *Hiç olmazsa böyle intikam aldım*. [490]

6. [Kardeşim Şükrü'yü] reddettim. *Fakat hıncımı hâlâ yenemiyorum*. Ve [bu hınç] ölümüne kadar sürecek. Allah beni bu namussuzdan, bunların intikamını aldırma-dan öldürürse yararım. [1406-1408]

7. *Kinimi saklayamam*. [1536]

8. [Enver Paşadan] *iyi bir intikam almaktan kendimi men edemedim* (1921, Moskova). [787]

9. Rusya'dan avdetimden beri mebuslara Yusuf Kemal'in [Tengirşenk] aleyhinde Millet Meclisi'nde propaganda yapıyorum. *Bana yaptıklarının intikamını alıyordum.* Benim bu kadar hizmetimi unutmıştu. Tevfik Rüştü'yü de teşvik ettim. O da aleyhinde müthiş uğraşıyordu. Bakanlar Kurulunda da sırası geldikçe Y. Kemal'e darbeyi vuruyordum. Y. Kemal bizar ve aciz kalınca, "Artık yeter. Gel barışalım," dedi. Dedim ki, "Senin bana azame-tin, yaptıkların ne idi? Pişman oldun mu? Pes mi?" "Pes" dedi, "Tövbe mi?", "Tövbe." Barıştık. Fakat içim iyi barışmadı. [955/956]

10. Veliaht Abdülmecid'i Ankara'ya davet ettiğimiz vakit gelmediğini görünce *bu aileye büyük bir düşmanlık ve intikam beslemeye başlamıştım.* [Şimdi bu önergemle] bunun cezasını veriyorum. [966] Ben [saltanatı] ilga ile Mecit'ten Ankara'ya gelmemesinin *intikamını almıştım.* Ankara'ya gelmemesi beni çıldırtmıştı, bu aileden artık hayır gelmeyeceğine kani etmişti ve *intikama sevk etmişti.* [972]

11. [Paris'te] R. C. beni iki bin frank dolandırdı. *Bereket versin bunu da mahsup edecek yer var.* Gönlüm rahat. *Böyle olmasa hiddetimden geberecektim.* Bekârlığım zamanında bir hanımla görüşürdüm. Bunun on dört yaşında bir kız kardeşi vardı. Bir iki defa Taksim'deki haneme bu kızla gelmişti. Aradan vakit geçti. Ben başka hanımla münasebetteyim. Ötekini unuttum. Bir gün Beyoğlu'nda gidiyordum. Dehşetli bir payton benim yaya kaldırıma yanaştı. Baktım, peçesi sımsıkı kapalı bir kadın. Parmağı ile beni çağırıyor. Gittim. "Yarın sabah size geleceğim," dedi. "Buyrunuz!" dedim. Sevindim. İyi bir şey olacak dedim. Meğerse bu kızmış. R.C. ile evlenmiş, henüz beş gün olmuş. Akşama kadar eğlendik, koyvermedim.

Geç vakte kadar kaldı. İşte iki bin frankı buna vizite sayıyorum. Kadına o vakit para vermemiştim. [1453]

12. Ben de pek inat şeymişim be.. Hâlâ beş yıl geçmiş de, [karımın ailesine] benim öfkem geçmemişti. [489]

XV. Bir Saplantısı : Beni Öldürecekler!

1. Meşrutiyetin başlangıcında Tıbbiye Hayatından adlı eserimi neşrettim. Bu eserde bilhassa Binbaşı Sami ve Eczacı Refik teşhir olunmuştur. **Binbaşı Sami**, eser neşrolunmadan evvel imzasız bir mektupla beni ölümle tehdit etti. [129]

2. O aralık **Abdülhamit**, tüfekçiler ile sakallı Mahmut Paşayı göndermiş. Bunlar beni vurmak istemişler. Benim haberim yok. Talebe etrafıma kendilerinden geniş bir halka yaptılar, oraya kimseyi sokmuyorlardı. Sonra beni zehirlemek istemişler. Talebeden bir tanesi bir desti su ve bardak almış, yanımda duruyor, bana suyu o veriyordu. [...] Abdülhamid, cesaret edip üzerimize bir müfreze asker gönderse iş bitmişti. Ölecektik. (1908). [247-248]

3. **Talat** (Paşa) beni gördü. Suratı çamur gibiydi. Kızınca öyle olurdu. Bir kavis çevirip yanımdan geçti. Kulağıma doğru eğilip "*Kefenini hazırla!*" dedi. Bu tehdit müthişti. Yaparlar mı, yaparlar. Mukaddes Cemiyet, boyuna adam öldürüp duruyor. Meclisten dönerken sokakta hemen öldürüleceğimi zannettim. Bir şey olmadan eve geldim. Artık ihtiyat edip geceleri sokağa çıkmadığım gibi eve de hiç kimseyi almadım. [283]

4. **İttihatçılar**, Sinoplu Rasim Beyi elde edip onun vasıtasıyla [Sinop'ta] beni öldürtmek istediler. Rasim Bey bu teklifi kabul etmedi. [285]

5. Daima tabanca ile gezdim. Tabanca içi dolu, hatta

emniyet tetiği de açılmış olarak yazın ceketimin sağ cebinde, kışın paltomun sağ cebinde ve elim cebimde rovelverin kabzasındaydı. Yıllarca böyle gezdim. Bir yaya kaldırımında ancak elli metre kadar gider, birden öteki kaldırıma geçerdim. Her on adımda arkama bakardım. Gece de rovelver başucumda dururdu. *Daima öldürülmek korkusu, hiç olmazsa fikri altındasınız. Güç iş. Bu yaşanacak hayat değil. Fakat yaşadık. Bu sayede beni vuracaklara pek az fırsat veriyordum.* [286]

6. **Selanikli Rahmi** beni Meclis'te ölümle tehdit etti (Meşrutiyet dönemi). [287]

7. Serez'de mahkeme azasından olan Sinoplu Cevat Bey İstanbul'a geldi. Bana dedi ki: "Serez'de **fedai komitesi** var. *Senin öldürülmene karar verdiler.*" [288]

8. Cemiyet-i Hafiye [gizli cemiyet] işinden beni hapsettiler. **Doktor Nazım** benim idam edilmem için dehşetli uğraşmış. Doktor Bâhattin Şakir de beraber olmuş. *Bu politikada âdeta her gün benim başımda ölüm dolaşırdı.* [339]

9. Hürriyet kahramanı **Niyazi** de *asılmam için* divan-ı harp nezdinde teşebbüs ve ısrarda bulunmuş. "Rıza Nur'u behemahal asacaktınız!" demiştir. [341]

10. Birtakımları "Rıza Nur'la Hüseyin Cahit'i de *öldürmek lazımdır*" demişlerdi. Bereket versin icra eden olmadı. [1258]

11 [Talat Paşa] beni, komiteleri vurmak istedikçe mani olurmuş. [1450]

12. *Vurulmak korkusu* ile Sinop şehrinden kazalara gidemedim. [363]

13. İttihatçıların tekrar hükümete gelecekleri muhakkaktı. Önüne geçmeye de imkân yoktu. *Ölüme hazırlanmaktan başka çare yoktu.* [377]

14. Artık hekimliğe çekilmeye karar vermiştim. Fakat **İttihatçıların** geleceğine, bu sefer *bizi doğrayacaklarına* da yüzde yüz emindim. Korkuyordum. [395]

15. Ben ümitsizdim, artık bizi *sağ bırakmazlar* diyordum (1912). [405]

16. **Cemal** [Paşa], beni sokakta *öldürülmekle* tehdit etti. [...] Eve kapalı araba ile gitmemi, yoksa sokakta *öldürüleceğimi* söyledi. [406]

17. Benim daima *rovelverim* yanımda. Gece de basucumda idi (Nice/Fransa, 1912'den sonra). [433]

18. 1919'da Türkiye'ye döndüğüm vakit Sinop'a, "zevcekle gâvur memleketlerinde yaşadım. Şimdi bu **ahali** beni taşs mı tutar?" diye korka korka gittim. Güzel bir karşılama töreni yaptılar. "Şapka giydin mi, karın çarşafsız gezdi mi?" diyen bile olmadı. [282]

19. Bir gün **Fetgeri adında bir Çerkes**, gazete idarehanesine gelip beni *ölümle tehdit etti*. [502]

20. Bu miting çok tehlikeli idi. Kimse farkında değildi, benim içim oynuyordu. [505]

21. Mebus olduk. M. Kemal bir telgrafla beni Sivas'a davet ediyor. Cevap bile vermedim. Gitmekte belki *hayat tehlikesi* bile var. İstanbul'a gittik. [512]

22. Ya **Mustafa Kemal** [Ankara'da] *bizi tepelerse?* "Kabiliyetli ve namuslu bir insanı çekemiyor, rakip sayıyor" diyorlar. [520]

23. M. Kemal derhal bütün Anadolu'ya bir tamim telgrafı çekip benimle Yusuf Kemal'in kendisine iltihak ettiğimizi yazmış. Sinop ahalisi telaş edip **Mustafa Kemal**'in *hayatıma kıyacağından* korkmuşlar (1920). [531]

24. S. Ankara'ya geldi... *Beni öldüreceğini* söyledi. [643]

25. [Görevden aldığım **Feridun**] Gözüpek biri olsaydı, *beni vurur, öldürebilirdi*. Misali yok değildir. [954]

26. Zevcem anlattı: [Biz Lozan'a gitmek için İstanbul'da iken] Zeki bize gelmiş. Beni yok deyip, Zeki'yi savmışlar. Meğerse Zeki *beni vuracaktı*. Padişahlığı ben kaldırdım ya, Zeki de padişahın yaveri ya, onun intikamını alacaktı. [980]

27. Ermenilerin İsmet'i, beni vuracakları şayi olmuştu. [...] Ermeniler "Bu Rıza Nur da başımıza nerden çıktı?" diyorlarmış. [...] Amerikalı mühim şahsiyet bana, sert sert "**Ermeniler** sizi vuracaklar" dedi. [1067]

28. Ben Lozan'dan beri **Ermenilerden** korkuyordum. Yanıma Sinop'tan bir muhafız getirttim. Fethi'ye de [Okyar] rica ettim. O da iki polis vermişti. [1259]

29. Sinoplu bahriye gediklilerinden biri, muhafızıma demiş ki: "Hükümete isyan olacak. Başta **Rauf Bey** varmış. Rıza Nur Beyin evini basıp *kendisini öldürecekler*. Söyle kendisini korusun!" (1923). [1260]

30. Akli başında biri bana dedi ki: "Diyorlar ki, M. Kemal, İsmet, Rıza Nur büyük hizmetler ettiler. Büyük şöhretler kazandılar. Şimdi *bunları öldürmek lazımdır*." Bu sözü işitince hayretler içinde kaldım. Dehşetli bir şey. [...] Fakat bir yanlışları var. Ben zaten çekileceğim. Bu düşünce M. Kemal ile İsmet için tamamıyla varittir. *Demek bu esnada tehlike altındaymışım*. [1258]

31. [Latife Hanıma] refikamla haber yolladım: "Burda durmayın! Sır biliyor diye M. Kemal mutlaka onu *imha eder!*" Cevabı şu olmuş: Benden evvel o [tehlike], Rıza Nur için varittir. Siz gidin!" [1358]

32. Benim maksadım, Türkiye'yi terk edinceye kadar **M. Kemal** ile büsbütün fena olmamaktı. Bundan çok kor-

kuyor, bu siyaseti güdüyordum. *Bana bir şey yapması mümkün.* [1382]

33. Sinoplu **Akif**, Recep Zühtü'ye beni öldüreceğini vaat etti. Bense Mustafa Kemal'in ne olduğunu iyi biliyordum, ihtiyat olarak sokağa çıkmıyordum. Beni birçok ölümlerden bu ihtiyat kurtarmıştır. [575]

34. Geçenlerde [bacanağım] Reşit Saffet [Atabinen, Paris'te] bize geldi. İlla beni İstanbul'a götürmeye çalışıyor. Bunu **İsmet veya M. Kemal** yollamıştır. Beni götürecek, orda haklayacaklar. [1478]

35. [Karım] "...burda [Paris] beni sokakta öldürteceğini, kendisi bizzat öldüreceğini" söyledi. [1556]

36. Karım Ankara'ya gitmiş, İsmet Paşalarda on gün kalmış. Çıldıracagım. Şu karıyı kesmeli! Karımdan bir mektup daha geldi. Diyor ki: "[Ankara'dakilerin] canlarına tak demiş. Fena halde sıkışmışlar. Sen ne istersen o olacmış. Gel! Gazi'yi de gördüm. "Kuzum Rıza Nur Bey niçin gelmiyor?" dedi. Benim sözümü dinleyecekleri, yalanın büyüğüdür. *Canımdan korkarım.* Ben böyle sözlere aldanır takımından mıyım? Benim bu laflara karnım tok. (6 Mayıs 1932). [1759 vd.]

37. [Her devirde] başa geçenler [...] beni idam ve imhaya çalışıyorlar. [1936]

[Dr. Rıza Nur, 1939 yılında Türkiye'ye dönmüş, başına hiçbir şey gelmeden, İstanbul'da, Taksim, Şehit Muhtar Caddesi, Sülün Palas, 23/5'te yaşamış, gazetelere yazı yazmaya devam etmiş, 8 Eylül 1942'de de ölmüştür. Allah taksiratını affetsin!]

XVI. Rıza Nur'un Siyaset ve Demokrasi Anlayışından Birkaç Örnek

1. Bazıları M. Kemal aleyhine ayaklanmak, yahut öl-

dürmek lüzumunu söylerdi; onlara daima "*Aman sırası değil!*" derdim. [668]

2. Ağustos 1920 sırasında Celalettin Arif ve Hüseyin Avni [Ulaş] bir gün bana geldiler. Şu sırrı tevdi ettiler: "M. Kemal ile bu iş sökmeyecek. Bunu atmak lazımdır. Biz iki-miz Erzurum'a gideceğiz. Halkı ayaklandırıp bunu düşüre-ceğiz," dediler. Ben de "*Doğru. Ancak nazik iş. Bunu, memlekette tefrika çıkmadan, ona mukavemet imkânı bırakmadan yapmalı,*" dedim." [668]

3. Etrafımızda gizli kapaklı şeyler oluyor. Bir gün Fevzi Paşaya sordum. Bana ağzından kaçırdı: "Ali Fuat ile Ethem, ordu ile Ankara'yı basacaklar." [...] M. Kemal'le Ali Fuat arasında bir *çatışma* olursa, Yunanlıların ekmeğine yağ sürecekle. Allahtan buhran süratle bitse. İçimden *Ali Fuat'ın muvaffakiyetini istedim.* [690]

4. [Yolda rastlaştığımız Celalettin Arif ile Hüseyin Avni'ye] "*Önce M. Kemal'i tepelemeli idiniz. Lazımsa sonra K. Karabekir'i de tepelerdiniz,*" dedim. [797]

5. Rauf, ikinci grubu [muhalifler] darbe-yi hükümete teşvik ediyor. İyi ama o iş böyle olmaz. Darbe-yi hükümeti iki, üç kişi düşünür, kurar, birtakım askeri kuvvetleri buna hizmet ettirir, yapar. Bunun usulü budur. Teşrii bir grup, bunu nasıl yapacak? *Siz birkaç kişi, bir taburluk kadar bir kuvvet elde ediniz. İş mükemmel yapın!* İkinci grup da Meclis'te seve seve işin kanuni kısmını yapar, bitirir, biter. [...] Bu acizleri görünce insanın kalkıp böyle bir işi kendisi yapacağı geliyor. Bu iş aklımdan geçmedi değil, geçti. [...] Fakat M. Kemal atılınca, kimin geleceği ve onun ne olacağı malum değil. İyisi mi, böyle gitsin. [889]

6. İsmet ve M. Kemal, Ali İhsan'ın (Sabis) ordusuna yaptığı bir tamimi Meclis'e verdiler. Bu tamime göre Ali

İhsan âdeta isyan vaziyetine geçmiş bir halde idi. Derhal azlettiler. Herhalde Ali İhsan o tarza dökülmekle pek akılsızlık etmiştir. Madem böyle yapacaksın, o halde daha evvel ordunu alıp İsmet'i, Mustafa Kemal'i fi'len tepelemeli idin. Bunu yapamayacaksın, hiç sesini çıkarmamalı idin! (1922). [947]

7. [Topal] Osman'ın yerinde ben olsam, derhal basar, Mustafa Kemal'i keserdim. Hiç olmazsa intikam alırdım. Sonra da Rauf'u (Orbay) keşerdim.. [1178] İşte Rauf'un bir iktidarsızlığı daha. Yapamayacaksın, bari [isyana] başlama. Madem ki yapacaksın, şöyle yap: Bir iki tabur al, git! Evvela bir bahane ile İsmail Hakkı'yı (Tekçe) ve zabıtları tut. Sonra gider Osman'ı basarsın. Mustafa Kemal'i yakalarsın! (1923). [1181]

8. Bir gece Feridun Fikri (Düşünsel) ve Halis Turgut evime geldiler. Bana "Bir parti kuruyoruz. Sen de gir!" teklifinde bulundular. Kendilerine şunu söyledim: "M. Kemal ile mücadele, silahla olur!" [1323]

9. Serez komitesi kahramanları sonra Mustafa Kemal'i öldüremeyip ağızlarına burunlarına bulaştırdılar. [316] Büyük bir fırsat kaçtı. Çünkü bu adama bir daha suikast yapmak imkânı kalmadı. (1926). [1386]

10. İzmir suikastında hapsolup çıktıktan sonra Ali Fuat [Cebesoy]'a dedim ki: "Ayol madem ki mücadele zaruridir, askerlikte kalıp işi ordu ile bitirsenize! "[..] Bu büyük bir fırsattı. Bu üç adam (Karabekir, Ali Fuat, Refet) dirayet gösterip bu işi beceremediler. [1294]

11. [1920'de Doğu cephesindeki Türk-Ermeni savaşı sırasında Harbiye Nazırı olan] Ermeni Derminasyon, Paris'te benimle görüşmek istedi. Görüştük. Türke, yüzüme karşı hakaret ediyor. [685] Yanımda birisi de vardı. O, bu baş komiteci Ermeniyi, Mustafa Kemal'i vurmalarını tav-

siye etti (1930). [1068] [Bir başka yerde Ermeniden Dermin-pasyan diye söz ediyor. (732)]

12. Keşke genç olsaydım da şimdi de, M. Kemal aley-hine milleti isyan ettirseydim (1933). [1305]

13. Sade bizim millet [M. Kemal'e karşı] *henüz silaha sarılamamıştır*. Bu da ordunun vazifesidir. Ordunun siya-sete karışması doğru değil. Fakat bu gibi ahvalde mukad-des bir vazifesidir. [1646]

14. Canım, Ayasofya'nın minaresine çıkıp halka, ordu-ya "Hemen kalkın! Bunları *dilim dilim doğrayın!*" diye bar bar bağırmak istiyor. [1651]

[Bu doğrultudaki öteki ilginç örnekler, "Politika Hayatının Özeti" başlığı altında verilmiştir.]

XVII. Abdülhamid ve Osmanlı Hanedanı Hakkındaki Bazı Görüşleri

1. **Abdülhamid** ne tilki idi. Mithat Paşa ve Namık Kemal'e de böyle yapmış, fırsat bulunca *birinin kafasını kesmiş*, diğerini sürmüştü. [274] Abdülhamid'in *çok korkak* bir adam olduğunu o vakit gözümle gördüm. [274] Ab-dülhamid *hilekâr* bir insandı. *Pek cahildi*. Padişah olmak için hileler yapmış, o vakit ki işbaçlarına hürriyet ve meşru-tiyet vaat etmişti. Padişah olunca Meclis'i fesh ve hürriyetçi ricali nefy etmişti. Etrafına kendi gibi cahilleri toplardı. [...] [Ama] Mithat Paşa müstesna hiç kimseyi idam etmemiştir. Bu adama kızıl sultan adını koydular, tamamıyla haksızdır. Onun bu millete fenalığı, milleti cahil ve kör bırakması-dır, müstebit bir idare kurmasıdır. [304]

2. **Sultan Reşat**'ı veliahtlığı zamanında tanıdım. Hatta bir gün bana Abdülhamid'den şikâyet edip "Kardeşim beni, sarhoş ve kalp hastalığı var diye yayıyor. Sen hekim-

sin. Dinle, öyle bir şey var mı?" demiş, ısrar etmiş, kendisini dinlemişim. Kalp hastalığı yoktu. Bana, çok iyi bir adam, fakat *bir derece sersem insan tesiri veriyordu*. [268]

3. **Şehzade Mecid Efendi**'nin anormal bazı noktaları olduğu bir hekimin gözüne aşikâr gözüktü. Bu ailede, Türk Tarihi [adlı eserimde] tafsilatla gösterdiğim gibi tereddidi (dejenerelik) vardı. Bu da ondan azade kalamamıştı. [308] *Hanedanın tereddi etmiş (dejenere) bir aile olduğunu bilirdim*. Fakat **Mecid'e** itimat ve hürmetim vardı. Bu hareketi [Anadolu'ya geçmemesi] beni kendisinden öğrendirdi. *Demek bu ailede bir fert bile kalmamış*. Bunlar yalnız rahat ve keyif düşünüyorlar. İşte bu vak'adır ki o gün beni **Osmanlı Hanedanını** bu milletin başından atmak lüzumuna tamamıyla kani etmiştir. Saraydan başka yerde yaşamıyorlardı. *Kadınlaşmış şeylerdi*. Gelip de millet için çalışır mı? Görüldü ki artık bu aileden hayır yok. Bu ailenin mahvına birinci sebep Vahidettin, ikinci sebep Mecid'dir. [674/675] Meclis, Mecid Efendi'yi halife seçti. [Halbuki] benim fikrim, en alim ve *namuslu birini* halife yaptırmaktı. [968]

4. İstanbul'da **Vahidettin** ve Ferit'in başında bulunduğu hükümet var, fakat [ikisi de] İngilizlere esir ve *alet*. [558] Padişahın hiyanetinden münevverler pek güzel haberdardı. [567] Bu iki adam –bilhassa Ferit– kaabiliyetsiz, pek ahmak idiler. Cahil, amelimanda şeylerdi. [662] Vahidettin İngiliz harp gemisiyle kaçtı, Malta'ya, oradan Hicaz'a gitmiş. Şerif Hüseyin biraz sonra *Vahidettin'i kovmuş*. [980] [Türk Tarihi'nde de şöyle yazıyor: "Padişah Vahidettin de kendisini tarihe lanet ettirecek bir işe girişmişti. [..] Yeryüzünde nice milletler gelmiş geçmişler, azametli saltanatlar kurmuşlar, sonra da batmışlardır; fakat batarken hepsinin padişahları başlarında bulunmuş, düşmanlarıyla dövüşmüşlerdir. Halbuki

bizim inkiraz ve istiklal davamızda padişahımız, vatan düşmanlarıyla birleşmiş, millet aleyhine hareket etmiştir." s. 198]

5. Lozan şu suretle de mühimdir ki, *Padişah ve ricali-nin, altı yedi asırdır gelen hatalarını, yığılmış mülevves belalarını tasfiye etmiş, sırtından atmıştır.* [1243] Hiç olmazsa *cahil, mütereddi* (dejenere) bir aileden kurtuluyoruz. [1278]

XVIII. Politika Hayatının Özeti

1. Sinop'ta birçok politikadan sürülmüş kimseler vardı. Onlarla, *padişah ve istibdat aleyhinde* konuşuyordum. [88] İçtiğim vakit *Abdülhamid'e ve idaresine* bağırarak küfür dahi ederdim. [91] Bir defa Kadir gecesini, [Abdülhamid aleyhindeki] *gazeteleri Ayasofya camiinde* yukarıdan halkın üzerine saçtık. [97]

2. M. Ali Abdülhamid aleyhinde idi. *Bu sebeple* pek sevdim. [151]

3. Beni *İttihat ve Terakki cemiyetine* ithal ettiler. Selanik'ten gelmiş bir zabıt, tabanca ve bıçak üzerine yemin ettirdi (1908). [221]

4. Meclis'te ikinci önergem, *Padişahın (Abdülhamid) bütün servetinin* Maliye hazinesine devri talebiydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti mebuslarda propaganda yaparak önerimi reddettirdi. Ben de "Servet-i Şahane ve Hakk-ı Millet" adında bir eser neşrettim. [276]

5. İttihatçıların aleyhinde kıyam etmeye karar verdim. [277]

6. İttihatçılar bana (Prens) *Sabahattin taraflısı* damgasını vurdular. Beni her surette rezil etmeye çalışıyorlar. [269/270]

7. Sabahattin taraftarları *Ahrar Partisini* vücuda getir-

mişlerdi. *Ben de onlarla beraberdim.* [295] Ahrar Partisi gevşedi. Feshine karar verilmesini teklif ettim. [Bazıları] feshine şiddetle muhalefet etmek istediler. Biz ekseriyeti yapmıştık. [...] Gazetelere Ahrar Partisinin fesh olunduğu ilanını verdik. Bu beladan da böyle kurtulduk. [306]

8. 31 Mart, sırf İttihatçılar aleyhine kendiliğinden bir ayaklanmaydı. Şeriat meselesi sadece laftı. Meclis'i basan asker, İttihatçılar aleyhinde bulunmuş, *onları kesmek istemiş*, fakat benim için "yaşasın!" diye bağırılmış. [301]

9. [31 Mart olayı üzerine] Hareket Ordusu adıyla bir ordunun toplanıp İstanbul'a yürümeye başladığı haberi geldi. Yeşilköy'e kadar geldiler. Orada neden, nasıl oldu bilmem, kumandanlığı Mahmut Şevket Paşa aldı. 31 Mart vakası ile İttihatçılardan kurtulunmuştu. Bunları burada bir daha ezip işi bitirmeli. Düşündüm, ya Abdülhamid? Dedim ki, onu da tahtından alaşağı etmek mümkündür. Derhal Harbiye Nezaretine gittim. Nazım Paşayı buldum. Meseleyi ve fikrimi izah ettim: "İş işten geçiyor. 40.000 talimli askerin var. *Şunları (Hareket Ordusunu) bir hamlede bitir. Sonra dön, Abdülhamid'i de devir! İşler düzelsin. Millete büyük hizmet edersin!*" Baktım ki titriyor, ümit yok. "Artık bize kaçırmaktan başka yol yoktur," dedim. İlk hareket edecek Fransız vapuruna bindim. Mısır'a geldim. [302, 303]

10. *Vakıa bu olayı [31 Mart] benim Meclis'teki nutuklarım, neşrettiğim makalalar hazırlamıştır.* [Fakat] isyanla doğrudan bir ilgim yok. İstanbul'da kurulan Divan-ı Harp [...] suçsuzluğuma karar vermiş. İstanbul'a döndüm. [306]

11. [İstanbul'da] *Hürriyet ve İtilaf* Partisini kurduk. [336] Maatteessüf çabucak Sadık, Mustafa Sabri ve Gümülcineli'den mürekkep bir klik teşekkül etmiş, fenalık, edepsizlik başlamıştı. Bu partiden de ümit yoktu. Sonunda fesh

ettik. Bu fesih için ben önyak oldum. Ahrar'ı yıktım, bunu yıktık, yine yıllardan beri içinde olduğum İttihat'ı yıkmaya çalışmıştım. Fakat yerden göğe kadar haklıyım. Çünkü partiler, biraz sonra millete muzır oluyor. [370]

12. Artık kanunla, meşrutiyetle İttihatçıları devirmek mümkün olamayacağı kanaatini hasıl ettim. Buna ordu, komite, isyan ve ihtilal unsurlarını katmaktan başka çare olamayacağına hükmettim. *İhtilal ile bu işi temizlemekten başka çare görmüyordum.* [346/347] [Orduda] *"Halaskârlar Grubu"* diye bir grup teşkil ettik. [372].

13. Meclis fesh edilecek. Meclis-i Mebusan'da benim nutkum üç saat kadar sürdü. Meclis'e bir vekar gelmişti. Mahmut Şevket [Paşa], şiddetli sözlerimi söylediğim vakit, zıp sıçrayıp zıp oturuyordu. [...] Zabıtnameler yayınlandı. *Bir de baktım ki benim nutuk diye basılan nutuk, benim değil, bambaşka.* [361]

14. [Seçim sırasında Sinop'a] Hikmet Süreyya adında biri, hastane müdürü olarak gönderilmişti. *Mektuplarını çaldırdım.* İş anlaşıldı. İttihatçı imiş... [361]

15. Yakovalı Rıza Bey Sinop'ta menfa (sürgün) idi. Onunla İttihatçılar aleyhinde besalaştıktı (andiçtik). Kaçıracağım, gidecek, *Arnavutluk'ta isyan yapacak.* Bu esnada af folundu. [Arnavutluk] isyanı başlamıştı. Gidip katıldı. İttihatçılar hükümetini devirdik. [374] Ben Arnavut isyanının muhtelif reisleri ile muhaberede idim. Hüseyin Cahit benim asillerle muhaberemi haber almış, bir telgrafımı Tanin'de neşretti. *Arnavutları isyana teşvik ettiğimi ben kendi elimle yazdım. Bu kusur değil, iftiharım sebebidir.* [378] *Bugün de bununla iftihar ederim. Bana büyük şereftir.* [1305]

16. Evde yakalandım. Bekir Ağa Bölüğüne tıklar. Cemal (Paşa) *"Kaleminden zehir ve kan damlıyor. Seni hudut haricine çıkaracağız. Vücudun bu devletin esasıdır."*

ne muzırdır" dedi. Demek çare yoktu. Gidilecek.. Kösten-ce'ye çıktık (1912). [406]

[Rıza Nur, anlattığı bu sahneden yıllar sonra, 1921 yılında Moskova'da Cemal Paşa ile karşılaşır. Şöyle yazıyor: "Cemal Paşa ayağıma gelmiş, şimdi *ben de intikam alayım* dedim. [930]" Oysa Bekir Ağa Bölüğünden çıkar çıkmaz, Cemal Paşa-ya şu mektubu yollamıştır:

"İstanbul, 16 Ocak 1913

Efendim hazretleri,

Zahmet ihtiyar ederek hapishaneyi teşrif edip acizlerinin tahliyesini emir buyurmalarından dolayı, uhde-me terettüp eden teşekkür vazifesini bugün ifa ediyorum. Fevkalade fikir ve neza-ketinizin derin bir tesir hasıl etmiş olduğunu ve bu tarzda düşü-nen bir zatı, bugüne kadar yakından tanımamış olmaklığın, beni müteessir ettiğini vicdani olarak beyan ederim. [...] Vatanın kur-tarılması hususunda muvaffak olmanızı dua eder.." [Cemal Paşa, Hatıralar, Selek Y., 1959, s. 26]

Bir başka mektubunda da şöyle yazıyor:

"Aziz ve muhterem paşam, [...] Muvaffakiyetlerinizin her gün artan bir surette azami haddine doğru yükselmesini bütün samimiyetimle temenni ederim. [...].. Hususi hörmetlerimin kabu-lünü rica ederim paşam efendim."

A. Sırrı Levent, 5 Nisan 1964 günlü Ulus gazetesinde şöyle yazıyor: "Bu gidiş, Rıza Nur'un kendisinin de itiraf et-tiği gibi (s. 415) Maarif Nezareti hesabına Avrupa'da ince-lemelerde bulunmak üzere hükümet ödeneğiyle bir ayrılış-tır. Paris'te ve Mısır'da yedi yılı, hükümet ödeneği ile geçiren Rıza Nur, mütarekede yurda döner."

Rıza Nur'un Nis'ten Cemal Paşaya yolladığı 7.8.1913 günlü mektubundan da birkaç cümle aktararak bu konuyu kapatacağım:

" [...] Geçenlerde gönderilmesini istirham etmiş olduğum aylıklarımın gönderilmesi hususunda yüksek lütuflarınızı esirgememiş.. [...] Temmuz ve miadi gelen ağustos maaşlarımın, her zamanki lütufları veçhile gönderilmesine delalet buyurmalarını.." [Cemal Paşa, a.g.e., s. 27]

17. Olaylar beni yalnız bırakmadı, Cihan Savaşı neticesi (1918) **yeniden milleti kurtarmak için beni bu âleme attı.** [374] *İstanbul'a döndük* (1919). [492]

18. Artık yerleştim. Şimdi nasıl bir hizmet edebilirim, onu düşünüyorum. [498] Dr. Esat (Işık) Paşanın *Milli Kongre Partisine* yardıma başladım. [499]

19. [Yeniden] *İttihatçıların lehine yazmaya* başladım. [501]

20. Bu arada Hürriyet ve İtilaf'ın iç yüzünü yazdım, Akşam'da neşrettim. Yüz lira kadar para aldım. Bu neşriyat, bu mel'un teşekküle öldürücü bir darbe oldu, işlerini bitirdi. Neticeyi gördüğüm vakit pek büyük bir keyif duydum. Ali Kemal, ben Ankara'da iken, bu eseri İttihatçılardan yirmi beş bin lira alarak yazdığını yazmıştır. [502]

21. Anadolu'ya gideceğiz. Fakat ya *Mustafa Kemal bizi tepelerse?* [520] [Daha M. Kemal'i tanımıyor bile. TBMM'nin açılacağı sırada R. Nur'u neden tepelesin? Rıza Nur'un hatıralarını yazarken, geçmiş bütün olayları, kendi son ruh haline göre yeniden kurup düzenlediğinin birçok örneğinden biri de bu.]

22. Ankara'da Meclis açıldı. Hükümet teşekkül etti. Bana Maarif Vekilliğini verdiler. [622] Ben Rusya'ya gidince Hamdullah Suphi [benim hazırlıklarımı] hiç nazara almayıp Mehmet Akif'in bir şiirini Meclis'te okuyup [milli marş

olarak] kabul ettirmiş. *Bu yolsuz harekettir.* Akif'in bu marşının güftesi aruzlu ve hece adedi çok vezindedir. Şiir, nizamlı şiirdir. Bu sebeple ağır ve pek monotondur. [..] Güfte de yüksek bir şey değil. [634]

23. Şeyhülislama, Umur-u Şeriye Vekili denmesini teklif ettiler. Ben şu teklifte bulundum: "Hepsi iyi, ancak bu vesile ili dini devletten ayıralım. *Laik bir hükümet yapalım.* Bu büyük bir fırsattır, kaçırmayalım." Benim gayem, devleti asrileştirmek idi. M. Kemal, laik tabirinden bir şey anlamıyordu. Hepsi birden teklifimi reddettiler (1920). [614]

24. İsmail Safa'ya, "Partide bir kontre parti yapalım. Bakalım ne netice verir, bir deneyelim," dedim. [..] Fakat bunda da devam edemedik, dağıldık, işi bıraktık. (1923). [1288]

25. Heyet-i Vekileyi daima istifaya teşvik ettim. Maksadım kurtulmak, Türk Tarihi kitabımın neşri ile meşgul olmak. [1256]

[Nihal Atsız Türk Tarihi hakkında şöyle diyor: "Bu tarih ilmi bir eser değildir. Zaten böyle bir gayesi de yoktur. Hatta birçok yerlerinde indî (kendince) tasarruflar ve kronolojik yanlışlar da vardır. Kronolojik bir sıra takip etmeyip türlü sülaleleri gelişigüzel sıralaması da başlıca bir kusurdur." [Sevenlerin Kalemiiyle Dr. Rıza Nur, s. 5, İstanbul 1962.] Ahmet Kabaklı ise Türk Tarihi'ni "En değerli Türk tarihi" olarak övüyor. [Tercüman, 25.7.1964]

26. [Avrupa'ya kaçmaya karar verdim.] Avrupa için biraz para yapmak istiyordum. Tütün ticaretine başladım. [1348]

27. [Paris'e gelen Necati'ye, beni] O vakit açık olan Amerika'ya sefir yapmalarını, Ankara'ya gidince söylemesini söyledim. Çünkü Sinop'taki kütüphaneyi altüst edeceklerle

rinden korkuyorum. [1431] [Rıza Nur İstanbul'a döndükten sonra aleyhinde çıkan bazı yazılara verdiği cevapları "Hücumlara Cevaplar" başlığı altında toplayıp yayınlamıştır. Matbaa-yi Ebüzziya, 1941. Bu kitabın 27'nci sayfasında ise şöyle diyor: "..Beni sıra ile Moskova, Berlin, Londra büyükelçiliklerine tayin ettiler ama kabul etmedim."]

28. *Türkün yolunda ah, ben neler çektim.* [1397]

29. Mustafa Kemal, benim için "O her partiden döner, âdetidir," demiş. [...] Hatta bana "fırıldak" demiş. Bu, pek haksız [bir suçlama] ve edepsizlik. [370]

XIX. Yaptığını İddia Ettiği Hizmetler

1) Meşrutiyetin Yerleşmesini

Tek Başına Sağlamış

Bir gün evde sabahleyin gazeteyi elime aldım. İkinci veya üçüncü sahifeden birinde, iki üç satırlık bir yazı dikkatimi celbetti. Bu pek mühimdi. Bu da: Meclis-i Mebusan'ın açılacağına dair padişah iradesi idi. Bu mühim ilanın, gazetenin ilk sahifesinde olması lazımdı. Derhal dedim: "Oyun var!.. Abdülhamid sıkıştı. Bu ilanı yapmaya mecbur oldu. Bununla oyalayacak. Sonra evvelki gibi tepeleyecek. Derhal emrivaki yapmak, *meşrutiyeti yerleştirmek lazımdır.*" Düşündüm, bu bana da vazifedir. Bunu sağlamak için de halkı ayaklandırıp sokaklara fırlatmalı. Doğru Haydarpasha'ya, mektebe (Tıbbiye) vardım. [...] Mevcut talebeyi topladım (konuştum). Tıbbiye galeyana geldi. Talebeyi dörder dörder dizip bir tabur yaptım. Bayrakları açtık. Mektebin

önüne çıkıp dedim ki: "Haydin, arkama düşün!" Üsküdar yolunu tuttuk. Üsküdar iskelesine geldik. Derhal araba vapurunu istila ettik. Kaptana hareket emrini verdim: "Doğru Köprü'ye." Ahali etrafımıza üşüştü. Bir nutuk verdim. Alkış, bağırışma, kıyamet koptu; fakat ne dediğimden bir kelime bile bilmiyorum. Kendimi kaybederek söylemişim demek. Ağzıma geleni söylemiş olsam gerek. Talebeden, ahaliden birkaç kişi beni omuzlarına aldılar. Nereye dediler. "Beyoğlu'na, İngiliz Sefarethanesine!" dedim. İngiliz Sefarethanesine geldik. *Benim zorum, İngilizlerin Türk milletine yardımını istemektir.* Abdülhamid, meşrutiyet yapmaz diye korkuyordum. İngiltere bize yardım eder, meşrutiyeti yaptırır. Bir nutuk hazırlamıştım. Onu okudum: "Dünyanın denizlerini İngiliz donanması doldursun! Sonra da İngiltere, Türkün hürriyetine yardım etsin!"

Ertesi günü, [başlattığım] bu nümayişler çoğaldı. Abdülhamid korktu. Meşrutiyet yerleşti. Halbuki onun niyeti hiç böyle değilmiş. [Benim başlattığım] *Bu nümayişler olmasaydı iş güçmüş. Düşünüyorum da şimdi korkuyorum. Ben galiba deli imişim. Bu bir ihtilaldi.* [244-248]

2) Orduya Cephane Yetiştirmese..

[Balkan savaşı sırasında] bir gün sıkı bir savaş olmuş, cephane bitmiş, yoldaki cephane de yetişmemiş. Öbür gün savaşta mühimmat yokmuş. Bab-ı Âli'de telaş. Biri geldi, söyledi. Bab-ı Âli'ye çıkacağım. Sirkeci [istasyonunda] sevkıyat memurluğu eden tanıdığım birinin yanına gittim. Anlattım. Bağırды, "Yahu!" dedi, "Sirkeci'de iki tane mühimmat yüklü tren kaç gündür duruyor, emir versinler, gitsin!" Koştum, *haber verdim de, [cephane trenleri] imdada yetişti.* [389]

3. Osmanlı Meclisini Tatil Ettirmiş

İngilizler beyanname neşrettiler, "İstanbul'u resmen askeri işgal altına aldık" diyorlar. [...] Böyle bir darbe yiyen Meclis, artık Meclis değildir. Ortadan kalkmalıdır. Hem de düşündüm. Büsbütün kapatmak da iyi değil. Muvakkat kapatmalı ve mebusları dağıtmalı. *Zaruri, Mustafa Kemal'in pençesi altına gidilecek.* İşe başladım. Hemen kimse bu işe yanaşmıyordu. İşledim, iki gün çalıştım. Çoğunu ikna ettim. Hemen protestonameyi yazdım, Reislere söyledim, oturumu açtılar, protestonameyi okudum. *Bu fikir de, bu iş de, gayret de sırf benimdir.* [517/519]

4. Milletvekillerinin Ankara'ya İltihak

Etmelerini Rıza Nur'un Varlığı Sağlamış

Benim [Ankara'ya] katılmam, bu işin İttihatçı işi olmadığını gösteren en açık delil idi. [Ankara'ya katıldığımı açıklayan] bu telgraftan sonra *bunlar da (TBMM'ne) katılmaya başladılar.* [533]

5. Padişahlığı Rıza Nur Kaldırmış

Padişahlığı kaldıran yine benim, benim takririmle oldu ki Mustafa Kemal'in takrir yazdığımdan haberi bile yoktu. Takriri ben yazdıktan sonradır ki her mebus gibi o da imza koydu. [569] [674. sayfada ise başka türlü yazıyor: "Abdülmecit'in Anadolu'ya geçmemesi, beni Osmanlı hanedanını bu milletin başından atmak lüzumuna tamamıyla kani etmiştir. İşte bu vakadır ki *sonra padişahlığın kaldırılması takririne oy vermeliğime saik olmuştur.*"

Bu ifadesine göre bir önerge hazırlanmış, o da önergeyi desteklemiştir. Daha ilerde ise ifadesini değiştiriyor, şöyle yazıyor:

İstanbul hükümeti de [Lozan'a] davet edilmiş. İstanbul ve Ankara arasında bir muhabere ve münakaşa açıldı. Baktım ki mesele mühimdir. Herkes telaşa. Mustafa Kemal de öyle, ne yapacağını bilmiyor. Meseleyi ciddi surette halletmek lazım. *Çözüm yolunu buldum. Padişahlığı kaldırırız.* Kısa ve kolay bir hal şekli. Takririmi (önergemi) verdim. Derhal okundu. Oya kondu. Oybirliği ile kabul edilip şiddetle alkışlandı. Oturum da, mesele de bitti. Artık herkes elimi sıkıyor, beni tebrik ediyordu. Bu da bu devlet ve millete ettiğim hizmetlerin en büyüklerinden-
dir. [967], 968] Osmanlı İmparatorluğunu münkariz eden de, yeni bir Türkiye devleti doğurtan da, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hukuk-u hükümrâninin millete ait olduğunu tesbit eden de benim. [972]

6. Bir Konuşmasıyla Türkiye'yi Komünist Olmaktan Kurtarmış

Bir gün Bakanlar Kurulu toplandı. M. Kemal söze başlayıp şunları söyledi:

"Arkadaşlar! Biliyorsunuz, çok zamandır komünist teşkilatı ile meşgulüm, her şeyini yaptık. Mükemmel bir kuvvet olarak Yeşilordu'yu vücuda getirdik. Bu memleket ancak bolşeviklikle kurtulur. Artık zamanı gelmiştir. Kararınızı verin! Türkiye'nin Bolşevik ve komünist olduğunu cihana ilan edeceğim."

Yeşilordu dediği, Ethem'in kuvvetleri. Hiç ses yok. Galiba hepimiz donduk. Fevzi'ye reyini sordu. Fevzi [Paşa] "uygun" dedi. Süratle başkalarına soruyor. Kimse bir şey demiyor. M. Kemal, "Demek karar verildi," dedi. Derhal "Hayır, verilmedi. Beni dinleyin!" dedim. Müthiş telaş içinde başladım. [...] Konuşmam bitince, M. Kemal "Kalsın!" dedi. *Millet ve devlet [bu itirazım sayesinde] bu müthiş beladan kurtuldu.* [650, 651]

O kadar çalıştı, pişirdi, on dakikada ben hepsini bitirdim. [654]

Biz Lozan'da iken had bir buhran zamanında Ankara'da herkes yeniden harp başlayacağı korkusuyla telaşa imişler. M. Kemal, "Korkmayın! *Orada Rıza Nur var. O vakiyle devleti komünistlikten kurtardı. Şimdi bu vaziyeti de kurtarır,*" demiştir. Bu hizmetim, Türk milletine en büyük hizmetimdir zannediyorum. Ve iftiharım sebebidir. [651 vd.] Eğer bolşeviklik ilanına mani olmasa idim, Rus askeri Anadolu'ya da girecek, Türkiye de Azerbaycan gibi boğazlanıp mezara konacaktı. [753]

8. Savunma Bakanlığının Unuttuğu 35.000 Tüfeği Bulup Haber Vererek Sakarya Savaşının Kazanılmasını Sağlamış

[Sakarya Savaşı arifesinde] tüfek yok diyorlar. Felaket. Tahkikat yaptım. Hükümetin karşısındaki eski bir hamamda bizim Rusya'dan getirttiğimiz 35.000 Rus tüfeği olduğunu öğrendim. Erkân-ı Harbiye Reisi ve Müdafaa Vekili Fevzi'nin (Çakmak) haberi bile yok. [Meclis'te] Fevzi Paşa dedi ki, "Ben orduya nerden silah bulayım? Ben uyku uyuyamıyorum!" Dedim ki, "Uyuyamıyorum diyorsun! Mükemmel uyuyorsun! *Haberin yok. Şuradaki hamamda 35.000 Rus tüfeği var! Haydi, git, al!*" [842, 846]

8. Sakarya Savaşıyla İlgili Tedbirlerin Tamamı Rıza Nur'a Aitmiş

Ben orduyu (Sakarya) savaşına hazırlamak için büyük bir gayret yaptım. *Alınan tedbirler hep benim tedbirimdi.* Bunu yapabilmekle Türk milletine pek büyük bir hizmet ettim ve bununla iftihar ederim. [864]

9. Laikliğin Kurucusu da Rıza Nur'muş

[M. Kemal] devleti laik yapmakla iftihar ediyor. Bu kelimenin anlamını değil, kelimeyi bile bilmezdi. Bunu "1 Kasım kararı" denilen takririmle [1924] ben yaptım. Bu benim işimdir. [1744]

10. Moskova Antlaşmasının Yapılmasını Rıza Nur Sağlamış

[Moskova'da] ilk celse bitti." Baktım, Yusuf Kemal telaş içinde, âdeta titriyor. "Ben demez miyim? Ruslarla antlaşma yapılmaz. Al işte! Buradan kaçmaktan başka çare yok. Bu akşam hazırlanıp gidelim," dedi. Dedim: "Sen deli mi oldun? İlk duruşmada firar edeceğiz. Olur mu bu? Haydi çocuk olma, aklını başına al," dedim. Neyse Ali Fuat'ın ona iştirak etmemesi, sefarethaneye kadar devam eden sözleşim tesir etti. Teskin edebildik. [768] Bu (Y. Kemal Tengirşenk) ne egoist adam. Benim bu kadar hizmetimi unutmuştu. Moskova Antlaşmasını kendi dirayetine mal etmişti. *Ben olmasam, Moskova'dan kaçıyordu. Antlaşma kalacaktı.* [955]

11. Lozan Antlaşmasını Asıl Yapan Rıza Nur'muş

[Lozan] Antlaşması, Türk diplomasisinde Moskova Antlaşmasından sonra yegânedir. Bu devlet, galip olduğu zamanlarda da böyle lehine antlaşma yapmamıştır. Bu antlaşma şu suretle de mühimdir ki Türkiye'nin padişah ve ricalinin altı-yedi asırdır gelen hatalarını, yığılmış kirli belalarını tasfiye etmiş, sırtından atmış, onu her kayıttan kurtarıp tamamıyla müstakil ve Avrupalı yeni bir devlet yapmıştı [1243]

İsmet, eşime demiş ki: "*Lozan Antlaşmasını yapan Rıza Nur'dur. O olmazsa bir şey yapamayız. Vatanın ona ihtiyacı vardır. Büyük hizmetleri o görebilir.*" [1213]

İsmet'in Lozan'da söylediği nutukları *hep ben yazmışımdır. O sade toplantıda okumuştur.* [1003] İkinci devrede yine umumi celsede söz söyleyen İsmet, *hazırlayan yine bendim.* [1221]

[Lozan'da görüşmelerin kesilmesi tehlikesi belirttiği zaman] düşünmeye başladım: Görevimi yaptım. Hele savaş olmaz, tekrar gelir, iyi bir barış yaparsak, benim için ne başarı, ne şeref! Bunun bizzat sebebi benim. *Türkiye'yi bizzat ben kurtarmış oluyorum.* Hem içten, hem dıştan ne müthiş zorluklar, sorumluluk ve tehlike içinde. Türkiye'ye, tam devlet halini bahşeden bir barış veriyorum. [1152]

Bu söz Lozan'daki frenk delegelerininindi: "*Antlaşmanın dörtte üçünü Rıza Nur yapmıştır.*" [1245]

İsmet'in bu konferans esnasındaki rolü, âdeta Heyet-i Vekile ve M. Kemal ile muhabereye münhasırdır. Ömrünü bununla geçirmiştir denilebilir. Asıl işle, frenkler^{le}, bunun ancak onda biri kadar meşgul olmamıştır. [1243]

Lozan'ı İsmet yapmadı. İlk kötü projeyi imzalayacaktı, *ben mani oldum.* Şimdi o, Lozan kahramanı! [1722]

[Bu iddiaları ileri süren Rıza Nur hatıralarında bir de itirafta bulunuyor:

"Lozan'da İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a dedim ki: 'Biz [Ruslara karşı] sizin [çıkarlarınız] için bir müdafaa siperi oluruz. *Irak'ta kalmak için masraf edeceğinize, biz size bedava jandarmalık ederiz. Irak size isyan ederse, biz size ordu dahi veririz.* Size şarkta dost bir kuvvet lazım. Yunan'ı bu kuvvet yapmak istediniz, olmadı. Vukuat size gösterdi ki Yunan milletinde bu kabiliyet yok. Bu kabiliyet şarkta yalnız Türk milletinde vardır!' "

[1031] Yani Rıza Nur, Yunan ordusunu Anadolu'ya saldırtan, sırf Sevres Antlaşmasını imzalatmak için din, mezhep ve ırk sömürüsü yaparak Anadolu'yu bir dönem cehenneme çeviren, Lozan'da en tabii haklarımızı bile tanımamak için direnen İngiliz emperyalizminin silahlı uşaklığına talip oluyor ve içi yanarak ekliyor: "Ben bu siyaseti, Lozan'dan sonra da Mustafa Kemal'e, hele İsmet'e çok söyledim fakat anlatamadım!" [1033] Sonra da diyor ki: "Lozan'ı ben yaptım." Gülmez misiniz?]

12. Ankara'nın Başkeht Olmasını Sağlamış

İsmet bir gün "Bu işi ne yapalım?" diye bana sordu. Vakit geçirmeden hemen Teşkilat-ı Esasiye'ye sokmak üzere *hükümet merkezi Ankara'dır* diye bir madde çıkarmalarını tavsiye ettim. Derhal yaptılar. "*Derhal cumhuriyeti de ilan etmelerini*" söyledim. Meğer ayrı yapacaklarmış. [1251]

13. Cumhuriyetin Asıl Kurucusu da Rıza Nur'muş

Mustafa Kemal, bununla [cumhuriyetle] büyük bir inkılap yaptığı fikrinde. *Halbuki cumhuriyet, benim padişahlığı kaldıran önergemle benim tarafımdan yapılmıştı. Şimdi sade adı telaffuz ediliyor.* [1276]

Cumhuriyet M. Kemal'in işi değil, benimdir. Bir önergeyle padişahlığı kaldıran benim. Asıl mühim inkılap budur. Bu ilga ile zaten cumhuriyet bilfiil hasıl olmuştu. M. Kemal resmen ilan etti. [1744]

14. Şeriye Vekâletinin Kaldırılması Fikrinin Sahibi de Oymuş

Hilafetle beraber Şeriye Vekâletini de ilga ettiler. Bunu ben, daha ilk Ankara'da hükümet teşkilinde söylemiştim. *Fikir benimdir.* [1283]

15. Medeni Kanun İnkılabının Öncüsü de O

[M. Kemal] medeni kanunla, mühim bir inkılap diye övünüyor. *Bu da benimdir.* Lozan'da Avrupa tarzı medeni kanun yapacağımızı ifade ettim. M. Kemal bunu benden öğrenip kendi marifeti gibi neşretti. [1744]

16. Tekke ve Medreselerin Kapatılmasını Rıza Nur İlham Etmiş

Tekke ve medreselerin lağvı yine benim kitabın (Türk Tarihi) işidir. Orada görüp onları da kendi marifeti gibi tatbik etti. [1745]

17. Öğretimde Birlik İnkılabının da Öncüsü

Tedrisatı tevhit de diyorlar. *Bu da benim Maarif Vekili iken yapmaya çalıştığım bir iştir.* [M. Kemal'in] bizden öğrendiği şeyler. [1284] Fikir benimdir. [1283]

18. Şapka İnkılabının İlhamcısı

Benim Türk Tarihi'nde şapkanın günah olmadığına dair, Fatih'in ve diğer mühim padişahların, kumandanların şapka olan miğferli resimlerini de koyarak bir bahis yazmıştım. [M. Kemal] demek şapka hakkındaki bahsi gördü, huylandı, kendisine büyük şeref ve inkılap sandı, yaptı. *Benim kitaptan ders aldığını anlıyorum.* [1314] Bu eserin neşrinden bir ay sonradır ki şapka kanununu yapmıştır. [1744]

[Acaba bazıları niye Atatürk'e kızıyorlar ki? Baksanıza, bütün inkılapları hep Rıza Nur yapmış. Bunca açıklamalarına rağmen Rıza Nur'a kızmadıklarına göre, anlaşılan onlar da Rıza Nur'un iddialarına inanmıyorlar.]

19. M. Kemal'in Yeni Bir Din İlan Etmesini Önlemiş

[Belki M. Kemal'in] aklına eser, yeni bir din birden patlak verebilir. Bu sırada Türk Tarihi'nin Hindistan bahsini tab etmekte idim. Meşhur Ekber Han da böyle bir şey yapmıştı. Bu vesile ile kitaba [M. Kemal'in yeni bir din ilan etmesinin (!)] önüne geçmek için iyice düşünüp bu yeni din saçması aleyhine satırlar ilave etmiştim. İhtimal bu tenkidim, [M. Kemal'in] önüne geçti. [1374]

20. M. Kemal'in Artık İnkılap Yapamamasının Sebebi

[M. Kemal] inkılapları, benim Türk Tarihi'nden öğrenerek yapmıştır. Bizim kitapta başka tavsiye yok. Yeniden de bir şey yazmadık. M. Kemal de [bu yüzden] artık inkılap yapmamaktadır. [1745]

Bu kısmı Rıza Nur'un hoş bir cümlesiyle bitirmek istiyorum: *Ben hırslı ve şeref delisi değilim. Ben şahsına on paralık kıymet vermeyen biriyim.* [1213, 1942]

XX. Bazı Kişiler Hakkındaki Görüşleri

Bu bölümde Rıza Nur'un, Milli Mücadelede ve Lozan görüşmelerinde hizmet veren bazı değerli kişiler hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Birçok cümleyi atladım, bazı kelime ve deyimleri de çıkardım. Kalanlardan dolayı özür dilerim. Okuyucu bu alıntılara bakarak, Rıza Nur'un M. Kemal Atatürk ve İsmet İnönü hakkında neler yazmış olabileceğini tahmin edebilir.

Fevzi (Çakmak) Paşa : M. Kemal'e her entrikasında kuzu gibi alet olmuştur. Bu sebeple ilk Millet Meclisi'nde bu adama Kuzu Paşa adını koymuşlar. Kuzu Paşa der, gülerlerdi. Bir kısmı da bunu az görmüş, Ö... Paşa derler. [584]

Pislik içindedir. Tırnakları uzun ve içi simsiyah pislik. Gayet duygusuz, lakayt, vurdumduymaz. [847] Düşüncesiz ve inisiyatifsiz. Zekâsı yüksek değil ama zararsız bir zekâdır. Ve yine zararsız akl-ı selimi vardır. Biraz tarihten dem vurur. [848-849] Pek dirayetsiz adam. [905] Adab-ı muaşeret bilmez. [1522] [Sakarya zaferinin yıldönümü dolayısıyla Atatürk'e telgraf çeken] şu Fevzi, meğerse sadece ö... değil, ... bir dalkavukmuş. [1740]

Ali Fuat (Cebesoy) Paşa: Büyük anası Çerkezdır. [692] Gediz savaşında ordusu öyle perişan oldu ki güçlkle kaçmış [676]. Fevzi Paşa, "Ali Fuat'ın, Çerkez Ethem'le birlikte Ankara'yı basacağını" ağzından kaçırmıştı. [689] Bir gün bu hususu sordum. Bana evet veya hayır demedi. [691] Ruslar, Ali Fuat'ı Moskova'dan kovmakta haklılar. [911]

Kâzım Karabekir Paşa: Azametli. [729] Çoğu "zekâsı basit ve yobaz ruhlu" diyor. [890] C. Arif ve H. Avni [Ulaş] "Pek kötü adam!" demişlerdi. [707] Zekâca ortadır. Şiire heves etmiş, fakat şiir nedir, bilmiyor. [1528]

Refet (Bele) Paşa: Tamamıyla cahil, azametli. Müt-hiş şarlatan. Konuşması, nezaketi, tavırları tamamıyla anormal ve sahte. Yüz değil, karikatür. Palyaço. [857, 858] Bir mülazımlık bile ona çok.

Milli Savunma Bakanı **Kâzım (Özalp) Paşa:** Ben bu kadar cahil ve akılsız adam görmedim. Bu adamın bir defa makul laf söylediğini bilmem. [1184 vd.]

1. Ordu Komutanı **Nurettin Paşa:** Pek azametli fakat pek cahil. Zekâsı da olmayan biri. Bu adamda cinnet-i tazzum [megalomani] dedikleri hastalık var. Terbiyesiz. [664, 665]

Ali İhsan Paşa [Sabis]: Bu da mesleki ağaları gibi iblis azameti savuranlardan, biraz da akli zayıf galiba.

Çünkü vaktiyle ben bu zata Samson ve Dalila adlı kitabımdan bir tane göndermiştim. Nezakettir, insana iki satırlık bir mektupla teşekkür ederler. Bu bir yıl sonra mektup yazdı. Geçti Bor'un pazarı, sür eşeği Niğde'ye! Mektubuna cevap bile vermedim. [947]

Halit (Karsıalan) Paşa: Deli. Cahil. Katil. [687]

Kemalettin Sami (Gökçen) Paşa: Çolakta kibir, azamet yerinde. Arnavuttur. Babası Sinop'ta hapisane gardiyanı idi. [835]

Kâzım (Dirik) Paşa: Arnavuttur. Palavracıdır, başka hiçbir kıymet ve dirayeti yoktur. [669, 794]

Medine Muhafızı **Fahrettin (Türkkan) Paşa:** Çok Müslüman ve çok ahmak biri idi. [902]

Şükrü Naili (Gökberk) Paşa: Pek... bir mahluktur. [1443]

Alb. Fuat (Bulca): Bu adamı ilk Sakarya harbinde görmüştüm. Yarbay idi. Arnavutluğu ile övünüyordu. Tayyare (Cemiyeti) Reisi oldu. Muhakkak elli bin lira yemiştir. [1449]

Rauf (Orbay): İzmir'e gidiyor. Demirci ve emsali çeteler, Rauf'u istemiyorlar. Rauf korkup kaçıyor, Ankara'ya, oradan da Sivas'a geliyor. [576] İki yüzlü. Bu adamda mertlikten eser yok. Hiçbir şeye muvaffak olamıyor. Aklı zayıftır. Cehli de derin. [887] Abaza. [953] Zekâsı basit, idaresiz bir adam. [962]

Adnan (Adıvar): Okumuş bir adam değildir. Akl-ı selime müsait bir adamdır. [616] Adnan'ı Kızılay'dan maaş da alıyor diyorlar. Alırsa meşru değildir. Sordum "Hayır!" dedi. Ama arabayı [faytonu] kullanıyor! [855] Yaptığı daima M. Kemal'in suyunca gitmek. Başka bir marifet ve iktidar göstermedi. [872] İstanbul'da Fransızlara hizmet etmekten başka iş yapmıyordu. [1228]

Celal (Bayar): Dalkavuk, a... biridir. [1695]

Fethi (Okyar): Soğuk, her şeyde uyuşuk. S. Nazif, "Ben İslavım" dediğini yazdı ama bilmem doğru mu? [658] Kim evvel giderse kandırır, onu çocukça işiere sevk eder. [1451]

Yusuf Kemal (Tengirşenk): Egoist. Hırçın. Huysuz. Alınan. İnatçı. Haris. İnisiyatif sahibi değil. Mesuliyetten korkar. Korkak. Hiçbir iş göremez. [712 vd.]

Sağlık Bakanı Dr. **Refik (Saydam):** Zekâsı basit, fikri pek mahdut, tahsili gevşek, cahil bir hekim. M. Kemal'in hekimi değil tamamıyla uşağı. [617]

Milli Eğitim Bakanı **Hamdullah Suphi (Tanrıöver):** Şöhret ve mevki peşinde. Cahil, müthiş şarlatan bir adamdır. Akli fikri fantazidedir. Sakarya harbinde Ankara'dan ilk kaçan da o idi. [901] M. Kemal'in dalkavuğudur. [1525]

Milli Eğitim Bakanı **Necati:** Cahil, edepsiz. Hırsız. [618]

Adalet Bakanı **Mahmut Esat (Bozkurt):** Dimağca biraz maluldür. Bazen gözleri de deli gözü manzarasıdır. İlahi bir meczup gibi. Dalkavuk. Böyle bir .sersem.. [1193]

Dr. Tevfik Rüştü (Aras): Bu adam gayet hafifmeşreptir. Basit bir tahsil, hiçbir fikir sahibi değil. Müthiş şarlatanlık, yalan, dolan. Hiçbir sözünde durmaz. Sözü sohbeti on para etmez. [763] Ben Lozan'da iken bana Tevfik Rüştü vekâlet etmişti. İşleri altüst etmiş. Sade havyar keser biridir. Her işin yalnız lafındadır. [1259]

Recep (Peker): Herkese dalkavuk. Lezgi olup babasıyla Erzincan'a hicret etmiş. Babası kahvecilik etmiş, oğlunu askeri mektepte okutmuş. [617] Kara cahilin biridir. [1275]

Abdülhalik (Renda): Bu adam her devrin mühim bir

dalkavuğudur. Bu suretle mühim mevkilere geçer. Tam Arnavuttur. Bu adam hem hain, hem küstah. Yalancı. [1098]

İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya): Cahildir. Türkçeyi bile dürüst bilmez. [1655]

Halide Edip (Adıvar): M. Kemal'den onbaşılık almış. Gülünç şey. Fantazi ve maskaralıkla meşgul. Orduda, o çadırdan o çadıra gidiyor. Kimi Adnan'ın zevcesi, kimi metre-si diyor. Bir karışık ism-i fail. [873]

Abdülhak Hamit (Tarhân): Dalkavuk. M. Kemal'i överek kendini rezil etti. Bu lekeyi mezara girse de üstünden atamaz. Kasideci. [1455]

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu): Zararsız bir romancıdır. Vakıa romanlarına Fransız romanlarından çok şey çalar ama neyse, zararsız diyelim. Meziyeti bu kadar. Buna mukabil bayağı bir mahluktur. Eşsiz dalkavuklardandır. Bir de vurguncudur. Anası, Mısırlı prenseslerden Nevcivan'ın Çerkez halayıklarındandır. [1464]

Yusuf Akçura: Meşeyer'dir. Âlim denilecek bir adamdır. Zekâsı ortadır, fakat M. Kemal'e pek dalkavuktur. Ahmet Agayef'le [Ağaoğlu] beraber Rus Sefaretinden çıkmıyorlardı. Herkes "Rus Sefarethanesine vesika götürüyorlar," diyordu. [1525]

Mehmet Emin (Yurdakul): Cahildir. Adı milli şairdir ama zavallı şair bile değildir. M. Kemal'i, İsmet'i ayyuka çıkarır şiirler yazdı. Bu dalkavukluğu ile kendisini büsbütün bitirdi. [1526] Ciğeri beş para etmez biri. Vatanperver de değildir. [1662]

Lozan Kurulundakiler Hakkındaki Bazı Görüşleri

3. Delege **Hasan (Saka):** Cahil, dirayetsiz. Sanatında

sıfır. Beş para etmez. Dimağen mütereddi bir hastadır. Gelgeç akıllı. Samandan adam, dalkavuk. Frenkler ağzından laf kaparlardı. Biz sırları, (bu yüzden) Hasan'a söylemezdik. [1117-1119] Bu Hasan delidir. [1156] İkinci dönemde [Lozan'da] Hasan'ı defettim. Artık hiçbir celsede bulunmadı. [1238]

Genel Sekreter **Reşit Saffet (Atabinen)**: Vazifesini iyi ifa edecek bir iktidar gösterememiştir. [1008] Gittikçe öğreniyorum. Âdeta casus bu. [1054] Pek kötü çıktı. Vazifesini hiç ifa edemedi. [1044] Bizde olanı biteni İngilizler öğreniyorlar, hem de Reşit Saffet'i himaye ediyorlar. [1083] Cahildir. Zekâsı aşağı bir adamdır. [1480]

Müşavir **Tahir (Taner)**: Kalbimde ona muhabbet vardır. Fakat yüksek görüşlü, kavrayışlı değil. Kılı kırk yarıyor. İş medreseye düşürmüş. Muharrikiyeti, elastikiyeti yok. Vazifeyi ondan aldım. [1140] Yapışkan âdeta cıvık bir bela imiş. Bir işe başladı mı bırakmıyor ama akıllı da ermiyor. Nafile adam. Bir kelimelik bile iş yapamadı. [1154]

Müşavir **Fuat (Ağralı)**: Kimsenin yövmiyesini vaktinde vermez, işine bakmaz, bir mali encümene gidip çalışmaz, zaten bir şey bilmez de. Bir defa kayboldu. Polisle arattık. Bir kadınla otele kapanmış. [1093]

Müşavir **Hasan (Hasancan)**: Bu zat pek korkak biridir. Hele frenklerden titrer. Ona göre, frenklere körükörüne hürmet ve itaat şarttır. Fransızların adamı idi. [987]

Müşavir **Münir (Ertegün)**: Meziyetlerine rağmen sinirleri gayet zayıf, müthiş korkak. İnisiyatiften tamamen arı. [991] Celseye girerken zangır zangır titriyor. Kendi haline bırakılırsa derhal ricat eder. Frenklerden ödö kopuyor. [1018] Paraya da çok düşkün. [1198]

Müşavir Kur. Yb. **Tevfik (Bıyıklıoğlu)**: Tuhaf bir mahluk. Bu kadar dalkavuk nadir gördüm. İsmet'e dalka-

vukluk ediyor. Musullu imiş. Yüzü tamamen Asuri – Geldani simasıdır. Demek ki Geldani bozmasıdır. Aynı zamanda para dalaveresiyle meşgul. [1030] Habis ve edepsiz... [1161]

Müşavir Dz. Yarbayı **Şevket (Doruker)**: Kabadayılık ediyor ama dünyadan haberi yok. [1020]

Müşavir **Nusret (Medya)**: İşe yarar bir şey değil. [1043]

Müşavir **Baha Bey**: Bu ʒat pek mutaasıp. Zırvalıyor. Beyni bitpazarı. Dünyadan bihaber. Bir müddet sonra kendi gitti. [1057]

Müşavir **Veli (Saltık)**: Fevkalade zayıf, tabansız, bozguncu, menfi zihniyetli bir adam. Bir daha yanıma almadım. [1073] Zihniyeti de bozuk. Bir daha hiçbir işe karıştırmadım. [1074]

Müşavir Dr. **Nihat Reşat Belger**: Çok defa kadın peşinde. Sanki kadın taciri. İmtiyaz almak, zengin olmak peşinde. Sözünde, halinde ciddiyet denen şeyden bir habbecik bile görülmez. Pek hafifmeşrep bir adam. [997-999]

Lozan'da müşavir **Yahya Kemal (Bayatlı)**: Hantal bir adam. Kımıldamak kabiliyeti yok. Esasen lakayt bir insan. Asla iş, idare adamı değil. Sade bol viski ve rakı içiyor. Güzelce birkaç şiiri vardır. Son derece korkak. Biraz dalkavuk. [1000]

Lozan'da müşavir **Ruşen Eşref (Ünaydın)**: Sabah kalkıyor, viskiye sarılıyor. Uzun boylu, kısa akıllı. Hem de pek cahil. Sade biraz düzgün roman (!) yazar. Romanları da fuhuş [üzerine]. Dalkavuk. Boşnaktır. Karısı Çerkezdir. Babası, Gülhane'de emraz-ı cildiye muallimi idi. Fakat tamamen cahildi. [1001]

Lozan'da müşavir **Ahmet İhsan**: Gayet egoist adam-

dır. Paradan başka bir şey tanımaz. Diğer insani ve vatani bütün hisler onda talidir. [1053]

[Rıza Nur'a göre Milli Mücadele kadrosunda da, Lozan Kurulunda da kendisinden başka akıllı, bilgili, dürüst ve işe yarar hiç kimse yok!]

XXI. Çok Beğendiği Bir Lider: Mussolini

İtalya komünistler ve sosyalistler elinde mahvolmak üzere idi. Mussolini bir isyan yapıp Roma'ya girdi. Bu muzır unsurları perişan etti, susturdu. Fakat kimseyi asmadı, sokaklarda öldürtmedi. Âlim bir adam. Namus ve ahlak sahibi. On paraya el sürmüyor. Mert. Aile babası. Krala hürmetkâr. Milli anane ve âdetleri ihya ediyor. Bu adam İtalya'da yeni bir Roma İmparatorluğu kurmaktadır. Cesur. Vatikan'a kuvvet vermekle meşgul. İtalya'yı imar ediyor. Müstebit ama temiz. Böyle pederane bir müstebiti başımda taşıyım. [1513-1515]

XXII. Nasıl Yazı Yazdığım

Aklımda bir şey yoktu. Otomatik olarak, makale yazmak için yazı masamın başına oturdum. Başladım yazmaya. *Ne yazdığımın ve ne kadar da yazdığımın farkında değilim.* Sade imza atacağım vakit aklım başımdadır, biliyorum, tuhaf şey. İmza atacağım, adım bir türlü aklıma gelmedi. Az kaldı adımı sormak için kardeşimi çağırıyordum. Ne ise adım aklıma geldi, imzamı koydum. Makaleyi okudum. Tashih de istemiyordu. [286] Bu ilmi çalışma esnasında beş on da şiir yazdım. Böyle çalışırken aklıma geliveriyor, yazıyorum. Nesimi'nin divanında kaç aruz vezni kullandığını hesap ederken birden bu işi bırakıp şiir yaz-

dım. Kendimi bilerek yazmadım. Şiir yazdığımı, yazdıklarımın ne olduğunu, ben de yazdıktan sonra okuyup öğrendim. Gayr-i şuuri olmuştur. (1930, Paris) [1419]

XXIII. Hatıralarını Yazdığı Sıradaki Mali Durumu

Rıza Nur, kaçtığı Paris'te, büyük bir geçim sıkıntısı içinde garip yaşadığını [1102] yazıyor, sık sık kendini acındırmaya çalışıyor. Gerçek durumu, yine kendi ifadelerinden öğrenebiliriz.

1. [Paris'e götürdüğüm eşyalar] arasında 20 tane kıymetli halım da var. Lüzumunda Paris'te satarım diyorum. Nitekim bir yıl evvel satıp para yaptım ve yedik bile. [1395]

2. Bizim mebusluk devam ederken tahsisatımı [Paris'e] yolladılar. (Ekim 1927'ye kadar.) [1419]

3. Karıma her ay başında mutfak, elbise vs. için beş bin frank veriyordum. İki tane de çektikleri ile bu, yedi bin frank ediyordu. [1563]

4. Kazandığım paraları hesap ediyorum da, [karım] olmasaydı, bugün elimde sağlam otuz bin liram olurdu. [1564]

5. Paris'teki Osmanlı Bankasında dört bin lira kadar Türk lirası param var. Ankara'da müzayededen bağlar almıştım. Bana iki bin beş yüz liraya mal olmuşlardı. Bugün mektup aldım. Hüseyin, bağları beş bin liraya satmış. Bununla param on bin liraya kadar çıkacak ki bana iyi kuvvettir. [1566]

6. Berber dükkânını dürüstçe işletebilsek hanımla pekâlâ yaşarız. Lakin karıdan ümidim yok. [1570] Oraya döktüğü seksen bin frank havaya gitti. [1553] Hanım buraya yüz bin frank gömdü. [1591]

7. Geçen yaz Sen Jan dö Lüz'e gittik. İspanya hudunda. Deniz banyoları aldık. İspanya'ya geçtik. Boğa güreşi seyrettik. [1492] Hanım kumarda beş bin frank kaybetti. [1608]

8. [Bu yıl] Hanımla Bercline Plage denen [sahil şehrine] gittik. Hanım kumarda bin frank kaybetti. [1608]

9. Emekli maaşım olmuş. Yeni kanun mucibince maaşım 154 lira imiş. Paranın bir kısmı alınmış. Döviz de vermişler. [1673]

10. Bugün Leyden'e (Hollanda) gidiyorum. [1736]

11. Londra'ya [gezmeye] geldim. (29 Haziran 1932) [1771]

12. Mısır'a gidip, matbaa açıp bütün eserlerimi bastırmaya karar verdim. İstanbul'a gidebileceğim zaman gelince, orada [da] bir gazete çıkaracağım. Bu sebeple [matbaa] makinemi büyük alıyorum. [1781]

13. 17 Ocak 1936 tarihli, İskenderiye'de düzenlediği vasiyetnamesinden anlaşıldığına göre "yanında altın ve elmas mevad" ile "on tane Fransız P.L.M. tahvilatı" da bulunmaktadır. [37]

XXIV. Hatıralarını Kedi Pisliğini Saklar Gibi Saklıyor

"Bu müsveddeler kıymet bilmez ellere düşer, mahvolur. Mahvolursa bu uzun emeklerime yanarım. Hele M. Kemal ve İsmet'ten evvel ölürsem, hatıratımı behemahal elde edip mahvetmeye gayret edeceklerdir. [...] Bu sebeple bunları Avrupa'da emin bir yerde saklayacağım. [1414] Bunları bastırmadan ölmem ihtimaline mebni, M. Kemal'in eline geçmemesi için Paris Bibliyotek Nasyonal'e vakfetmek istiyorum. [1565]

27 Ocak 1933 tarihinde Marsilya'dan vapura binip İs-

kenderiye'ye gidiyorum, orada oturacağım. Üç beş ay hiç okumaksızın istirahat ve tedavi yapacağım. Dimağım pek yorgun. Hatıratımı birçok nüsha yazıp gizli yerlere saklayacağım. [1790]

İskenderiye'de bir apartman tuttum. Eşya aldım. Yeniden ev düzdüm. Hatıratımı müteaddit nüshalar halinde yazdım. Bugün bu da bitti. Şimdi eve bir mücellit getirip ciltleteceğim, alıp Avrupa'ya götüreceğim. Emin yerlerde saklayacağım." (12 Mart 1935) [1792]

XXV. Bazı Aydınlatıcı Açıklamaları

1. Bir nice emekle hasıl ettiğim ahlak ve pürüzsüz temiz âdetler ve faziletlerin bir kısmı kendiliğinden gitti, *bir kısmını da bilerek ben terke mecbur oldum. [..] Yalan da söyledim.* [105]

2. İnsanlar tuhaftır diyorum ya, biz de ne hale girdik? **Politika beni namussuz etmişti.** Hilesiz politika yürümüyor. **Hile etmeyen politikacı mutlaka mağlup olur.** [373]

3. Politika denilen meslek hakikaten namussuz bir meslektir. Bu meslek bence serseri mesleğidir. Nizamlı hayat sahipleri buna giremez girmemelidir. Bir kısımları, ecnebi ve düşman devletlere bile, *politika azgınlığı, intikamı ve hırsı* ile hizmet etmişlerdir. [373]

XXVI. Larousse Olayı

1941 yılında Vâlâ Nurettin, "Larousse Ansiklopedisi'nde Türkiye maddesinde yer alan kişiler hakkındaki bölümlerin Rıza Nur tarafından yazıldığını, yalnız kendisini büyüttüğünü, öteki herkesi küçülttüğünü" ileri sürer. Rıza Nur, bu iddiayı şiddetle, nefretle reddeder. · Diyor ki: "**Beni**

**yazdı diyenler iftira ediyorlar! [..] Türkiye maddesi-
ni yazan Fransızdır."** [Rıza Nur, Hücumlara Cevaplar, s. 24, İst. 1941]

Refik Halit Karay bu olay ve Rıza Nur hakkında diyor ki:

"Kendisi ilk Hürriyet ve İtilafçılardandı. Arnavutluk ve Haskârlar ayaklanmasında rolü olmuştu. [..] Bizler Sinop'a yollanırken, Cemal Paşa içimizden iki muhalif politikacıyı kayırmış, harice yollamıştı, Rıza ile Ali Kemal. Hatta paşanın hatıratında ikisinin de maaş-ı memuriyet dilediklerine –dilendiklerine diyeceğim geliyor– dair elyazılarıyla yazılmış mektup suretleri vardır. Para ve memuriyet de almışlar. [..] Derken Anadolu hareketine katıldı. [..] Nihayet afur tafur Paris'e yerleşti. Hatasını da bu şehirde işlemiştir.

Meşhur Larousse müessesesi 20. Asır Ansiklopedisi 'Türkiye' faslını hazırlarken o devletin sabık bir maarif vekili Paris'tedir diye haber alıyor ve Türkiye ile alakalı kısımları ve isimleri ona yazdırıyor. Bir maarif vekilinden daha selahiyet sahibi kim bulunabilir ki? İşte o maarif vekili de ansiklopediye, M. Kemal için 33 satır yazıyor, kendi ismi olan Rıza Nur için 27. [..] Bütün ansiklopedide hiçbir Türk politikacı ve fikir adamı için 27 satırlık bir yer ayrılmamıştı, zira hiçbiri kendi ismi hizasındaki yazıyı kendi yazmamıştı. Yazsa bile bu derece bencilliğe kapılacak ve fırsattan faydalanma küçüklüğünü gösterecek olanı yoktur. [..] Edebiyat faslında Rıza Nur'un çeşitli sebeplerle hazzetmediği tanınmış simaların hepsi yok edilmiş; mesela Ziya Gökalp, Yahya Kemal, Yakup Kadri, Ömer Seyfettin, Falih Rıfkı, Fazıl Ahmet vs. [..]

Rıza Nur kadar şahsi kin ve hırsını, memleket menfaatine karşı kullanacak ve kendisine verilecek vazifeyi yersiz ve asılsız olarak destek yapacak bir adam pek bulunmaz. [..] İttihatçı olarak mebus çık, değiş, İtilafçı kesil, oradan da ayrıl Atatürkçü görün, bunu da tep, bambaşka bir işe giriş. Bu az zamanda ister siyasi, ister ilmi veya ahlaki olsun, bu derece değişme, eskiyi tepme, yeniden dönme, ayrıldıklarının kanına susama, normal

bir gelişme değildir. Merhum galiba hasta imiş." (Bir Ömür Boyunca, R. H. Karay'ın anıları, s. 272-277, İletişim Y. 1990)

İşin doğrusu, Rıza Nur'un o tarihte henüz açıklanmamış olan hatıralarında yer almaktadır. Rıza Nur'un bugüne kadar dikkatten kaçtığını sandığım notu şöyle [4. cilt, s. 1676]:

"16 Kanun-u sani [Ocak, 1931]

Bir Fransız âliminden, neşir olunmakta olan Larousse kamusuna (ansiklopedisine) konmak için Türk recul-i devlet (devlet adamları), şair ve meşhur adamları [hakkında yazı] istemişler. O da benden yardım istedi. **Yazıyorum.**"

XXVI. M. Kemal Atatürk ve Rıza Nur

Rıza Nur hatıralarının 620'nci sayfasında şöyle diyor:

"Bizim Türk Tarihi'nde [...] onun [M. Kemal] için şu cümleyi yazdım: **'Zeki, cevval, her şeyin ruhu.'** Başka türlü yazamadım. Bu kadarcık da yazmasam kitabın neşrinin men eder diye korkuyordum."

Bakalım sahiden bu kadarcık ve böyle mi yazmış?

Rıza Nur'un 1924'deki görüşlerini Türk Tarihi'nden özetleyerek aktarıyorum:

".. Mütarekenamenin imzası akabinde İtilaf Devletleri İstanbul'a girdiler. Donanmalarını soktular. Büyük ordular getirdiler. İstanbul'u askeri işgal altına aldılar. [...] Fransızlar Adana'yı işgal ettiler. İngilizler yavaş yavaş İzmit, Eskişehir, Ankara, Konya, Samsun, Sivas, Trabzon ve Erzurum'a kadar asker soktular. [...] İstiklal vaadiyle Çerkez, Rum, Kızılbaş gibi muhtelif unsurları, muhtelif mezhep sahiplerini Türkler aleyhine kışkırttılar. Ordularımızı dağıttılar, elimizden silahlarımızı aldılar. [...] Fener Patrikhanesi Bizans bayrağı açmış, İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi için açıktan çalışmıştır. İstanbul'da İngiliz zulmü müthişti. İngilizler bir aralık Kafkasya'ya da pençe atmışlar, Kars'a girip

ora Türk Cumhuriyetini mahv ile Kars civarlarını Ermenilere teslim etmişlerdi. [..]

Türklerin bu devredeki hayatları ateşten gömlektir. Bütün ümitler mahvolmuş, boyunlar bükülmüş, herkes bir köşeye çekilmişti. [..] Felaketlerin en büyüğü İstanbul'da gayet fena bir kabinenin teşekkül etmiş olmasıdır. Damat Ferit namında biri sadrazam olmuş, İngilizden İngiliz, Rum ve Ermeniden ziyade Rum ve Ermeni kesilmişti. Bu adam bu düşmanların menfaatine onlardan ziyade hizmet ediyordu. Sultan VI. Mehmet Vahidettin Han, Ferit Paşayı tutuyordu. Padişah, pek cahil bir insan olmakla beraber hilekâr ve fena huylu bir kimseydi. Ferit'i [..] kendisi sevk ediyordu. İngilizler bu uğursuz padişahı, vatanın zararına kukla gibi oynatıyorlardı. Ferit'e, Ali Kemal, Miralay Sadık, Mustafa Sabri, Sait Menela ve bunlara avane iki yüz kişi yardakçılar da iltihak etmişti. [..] Padişah mabeyncilerine varana kadar sarayını Çerkez ve Abazalarla doldurmuş, melanetine alet olarak elinde onları kullanıyordu. [..] Padişah Ferit'e pek bel bağladığından, Ferit arada bir hatalarıyla tutunamayacak hale geliyor, düşüyor, pek az sonra Padişah onu yeniden mevki-i iktidara getiriyordu. [..]

Bu esnada intihabat yapılarak İstanbul'da bir Meclis-i Mebusan toplandı. İngilizlerin bundan maksatları, Türkiye'ye kabul ettirecekleri muahedenameyi süngü altında bu Meclis'e yani millete imza ettirmektir. Halbuki bu Meclis, Misak-ı Milli [Milli And] namıyla gayet mühim bir tarihi vesika yapıp âleme neşretmiştir. [..] Bu Misak-ı Milli esasen Erzurum Kongresinde başlamış, Sivas'ta nemalandırılmıştı. [..] Meclis'ten istediklerinin büsbütün aksinin sadır olduğunu gören İngilizler Meclis-i Mebusan'ı ortadan kaldırmak lüzumuna hükmettiler. [..] İstanbul'u resmen işgale karar ver[di]. [..] Birçok Türk vatanperveri toplanıp Malta'ya gönderildi. [..] Bunun üzerine vatanperverler ve mebuslardan bir kısmı gizli gizli Ankara'ya doğru kaçmaya başladılar." [187-192]

Niye Ankara'ya? Yine Rıza Nur anlatıyor:

"Anadolu mütarekeden biraz sonra zaten uyanmaya başla-

mişti. Her tarafta vatan müdafaası kayguları yürekleri depretiyordu. Anadolu'ya "Müfettiş" [Ordu Komutanlarına verilen unvan] olarak giden **Mustafa Kemal Paşa, Samsun ve Amasya'dan itibaren, mukavemet hazırlamaya başlamıştı.** [Bu sırada] Erzurum'da bir kongre hazırlanıyordu. İngiliz ve Fransızlar İzmir'i Yunan'a verip Ferit Paşa hükümetinin de hıyanet ve yardımıyla İzmir müdafaasız hale konmuş, Yunanlılar kolayca İzmir'i işgal etmişlerdi. Palikaryalar Müslümanların Allah'ına küfrediyor, Kuran yapraklarını abtешanelere asıyorlardı. [..] **Erzurum Kongresi toplanmış, Mustafa Kemal Paşanın riyasetiyle müzkerelerini yapıp mukavemet ve müdafaaya karar vermiş, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti namıyla bir teşkilata başlamıştı. Çanakkale Muharebelerinde ve bilhassa Anafarta Müdafaasında büyük hizmetler görmüş ve kahramanlık göstermiş olan Mustafa Kemal Paşa, kongreden sonra Sivas'a gelmiş, orada hükümeti idare için Heyet-i Temsiliye namıyla bir heyet teşkil etmiştir.** Sivas'ta yapılan içtima, İzmir Cephesinde teşekkül eden Müdafaai Cemiyetleri ile Erzurum ve Adana Cephesi hareketini yekdiğerine birleştirdi. **Bu vakıa ile Mustafa Kemal Paşa müdafaai gruplarının başına geçmiş oluyordu. Arkadaşlarıyla beraber oradan Ankara'ya gelmişler, faaliyete başlamışlardı. (27.12.1919)**

[.. işte] bu heyet artık Anadolu'nun askeri, milli kuvvet idaresini kendi üzerine almış, cepheye asker, zabıt, silah ve mühimmat gönderiyordu. [..]

16 Mart (1920) işgali üzerine İstanbul'dan kaçıp gelen mebuslar ve vatanperverler Heyet-i Temsiliye ile Ankara'da birleştiler. Heyet-i Temsiliye bütün Anadolu'da yeniden intihap yaptırıp her sancaktan beşer mebus getirtiyordu. Bu sancaklara İstanbul, İzmir ve Edirne gibi işgal altındaki yerler de dahildi. Bu mebuslar, İstanbul'dan gelen mebuslarla birleşerek Türkiye Büyük Millet Meclisi namıyla bir hükümet teşkil etti. Nazırlara vükelanın müfredi olan 'vekil' unvanını verdi. **Mustafa Kemal Paşa hem Meclis'in, hem Heyet-i Vekile'nin (hükümetin) Reisi intihap olundu.**

Meclis hem teşrii, hem icrai vazifeleri uhdesinde cem etti; hükümdar makamına kaim oldu. Böylece hâkimiyet padişahlardan millete geçti. Yani hâkimiyet-i milliye ve bir nevi cumhuriyet teessüs etti. **Bu hükümet bir taraftan İngiliz askerlerini cehren Anadolu'dan kovdu. Diğer taraftan da, Anadolu'nun müdafaa askeri bu vakte kadar her biri hatta eşkıyalıktan gelme bir sergerdenin kumandası altında birer çeteden ibaretken, onları izale edip bir ordu teşkil, cepheleri tanzim, her cepheye bir kumandan tayin etti. [..] Bu Heyet-i Hükümet, Türk milleti akidesini kendisine esas tuttu ve her şeyi bu esas üzerine yürütüp bütün vekaletler yeni baştan teşkil edildi. Gece, gündüz, cuma, bayram denmeyip çalışıldı. [..]**

Ferit'in en büyük hıyanetleri bu devrede başlar. [..] Padişah da kendisini tarihe lanet ettirecek bir işe girişmişti. Vahidettin ve Ferit Anadolu İsyanı'nın "huruc-u alessultan ve küfür" olduğunu Şeyhülislam Dürriyade vasıtasıyla fetva çıkartıp Anadolu halkını Ankara Hükümetine ve İngilizlere teslim-i nefse teşvik ettiler. Vekillere, kumandanlara idam cezası verdiler. [..] Bu zamanlar Milli Cidal'in en kara günleridir. **Büyük Millet Meclisi Hükümeti büyük bir azim ve gayretle yürüyüp bu isyanları silahla bastırdı. İstanbul'un 'Halife Ordularını' perişan etti. Yer yer İstiklal Mahkemeleri teşkil edip asi ve müfsitleri seri ve şedid hükümlerle terbiye etti. Bu mahkemeler, Büyük Millet Meclisi'nin çok iyi işler görmüş, İstiklal Harbi'nin zaferine yardım etmiş ihtiralarındandır (buluşlarındandır). [..] İngilizler Anadolu'ya akın akın casuslar gönderiyorlardı. Bunların vazifesi hem haber almak, hem anarşi çıkartmaktır. İstiklal Mahkemeleri bu casusları kırıp geçirmiş, bu büyük tehlikenin de önünü almıştır. Bu casuslar arasında [..] bizde zabıtlık etmiş Araplar çoktu. [..]**

İstanbul Hükümeti sulh akdine davet edildi. Tefik Paşa 'Bu muahede Türkiye'yi imha ediyor, vatanını seven hiçbir fert bunu imzalamaz.' deyip imza etmedi ve geri döndü. Bunun üzerine Ferit Paşa bizzat gidip Dr. Rıza Tefik Bey ve Hadi Paşa ile birlikte Osmanlı Türkü'nün bu idam fermanını imzaladılar. **Bu idam yalnız Osmanlı Türkü'nün değil, bütün Türklüğün ve**

Müslümanlığın idi. Çünkü onların yegâne direği olarak bir Türk devleti kalmıştı. [...] Bu muahede Türkiye'yi birçok arazisinden ve hatta öz Türklerle meskûn parçalarından (İzmir, Trakya, Maraş, Antep, Halep ve civarı ve şarki vilayetler) mahrum ediyor, İstanbul ve Boğazları beynelmilel bir hale koyuyordu. Kalan küçük Anadolu parçasında da Türkiye kendini müdâfaa edecek asker besleyemiyor, jandarması Hristiyan zabıtlar eline geçiyor, [...] her taraf nüfuz mıntikalarına ayrılıp İtalyan, Fransız ve İngilizlerin eline geçiyor, kapitülasyonlar şiddetleniyor, maliyemiz kontrol altına giriyordu. Ne siyasi, ne iktisadi, ne idari, ne dahili, ne harici bir istiklal kalmıyordu.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu muahedeyi tanımamış, İstanbul'un hıyanetine ve gayr-ı meşru olduğuna karar vermiş, Anadolu üleması da bu kararı tasdik eder bir fetva çıkarmıştı.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti bir düziye ordu teşkilatı ile uğraşıp Garp Cephesinde ilk defa olarak İnönü'nde Yunanlılara bir darbe vurmuştur. Bilahare Yunanlılar fazla kuvvetle gelmişler, İnönü'nde ikinci defa perişan olmuşlardır. Bundan sonra Anadolu'ya getirebilecekleri bütün kuvvetleri, yani yüz elli bin askerle, kralları başlarında olarak gelmişlerdir. Bu pek faik ve vesaiti mükemmel ordu ile Afyonkarahisar ve Eskişehir'de bizi mağlup etmişlerse de Sakarya'da mağlup olup kaçmışlardır. [...]

Büyük Millet Meclisi [...] üç gün, üç gece devam eden tarihi, gizli celselerde mühim kararlar alıp orduyu eski haline getirmiş, her kimde silah varsa toplayıp orduya göndermiş, herkesin malının % 40 miktarına vaziyet etmiş, **Mustafa Kemal Paşayı Başkumandan tayin eylemiştir.** Böyle yapılmasaydı dava bitiyor, Türkiye istiklalini kaybedip gidiyordu.

Sakarya zaferi ile 'Anadolu Helenizmi' denilen melun Yunan davası Haymana Ovasına gömülmüş, milli dava kazanılmış [tır]. [...] Bu zafer Sevres Muahedesine güzel bir cevap olmuştur. [...] Sakarya zaferinden sonra bir taraftan Yunanlılar, bir taraftan biz, son bir gayretle çalıştık. [...] Afyonkarahisar'ından taarruza geçerek on beş günde İzmir'e girdik. **Bu zafer bir harikadır.** Koca Yunan ordusu, göz açıp kapayacak

kadar bir zamanda âdeta bir ferdi kurtulmaksızın mahvedildi ve bütün malzemesi elimize geçti. Başkumandanı da esir oldu. [..] Bu mühim zaferle Türk milleti tarihte ilelebed kalacak bir şan kazandı ve kurtuldu. [..]

Bu zafer üzerine İngilizler meymus olup bütün planlarının boşa gittiğini ve sulhten başka çare olmadığını gördüler. Biz vakıa Yunanlılarla harp ediyorduk ama Yunan ordusu İngiliz ordusu makamında idi. Yunan ordusu İngilizlerin kullandığı bir kılıktı. Biz onun kılıcını kırmış, kendisini aciz ve hatta mağlup bir hale koymuştuk. Mudanya'da Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile müttefiklerin İstanbul serkomiserleri birleşerek Mudanya Mütarekenamesi aktedildi. Bu mütarekename mucibince Yunanlılar Şarki Trakya'yı tahliye ettiler. [..]

Vahidettin yükte hafif, kıymette ağır nesi varsa alelacele toplayıp etrafındaki Çerkezlerle beraber ve İngilizlerin delaletiyle bir İngiliz harp gemisine girip ecnebi memleketine kaçtı. İşte bu hain ve uğursuz padişahın kaçmasıyla da Türkiye'de Osmanlı Hanedanı da göçtü. [..] Bu vak'a ile millet, vergi suretinde parasını alıp saraylarda keyif ve sefahatla yiyen, çıplak milletin hiçbir derdine derman olmayan, bilakis millete zulmeden bu 'padişah' adını taşıyan müstebit ve sefihsanlardan kurtuldu. [..]

[Lozan'da] Avrupa murahhasları yeni Türkiye murahhaslarını Bab-ı Âli murahhasları gibi zannedip tehdit ile her şeyi kabul ettireceklerini zannediyorlardı. Bu müzakerat cidden müşkildi. Atalarımızın dört asırdır gelen hataları ve bütün Şark Meselesi tasfiye ediliyordu. Kapitülasyonlar gibi bu milleti mahveden bir muzır mikrop öldürülüyordu. [..] Nihayet 24 Temmuz 1923 Salı günü [Lozan'da] bir Sulh Muahedenamesi imzalandı. Bu muahede ile Sevr Muahedesi asla birbirine benzemeyen vesikalardır. [..]

Sulhten sonra yeni Büyük Millet Meclisi toplanıp Cumhuriyeti ve Ankara'nın hükümet merkezi olduğunu ilan etti. Hâkimiyet-i Milliye devresi zaten cumhuriyetti, bu sefer adı da resmen söylenmiş oldu.

Bu hükümet, milletin umumi acz ve ümitsizliği içinde işe

başladı, yeni, dinç, kuvvetli bir devlet kurdu. Ordu namına bir şey yoktu. Binefsihi teşekkül etmiş çetelerle işe girişti. Bu çeteler soygunculuk, katl, suiistimalat içinde idiler ve düşman önünden de kaçıyorlardı. Mesela bunlardan Çerkez Ethem en kızışmış bir harp zamanında kardeşleriyle birlikte Yunanlılar cihetine geçmiş ve sonuna kadar onlarla beraber aleyhimize harp etmiştir. Sadakatlari da böyleydi. Cephe Kumandanı İsmet Paşanın hüsn-ü idare ve gayretleriyle bu çeteler imha edilip muntazam bir ordu meydana getirildi. Elde silah ve cephanе namına bir şey yokken, büyük gayretlerle bu cihet de temin edildi.

Meşrutiyetten beri memleketi idare eden hükümet yani Meşrutiyetçiler, ellerinde muntazam bir ordu, silah ve cephanе varken, hepsini yok etmişlerdi. Hâkimiyet-i Milliyeciler, aksine sıfır ile başlayıp bir ordu meydana getirdiler. Meşrutiyetçiler, varlık içinde mağlûp olup memleketi inkiraz ettirdiler. İkciler ise yokluk içinde memleketi zafere isal edip milleti inkirazdan kurtardılar. Meşrutiyetçilerin harbi zamanında ordu ve ahali hastalıktan kırılmıştı. Hâkimiyet-i Milliyecilerin ordusunda tek bir salgın hastalık vakası olmamıştır denilebilir. Ahali arasında da hastalık çıkmadı. Bu hal orduya kuvvet olup zaferde mühim bir amil oldu. Cihan Cengi zamanında ordu ve memlekette en şeni ve fahiş irtikaplar, rüşvetler, suiistimaller büyük mikyasta olmuştu. Hâkimiyet-i Milliye hükümet ve ordusunda böyle bir şey asla görölmedi. Bu da zafer için mühim bir kuvvet oldu. **Bunun sebebi hükümet ve orduyu idare eden başların iffetidir (namusluluğudur).** Ordu istibdat devrinde olduğu gibi Meşrutiyet devrinde de ne için harp ettiğini bilmez, körükörüne dövüşür, idealsiz bir insan yığını idi. Meşrutiyetçiler orduya böyle pek lazım olan ruhu verememişlerdi. Hâkimiyet-i Milliye ordusunun bütün neferleri ne için dövüşüklerini biliyorlardı. Türklük ve vatan kaygusu göğüslerini doldurmuş, milli, ruhlı bir ordu olmuştu. Türk ordusu yüksek maneviyatlı bir ordu haline gelmişti. Meşrutiyetçiler yemek için daima istikraz (borç) yapmışlar, milleti müthiş bir borca sokmuşlardı. Buna rağmen milleti maraz (hasta) ve mevt (ölü) halinde bırakıp savuşmuşlardı. Hâkimiyet-i Milliyeciler hiç-

bir istikraz yapmadan, devleti beş para borca sokmadan bu muazzam işleri yapmışlardır. Devlet bu üç yıl içinde kendi yağı ile kavrulmuştur. Bu misal ile herkese, istikraz yapmadan bu devletin yaşayabileceği imkânı, hem de her taraftan düşmanlarla muhat (sarılı) iken, yeniden ordular yaratıp muharebeleri idame ettirmek, zaferler bile elde etmek mümkün olduğu gösterilmiştir. İstibdat ricali zihniyet cihetiyle daima Avrupalılara boyun eğmek, korkup her istediklerini vermek itiyadında idi. Azimsiz, sebatsız, milliyet duygusundan ari, hatta milliyet aleyhtarı, hilm (yumuşaklık) taraftarı insanlardı. Hâkimiyet-i Milliye ricali ise azimli, şiddetli nasyonalist idiler. Muvaffakiyetlerinin sırrı da budur.

Vekiller Heyeti azasının gayretleri de mühimdir. Bunlar gece, gündüz, cuma ve bayram demiyor, çalışıyorlardı. Ankara'da eğlence yoktu. Bütün vakitler çalışmaya masruftu. Çerden çöpten hanelerde oturuyorlar, eşyadan mahrum, yiyecek ve içecekten sıkıntıda idiler. Bazen ümitsiz, müthiş günler oluyordu. Bunlara rağmen yorulma ve yeis nedir bilmeden, kemal-i celadet ile çalışıyorlardı.

Büyük Millet Meclisi azası, vatan necatı (kurtuluşu) tuğu etrafına toplanmış, tefrika nedir bilmiyordu. Vatan tehlikesi hepsini birleştirmişti. Büyük bir cesaret ve celadet gösteriyordu. Vakıa birinci Meclis umumiyet itibariyle ilmen aşağı idi; fakat mebuslarda Türklük ve vatan duygusu pek yüksek ve ekseriyet-i azime itibariyle namuskâr insanlardı. Bu Meclis birleşmeden ne harikalar doğduğuna misaldir, derstir. [..]

İşte bu hükümetin, bu Meclis'in, bu ordunun başında daima Mustafa Kemal bulunuyordu. Bu üç müessesenin ve her şeyin ruhu o idi. Bu zat pek zeki, pek münevver, cevval, gece gündüz durmayıp, uyku uyumayıp çalışan biri idi."
[193-220]

Yoruma gerek yok değil mi?

XXVII. Türkiye'den Kaçışının Hikâyesi

Lozan'dan dönüşü ile Türkiye'den kaçması arasındaki

süreç boyunca, (1924-1926) R. Nur'un ruhsal durumunu ve M. Kemal ve İsmet Paşa ile ilişkilerini, kendi kaleminden ve adım adım izleyelim.

* "İsmet Meclis'te bir nutuk söyledi. Bunda beni met-hetti. [...] Muahedenenin (antlaşmanın) dörtte üçünün benim gayret, dirayet ve bilhassa mukavetimle olduğunu söyledi. Bu kadirşinaslığı gösterdi." [1245] *[Gerçi 23.8.1923 günü İsmet Paşa TBMM'nde yaptığı konuşmada R. Nur'u övmüştür ama 'antlaşmanın dörtte üçünün R. Nur'un eseri olduğunu' söylememiştir. R. Nur yine uyduruyor. (II. Devre Z.C., 1. C., s. 267)]*

* " [özettilir:] Maarif Vekâletince Türk Tarihi'nin basılmasına karar verildi. Bu boş zaman istiyor. Heyet-i Vekiledeki arkadaşlarıma istifa edeceğimi söyledim. Bu sefer İsmet bana 'istifa etme' falan demedi. Demek artık onca sade posam kalmıştı." [1251]

* "Latife Hanım bizi eşimle bir düziye Çankaya'ya, ye-meğe davet ediyor." [1252]

* "Çankaya'da bir gece içtik.." [1253]

* "Bir gece ben de bunlara bizim bağda ziyafet verdim. M. Kemal, Latife, Fethi, Galibe, İsmet, Mevhibe vardı." [1254]

* "Millet Meclisi'nde hükûmete, Fethi'nin (Okyar) şah-sına da hücumlar başladı. Bu esnada ben yine çekileceğimi söyledim. Arkadaşlar dediler ki: 'Hepimiz birlikte istifa edelim. Biraz sabret.' Bu suretle istifadan vazgeçtim. Arası çok geçmedi, darüleytamları bahane ederek Meclis'te bana hücum yaptılar. Darüleytamların (yetim yurtları) Maarif Vekâletine devrini istiyorlar. İsmet, Hamdullah Suphi, Vasıf, Necati gibi birkaçını elde etmiş. Hükûmete, Fethi'ye,

bana hücumlar yapıyorlardı. *Maddeten bilmiyorum ama, fakat bu tertibi M. Kemal yapıyordu. İsmet'le M. Kemal müşterek hareket ediyorlardı.*" [1256]

* "Bugünlerde idi. İsmet bana, 'Kimi cumhurreisi yapacağız?' dedi. [...] Ben, 'Bu mevki M. Kemal'indir, sırada ilk odur' dedim. [...] Sustu ve uzun müddet gözleri ateş içinde parlayarak düşündü. Galiba kendi olmak istiyor. Benimle bir komploya gitmek fikrinde idi." [1257]

* "Ben ailemi de, eşyamın lüzumlu kısımlarını da alıp İstanbul'a gittim. Vaniköy'ündeki eve yerleştim. Fikrim tam yerleşmek. Meclis'in kararı üzre darüleytamları teftiş edeceğim. Rapor yazıp göndereceğim." [1258]

* "Bir gün Fethi'den bir telgraf aldım. 'Biz istifa ettik.' diyor. Ben de derhal telgrafla Sıhhiye Vekâletinden istifa ettiğimi bildirdiğim gibi iki ay istirahatle Sinop'a gitmekliğime müsaade verilmesini Meclis'e yazdım, o gün Sinop'a vapur hareket ediyormuş, maaile vapura bindim." [1260]

* "Vapur İnebolu'ya geldiği zaman Cumhuriyet ilan edildiği, M. Kemal'in Cumhurreisi, İsmet'in Başvekil olduğunu söylediler. [...] *Herif beni heyet-i vekileden atmış.* [...] İsmet, M. Kemal'in reyine muhalif asla bir şey yapamaz. [...] Hem de İsmet beni suyu emilmiş, posa kalmış zan ve farz etmiştir. Posayı attı." [1272]

* "İnebolu'dan M. Kemal'e ve İsmet'e cumhuriyet ve yeni mevkilerini tebrik eder birer telgraf çektim. İsmet derhal cevap verdi, diğeri vermedi." [1273]

* "Sinop'a geldik. İstirahat ettim. [...] Nihayet İstanbul'a döndüm. Hâlâ merak ediyorum, beni ilk hangisi attı? Çünkü M. Kemal bana son zamanlarda çok ısınmıştı. Riyet ediyor, samimiyet gösteriyordu. İsmet'e bir mektup yazdım. Gazi'nin tebrikime cevap vermediğini, teveccühünden galiba düşmüş olduğumu yazdım. Derhal, M. Kemal'den bir

telgraf aldım. [..] Beni kimin attığı noktasını halletmek mümkün olmadı." [1273]

* "Ben ekseriya İstanbul'dayım. Türk Tarihi'nin tab ve tashihlerini yapmak ve eksik kısımlarını ikmal etmekle meşgulüm. Arada Ankara'ya gidiyorum, birkaç gün kalıp dönüyorum. Cumhuriyetin ilanından mebusluğumun sonuna kadar Ankara'da ceman yekun üç-beş ay ya oturmuşumdur, ya oturmamışımdır.. Meclis'teki müzakerelere karıştığım, alakadar olduğum yoktu." [1277]

* "İsmet'le, M. Kemal ile münasebetimizde henüz dışa vurmuş bir fenalık yok. Ankara'ya gittikçe ikisi de beni yemeğe çağırıyorlar. Ben de arada kendilerini ziyaret ediyorum." [1282]

* "Meclis'te birçok arkadaşlar büsbütün çekildiğimden şikâyet ediyor, benden faaliyet talep ediyorlardı. İkinci Meclis'in ikinci yılı (1924/25) esnasında refikamı alıp Ankara'ya gittim. Bir hane tuttum. Meclis'e devam ediyorum. İsmet ve M. Kemal ile aramız gittikçe soğuyor, fakat henüz bir şey yok. Patlak vermedi." [1286]

* "Vekâletten istifamdan sonra, Ankara'ya avdetimde İsmet bana, 'İstanbul Murahhaslığını' teklif etti. [..] Bir arkadaşın yerine geçmek ağırdı, hem de bu vazife Türk Tarihi çalışmama mani olacak, 'Beni mazur gör, kabul edemem' dedim. [..] Bu sefer bana Berlin Sefirliğini teklif etti. Bunu da reddettim. Paris'e niye yollamıyor, şunu anlayayım dedim ve şunu söyledim: 'Bari Paris'i verseydin.' 'Olmaz' dedi. Meğerse orayı Fethi için açık tutuyormuş. Onun menfası Paris, benimki Berlin imiş. Benim niyetim bu adamlarla artık çalışmamak. Hiçbir memuriyetlerini kabul etmemek. Meclis'ten de çekileceğim. *Fakat o vakit beni daha kolay tepelerler.* (!!!) Arayı tamamen bozmanın vakti değil. Türk Tarihi'nin tabını bitirmeli. O vakte kadar

alargada durmalı. [...] Berlin Sefirliğini reddettikten sonra İsmet'le aramız daha ziyade soğudu. Artık ziyaretine gitmiyorum. M. Kemal'e de gitmiyorum. Onlar da beni aramıyorlar." [1290]

* "Meclis'te Hoca Esat Efendi İmar ve İskan Vekilliği ile ilgili bir سوال takriri (soru önergesi) verdi. Meclis Esat Hoca'nın beyanatından o kadar müteessir oldu ki suali otomatikman istizaha (genel görüşmeye) tebdil etti (çevirdi)." (1297) **[Doğrusu:** 27.10.1924 günü Esat Efendinin سوال önergesi okunur, Bakan (Bursa Mv. Refet Bey) soruyu yanıtlar. Esat Efendi genel görüşme açılması hk. bir yeni önerge verir (II. Devre, 9. C., s. 61), kabul edilir ve görüşme bir sonraki toplantıya bırakılır. Yani genel görüşme otomatikman açılmış değildir.]

"[...] Sual istizaha kalbolunca (dönüşünce) ben de söz aldım. İskan Vekiline ve hükümete şiddetle hücum ettim." (1297) **[Doğrusu:** R. Nur hemen o gün değil, üç gün sonra, genel görüşmenin açılacağı 30.10.1924'de söz almıştır. Önemli mi diyeceksiniz? Önemli ya. Tarihsiz, gelişigüzel, kafadan atma alternatif tarih olur mu? Yanyalıları Arnavut olarak nitelediği, onlara İstanbul'da ve İzmir'de ev verenleri şiddetli ifadelerle eleştirdiği, uzun, karışık, talihsiz bir konuşma yapar. Bu, R. Nur'un iddia ettiği kadar şiddetli olmamakla birlikte ilk ve tek muhalefetidir. (ZC., s. 84-88)]

"Kürsüden indim, dışarı çıktım. İzmir'de asılan Abidin, zavallı yanıma geldi. Elimi sıktı. Tebrik etti." (1297) **[Doğrusu:** Manisa mv. Abidin Bey, dışarı değil, R. Nur'dan hemen sonra kürsüye çıkmış ve uzun bir konuşma yapmıştır. (ZC., s. 88 vd)]

"[...] Benden sonra Yusuf Kemal (Tengirşenk) de hükümeti hukuki şekiller ile tenkit etti. Birçokları söylediler." (1298) **[Doğrusu:** O gün on iki mv. konuşur ama arala-

rında Yusuf Kemal Bey yoktur. (9. ZC., s. 81-107) Y. Kemal Bey, altı gün sonra, 5. 11'de konuşacaktır. (ZC., 10. C., s. 30))

"Ağalar bakmışlar ki iş fena. M. Kemal tertibat almış. Ertesi günü Meclis'e geldi. Locasında oturdu. Baktım, gözleri şaşı olmuş. Demek fena gazapta." (1298) **[Doğrusu:** Ertesi günü Meclis toplanmamıştır. Meclis 1.11.1924 C.tesi günü toplanır. Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa gerçekten Meclis'e gelir ama R. Nur'un ıleri sürdüğü sebeple değil, Cumhurbaşkanı olarak II. Dönemin ikinci toplantı yılını açmak üzere, yıllık konuşmasını yapmak üzere. (ZC., 10. C. s. 2-4) Konuşmayı yapar ve "bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar arasında" ayrılır. O gün m. vekilliğinden istifa eden komutanların telgrafları okunur, kapalı oyla Başkanlık Divanı seçimleri yapılır ve toplantı 5.11.1924 gününe ertelenir. (s. 5-10) Ne M. Kemal locasında oturmuş, ne de görüşme açılmıştır. Bazılarının, "milli mücadele döneminin çok önemli, yürekli, dürüst tanığı" diye övdükleri R. Nur'un hatıraları işte böyle! Peki, M. Kemal'in gözlerinin gazaptan şaşılaşması filan ne? Ne olacak, R. Nur'un "samimi gözlemleri" (!) ve zarif (!) üslubunun süsleri. Devam edelim.]

"Y. Nadi, Vasıf, Necati, Recep gibileri söz aldılar. Bunlar onun (M. Kemal'in) hatipleri. (1298) **[Doğrusu:** R. Nur görüşmeyi kesintisizmiş gibi anlatmayı sürdürüyor, bazı önemli gerçekleri belirtmeyi de mutadı üzere atlıyor. Dört gün sonra, 5.11.1924 günü, imar ve iskan işleriyle ilgili genel görüşmeye geçilince, ilk sözü Başbakan İsmet Paşa alır ve 'yalnız imar ve iskan konularının değil, hükümetin, bütün icraatının (yaptıkları) ve bütün tasarrufatının (işlemleri) görüşülmesini' önerir ve bu öneri Meclis'çe kabul edilir. (s. 24, 30) R. Nur'un, M. Kemal'in hatipleri diye niteliği Vasıf (Çınar), Necati, Recep (Peker) de doğal ola-

rak söz alırlar. Çünkü üçü de bakan! Ama R. Nur bunu, ancak 4 sayfa sonra, müphem bir biçimde açıklıyor, genel görüşme konusunun genişletilmiş olduğunu ise belirtmiyor. Yalnız onlar değil, bütün bakanlar konuşurlar.]

"Ben bir aralık kürsüye çıkmaya fırsat bulabildim. Şunu söyledim: 'Bizim bir şeyden haberimiz yok. Zavallı muhacirlere acıyıp biraz da onlar için söyleniyorduk. Meğerse iş başka imiş. İki hasım ordu var imiş, biz de ikisi arasında imişiz. Mütakabil bombardıman başladı, güller başımızın üzerinden geçiyor,' diyebildim. M. Kemal'in locasından güldüğünü gördüm." (1299-1300) **[Doğrusu:** Görüşmeler iki gün daha, 6 ve 8. 11. günleri de sürmüştür. (s. 95-166) R. Nur, son günü, artık görüşmeler bitmek üzereyken, sataşma olduğunu ileri sürerek konuşur ve kendini savunur. Belirttiği sözlerin birini bile söylememiştir. (s. 163, 164) Orada olmayan M. Kemal'i söylenmemiş sözlerle güldürüyor. Yani tarihin gözünün içine baka baka, yine uyduruyor.]

"Bu meselede Mahmut Esat ile Saraçoğlu da hükümet lehine işe karıştılar. [...] M. Esat kürsüye çıktı, hükümeti müdafaa etti. Ve hiç yeri olmadığı halde, 'Reisicumhura veto da, Meclis'i fesih hakkı da verilmelidir' dedi. Dalkavukluk ediyordu. Bundan sonra bu adamdan artık tamamiyle soğudum. Bir daha selam da vermedim. Alameleinnas (apaçık) yalancı!" (1300, 1301) **[Doğrusu:** Mahmut Esat Bey, 8.11. günü, Rauf Beyin (Orbay) bir sözüyle ilgili olarak, anayasa hukuku hk. açıklamalar yapmış ama R. Nur'un yazdığının tam tersini söylemiştir! (s. 10. C., s. 140, 141) Bir cümlesini aktarayım: "Bilakayd ü şart hâkimiyet-i milliye, fesihsiz ve vetosuz bir hâkimiyet-i milliye demektir!" Ve Rıza Nur söylenmemiş sözler için öfke kusuyor! Saraçoğlu Şükrü Bey ise bütün görüşmeler boyunca

ca hiç söz almamış, tek kelime söylememiştir. İki Şükrü Bey konuşur ama biri Biga mv. Şükrü Bey (9. C., s. 98), öteki ise Tarım Bakanı Şükrü Kaya Beydir! (10. C. s. 154 dv.) Bu ne müthiş tarihçi dikkati, bu ne sağlam tanık hafızası! İnsanın sorası geliyor? Alameleinnas yalancı olan kim?]

"Feridun Fikri (Düşünsel), meselenin 'anket parlamenter' (Meclis soruşturması) ile hallini teklif etti. Tabii haklı ve pek münasip idi." (1301) **[Doğrusu:** Böyle yazdığına göre R. Nur'un bu öneriyi desteklemiş olması gerekmez mi? Ama ne görüyoruz? Rıza Nur, Feridun Fikri'nin önerisini reddedenler arasında yer alacak ve hükümete güvenoyu verecektir (10. C., s. 168, oy dökümü çizelgesi). Sonra da diyor ki: "İşte Anadolu hükümetinde hürriyete ilk büyük darbe bu istizahtır!" (1306). Kısacası bir hatıra ki neresini kurcalasanız, fos çıkıyor.)

• "İstizah sebebiyle İsmet'le aramız tamamiyle açılmıştı. [...] Biraz sonra düzeldi. Bana Londra Sefirliğini teklif etti. Bir mektupla reddettim. Mektubum ağırca idi. İsmet buna pek kızmış. Bu vakte kadar eşlerimiz de muhavere ediyorlardı. Onu da kestik. Latife Hanım da artık eşimi aramıyor. [...] İsmet Paşa hastalığı bahane edilerek istifa ettirildi." (1309)

• "Şeyh Sait isyanı zuhur etti. Bizim hizip (yeni) Başvekil Fethi'yi tutmaya karar vermişti, fakat çoğu reyini veremedi. (Fethi Bey çekildi. İsmet yeniden Başvekil oldu.)" (1326)

• "Nihayet fırkanın (muhalif Cumhuriyetçi Terakkiper-ver Parti) imhası gecikmedi." (1324)

• "Fethi Paris'e gidiyor. [...] Haklıydı. Belki aç kalmak, imha edilmek tehlikesi."

* "İsmet bilekleri sıvadı. Takrir-i Sükun Kanunu adında bir kanun çıkardı." (1327).

* "Dedim ki [...] yine İstanbul'a yerleşeyim. Şu Türk Tarihini çabuk tab ettirip *Türkiye'den çekilip gideyim. Bu fikir peşindeyim.*" (1335) [Bu arada karısının tedavisi için –tabii devlet parasıyla– Viyana'ya giderler (1338). Bir süre sonra karısını Viyana'dan Nis'e, babasının yanına yollar, kendi de Berlin'e geçer. Tekrar İstanbul'a dönerler. Diyor ki: "Ayda bir Ankara'ya gidiyorum, üç beş gün kalıp dönüyorum. Meclis görüşmelerine asla karışmıyorum. **Yazları** Sinop'a gidiyorum. Kütüphaneyi yoluna koymakla meşgulüm. *İşte artık Türkiye'yi terk edinceye kadar hayatım bundan ibarettir.*" (1342)

* "Son zamanlarda (karıma) artık tam deli hali geldi. Avrupa'ya götürüp bir tımarhaneye hapsedtirerek, morfini bıraktırmaktan başka çare kalmamıştır. *Zaten Türkiye'yi terk edeceğim.* 'Fransa'da bu işi yaparım' dedim, öyle yaptım." (1347)

* "Avrupa için biraz para yapmak istiyorum. Tütün ticaretine başladım. Kaynatam da, 'ticarete ben de iştirak edeyim' dedi, 18.000 lira verdi." (1348)

* "M. Kemal ve İsmet'le gittikçe aramız biraz iyi olmaya başladı." (1349)

* "İsmet'le iyiyiz. Arasına görüşüyoruz. Beni yemeğe çağırıyor." (1376)

* " [Özetle:] Galiba cumhuriyet bayramıydı. [Meclis'te M. Kemal'i tebrik ediyoruz.] Ben önüne gelince derhal gülümsedi. Bana fevkalade iltifat etti. Bu haller herkesin nazar-ı dikkatini celbetmiş. Ertesi günü herkesin ağzında bir havadis, 'Rıza Nur Maarif Vekili oluyor.' İsmet öğle yemeğine davet etti. Demek havadis doğru. Yemekte, teklif etmesine fırsat vermeden, tütün ticaretine başladığımı ve

bu akşam da bu iş için İstanbul'a gideceğimi söyledim. İsmet irkildi. [...] Bana Maarif Vekilliği teklif edeceği anlaşı-lıyordu. Edemedi." (1381)

* "Bir müddet sonra İsmet'i gördüm, 'Gazi'yi görece-ğim. Bana geçende çok iltifat etti' dedim. Hemen, 'Ben sana randevu alayım. Başkasından isteme' dedi. Bir iki gün bekledim, haber yok. Ya kendi M. Kemal'le görüştüğümü istemiyor, yahut söyledi, Gazi istemedi. Benim maksadım, Türkiye'yi terk edinceye kadar, M. Kemal ile büsbütün fena olmamak idi. *Bundan çok korkuyor*, bu siyaseti güdüyor-dum. *Bana bir şey yapması mümkün*. Yapmadan uzakla-şayım. Sezdirmeden savuşmak lazım. Artık bir daha bu iki-liden biri ile görüşmek mümkün olmadı. İki defa İsmet'in evine gittim, 'yok' dedirtti. **Sokakta** rastladım, selam da vermedi. Hatta çehresine abus bir şekil verdi. Eyvah!.. Git-tikçe, **sokakta** beni gördüğü vakit, hain hain bakmaya başladı. Demek bu son işi idare edememiştim. Korktuğum başıma gelmiş. Artık münasebetimiz tamamiyle kesilmişti. [...] Yeni para basılması rezaleti zuhur etti. İş gazetelere de düştü. [...] Bakalım günü gelip bu iş tetkik edilince, ne meydana çıkacak? *Artık zamanı geldi, Türkiye'de yaşa-yamam. Hemen işlerimi bitirip Avrupa'ya gideceğim.*" (1382-1383)

* "Ankara'dan İstanbul'a hareket ederken, Ali Fuat (Ce-besoy), Meclis bahçesinde yanıma geldi, 'Mühim bir iş için seni göreceğim,' dedi. Ben de 'Bu akşam İstanbul'a gidiyo-rum' dedim. 'O halde seni İstanbul'da gelip göreceğim, söy-leyecek mühim bir şeyim var.' 'Peki' dedim. Gelmedi. Bir-kaç gün sonra İstanbul'da köprü başındaki Cenyo Lokantasına gitmiştim. Hafız Mehmet (eski Trabzon mebu-su ve muhaliflerden) orada imiş. Şuradan buradan konu-şuk. Derhal sözü M. Kemal'e nakletti. Ona küfürler etti. Ni-

hayet, 'bu.....'u vurup öldürmekten başka çare yoktur. Yoksa memleket mahvolacaktır' dedi. İhtiyat edip, bir şey dememiştim. Sonra, 'İlla bizim yazıhaneye gel, seninle konuşacağım,' demişti. Gitmemiştim. [...] Bir gün Taksim bahçesine gittim. Hem hava alıyorum, hem okuyorum. Birer birer, eski Maarif Nazırı Şükrü, Gümüşhane Mebusu Zeki, ilh.. muhalifler geldi. On beş kişi kadar oldular. Çok sevinçli idiler. Pek gülüyorlardı. Hallerinde bir fevkaladelik, ümit, itimat, keyif vardı. Bu halleri tabii değildi. Bir şeyleri var. Nazar-ı dikkatimi celbediyordu. Şükrü arasına heyecan içinde lüzumsuz kalkıyor, bakınıyor, oturuyordu. Nihayet beni gördüler. Hepsi fazla hürmetle beni selamladılar. Selamlarken de gülüyorlar. Âdeta beni memnun edecek bir şeyleri olduğunu ima ediyorlar. Bir şey var ama nedir? Bana ihtiyat hissi gelmişti. Yanlarına gitmek, lazım bir nezaket iken ve hatta bir aralık gidiyordum da [caydım.]. Bir gün sonra gazetelerde havadis: 'İzmir'de M. Kemal'e suikast yapılacaktı, yakalanmışlar. Eski mebus Ziya Hurşit, yanında bir Laz ve bir Gürcü ile bunu yapacaktı. Şükrü, Sarı Efe ilh.. dahilmiş.' Bu havadisi görünce gülmelerin, keyiflerin sebebini anladım. Bu hallerine bakılırsa, bu adamlar vakanın muvaffakiyetinden tamamiyle emindiler ve o esnada vakanın olacağını biliyorlardı. (1383) - 1385) *Bu vakada ben epeyce korktum. Beni de yakalarlar dedim, fakat yapmadılar. [...] [Ama] Türkiye'de duracak vakit değil. [...] Yaz idi, derhal Sinop'a gittim, çiftlik işlerini tanzime koyuldum. Altı ay kadar amele ile çalıştım. [...] Eylül bitti."* (1394)

* "Bu esnada Sinop'a Recep Zühtü geldi. Akif'e misafir oldu. Recep Zühtü ile görüşmedim ve gelişinden şüphelendim. Derhal muhafız tertibatı aldım. Gece sokağa çıkmıyorum. Ne iyi etmişim. Bir gece karım, birtakım kadınlarla ve

kardeşim Şükrü yanlarında olduğu halde misafirliğe gittiler. Gelirken bizim eve yakın bir yerde bir kurşun, Şükrü ile eşimin kulakları arasından geçer. Anladım. *Demek ki beni de sokakta harcayacaklar.* Kardeşimi ben zannedip attılar. *Demek Gazi beni öldürtecek.* [...] İlk vapura binip İstanbul'a geldik. [Bu iddiasına rağmen hemen kaçmıyor, Ankara'ya dönüyor.] Şimdi gidip Ankara'daki işleri görmek lazım. Eşime 'Ben Ankara'ya gittikten sonra, fena hastayım, çabuk gel diye telgraf çek' dedim. Ankara'ya gittim. İşleri düzelttim. Eşim de bir değil, iki telgraf çekti. Bunları Meclis Reisine gösterip izin aldım. Trene atlayıp İstanbul'a geldim. [...] Bir ara gitmeyeyim dedim. *[Ama] bu adamlar beni sokakta vuracaklar, yahut bir gün kulp takıp imha edecekler.* [Sonunda] gitmeye karar verdim. [1396] Aksi, vapur zamanında kalkmadı. O bir günü müthiş heyecan içinde geçirdim. Bu adamlar *beni göndermez, vapurdan alırlar zannındayım.* Ne ise, [hiçbir şey olmadan] vapur kalktı." (1397))

[Kaçışın hikâyesi bu. Hatıralarında her şeyi eleştiriyor, dayanaksız suçlamalarda bulunuyor, öfke saçıyor ama gerçek hayatta ciddi bir muhalefet yaptığını gösterir tek belirti yok, imar ve iskan işlerini eleştirmiş, o kadar; Şeyh Sait isyanı veya Terakkiperver Cumhuriyet Partisiyle ilgili değil, üstelik bu partinin lider kadrosunu sevmiyor, beğenmiyor, hatta aşağılıyor; Takrir-i Sükun Kanununa da karşı görünmüyor (1281); İzmir suikastına karışmamış; üç yıl boyunca kendisine, eğer doğru söylüyorsa, önemli görevler teklif ediliyor, iltifat ediliyor. Ama sürekli tepele-neceğinden, öldürüleceğinden korkuyor. Her davranışın altında ve arkasında başka niyet ve tertip arıyor. Tüm korkularının boşuna olduğunu da görüyoruz. Rıza Nur'un bu ruh hali hiçbirimize yabancı değil. Çünkü hep böyle. Doğrudan dış dünya ile ilgisi olmayan, kendisinden kaynaklanan bir olgu. Neden? Dördüncü bölümde bunun açıklamasını bulacaksınız.]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RIZA NUR'UN PARTİ PROGRAMI

Yayınevi, hatıraların 4. cildine, Rıza Nur'un yazdığı 'Ziya Paşanın İkinci Zafernamesi' (manzume), 'Topal Osman' (gülgülü opera livresi), 'Cehennemde Bir Celse' (opera livresi) gibi hezeyanlarını da eklemiştir. Bu da belli ediyor ki yayınevini'nin niyeti "sırf mukayeseli bir tetkike imkân vermek için [...] tarafsız bir hisle tarihe yardım" değil. Çünkü bu eklerin Atatürk'ü ve Milli Mücadele kadrosunu karalamak ve yaralamaktan başka bir özelliği, hiçbir tarihi niteliği yok. Ama –galiba yanlışlık eseri– yine hatıralarla hiç ilgisi olmayan bir başka eke daha yer vermiş ki, Rıza Nur'un düşünce seviyesini, devlet görgüsünü, ufkunu ve mütefekkir (!) yanını değerlendirmek için bundan daha yararlı bir belge düşünülemez: Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı.

Rıza Nur programın önsözünde diyor ki:

"Hayatım bu millete, bu devlete ilmi, siyasi ve idari hizmetler içinde geçti. Avrupa'nın da bellibaşlı milletlerini, memleketlerini gördük, hallerini öğrendik. Yaşamız da kemali buldu. Bu sebeple Türk devlet ve milletinin ihyası için görgülerimiz ve ilimle öğrendiklerimizden istifade ederek bu husustaki fikirlerimizi bu kitapta tespit ediyoruz. **Talih fırsat verirse bunları bizzat yapıp esaslarını kuraca-**

ğız. Yok, olmazsa, hemen elli yıldır geceli gündüzlü çalış-
malarla hasıl olan malumat bari kafamızla mezara girip
heba olmasın. **Belki istifade edenler olur."** [1884]

Rıza Nur'un yazdığı Türkçü Fırka Programı'ndan bazı
maddeleri kısaltarak aktarıyorum:

1. Fırka'nın adı Türkçü'dür.
3. İdare sistemi laik ve içtimaidir.
5. [Ama] devletin resmi dini vardır.
15. İstanbul ve Ankara'dan gayri yerlerde fırka teşkila-
tı olamaz. Ancak intihap zamanları fırkaların adamları Tür-
kiye'de dolaşıp rey kazanmaya çalışırlar.
24. Türk parasının kıymeti tespit edilecektir.
29. Memleketi sanayi memleketi yapmak, ihracaat eş-
yası imal etmek fikrinde değiliz. Sade kendimizin ve o da
en mübrem ihtiyaçlarımızın nevi ve derecesi kadar fabrika
yapılacaktır.
30. Âlim değil, küçük sanat erbabı [...] yetiştirilecektir.
31. Eski yazıya ricat edilecek (dönülecek) ve Latin harfi
ile de yanlışsız bir yazı yapıp ikisi beraber yürüyecektir.
34. Cumhurreisinin maaşı azaltılacaktır.

İlk Tedbirler :

1. **M. Kemal Paşanın** ıskatı ve cezalandırılması.
2. **İsmet Paşanın** cezalandırılması.
3. **Fevzi Paşanın** Erkân-ı Harbiye Reisliğinden alın-
ması.
4. Cumhuriyet Halk Fırkasını feshedip yerine Türkçü
Fırkayı koymak ve Halk Fırkası emvalini bu fırkaya ver-
mek.
5. M. Kemal'in heykelleri kâmilen imha ve bunları ya-
panlar kâmilen mesul edilecek.

32. **Ziya Hurşit, Şükrü, Cavit** (İzmir suikasti sanıkları), Kırşehirli Rıza, Tevfik, tarikat-ı selahiyeci ve emsalinin asılma meselesi. Bu mahkemeler azasına idam verilmesi.

42. Gazete sahiplerinin dalkavukluklarından dolayı tev-kifi.

59. Sakarya harbi. (?)

60. Sinop'ta Akif'in irtikabı, bana Recep Zühtü ile beraber kurşun attırması. Tevkifi ile mallarının müsadere si. Evinin park hakkındaki kanuna muhalif olduğundan yıktırılması.

68. Muhtelit mekteplerin ilgası.

89. Mustafa Kemal'in Nutuk'unu derhal tenkit ettirip, o ne kadar basılmışsa o kadar basılıp her tarafa meccanen tevzii. M. Kemal'in bu Nutuk'unun toplattırılıp imhası.

91. Milli İnkılap Müzesinin tasfiyesi.

93. Tevkif olunanlar Ankara civarında bir kamp yapı-larak oraya konacak.

96. Her vekaleti (Bakanlığı) birer birer idare edip programlarını yapmalıyım. Sonra bu teşkilat ve idare prog-ramlarını Meclis'te tasdik ve tebdilini (değiştirilmesini) men eder bir kanun yapmalıyım ki diğer bir hükümet değiştirmesin.

İkinci ve Esaslı Tedbirler :

1. Dalkavukluğun kaldırılması. [...] Bir kanun ile mevki-i iktidardakileri gerek alenen matbuat ve nutuklar ile gerek mektup veya şifahen methetmeyi men etmelidir. Edenlere 10 sene ceza verilmeli, malları müsadere etmelidir.

3. Cumhurreisi gayr-i mesul olmayıp kanuni mesuliyeti olmalıdır.

8 [...] Cumhuriyet zamanında dalkavukça gazetecilik etmiş olanlar [...] gazete çıkaramamalı ve yazı yazamamalıdır.

17. Cumhuriyet'te birçok bayram yapıldı. Bunlar kaldırılmalı.

32. Milli fırkamıza mistik bir şekil verilip, efradı Türkçülük hususunda tarikat ve dervişlik gibi ilahi bir ideal ve gayrete sahip olacaktır.

47. Cumhurreisî veya başvekili tahriri (yazılı) olarak methedenlerin adları "dalkavuk listesi" adında bir liste ile ilan olunur.

49. Sade cumhurreisine iki, başvekile bir otomobil verilir.

Cumhurreisî :

Cumhurreisine iki yaver, bir başkâtip, üç kâtip, bir hususî kâtip ve şifrecî kâfidir. Maiyetine muhafız olarak 25 kişilik bir jandarma müfrezesi ve iki polis hafiyesi verilmelidir.

Başvekillik :

Başvekilin bir dairesi vardır. Bir kalem-i mahsus müdürü ile üç-beş kâtip ve bir şifre kâtibi, iki muhafız polisi olur.

Şûra-yı Devlet :

Lüzumludur fakat birtakım ehilsiz ve dalkavukları doldurduklarından tasfiye edilecektir.

Millî Müdafaa :

1. Kara, deniz ve hava kuvvetlerine bakar. Bu üç kısım kara, deniz, hava kuvvetleri adlarında birer şube ile idare edilecektir.

7. Günde beş bin tüfek yapan bir fabrika yapılacaktır.

16. Bir otomobil ve kamyon fabrikası yapılacaktır. (Odun, kömürle işler nevide.)

Maarif :

2. Maarif için Avrupa'dan birkaç yüz mütahassıs getirtmeli. [...] Bunlar Alman ve Avusturyalı olmalı.

41. Halveti tarikatına müsaade edip bunları misyonerler gibi tanzim etmeli.

Ziraat :

13. [...] Köylülere ada tavşanı ve güvercin besletmek ve bunları yemeye alıştırmak.

İktisat :

2. Köylüyü köyüne bağlamak tedbirlerini bulmalı. Hatta şehirdeki işsizleri köylere yerleştirip çiftçi yapmalıdır.

5. İplik, kumaş, bez, basma, çanak, tabak, bardak, kundura derileri, şeker, tıbbi pamuk ve gaz [lı bez], tuğla, kiremit, çimento gibi zaruri ihtiyaçtan olan fabrikaları yapıp ilerisine gitmemeli. [...] Memleketimizi sanayi memleketi yapmak büyük felakettir. (s. 1903)

11. Faşist sendika ve kooperatif rejimi ile bizim eski ahi ve lonca teşkilatlarını tetkik edip bu konuda yeni bir kanun yapmalıdır.

Din ve Vakıf Teşkilatı :

1. Hilafetin yeniden tesisi hayati bir ihtiyaçtır. [...] Türk din alimlerinden biri Millet Meclisi'nce halife intihap olunacaktır. Müddeti beş yıldır.

3. Yarı azası Türk, yarı azası diğer Müslüman ülkelerden gelen din alimleri ile bir hilafet şûrası teşkil edilir.

23. Halifeye İstanbul'da padişahlardan kalma bir ika-metgâh, bir de resmi daire verilir.

34. Bütün İslam memleketlerindeki mukaddes eşya ge-tirtilip İstanbul'da halifeye teslim olunacaktır.

36. Halifeye otuz kişilik merasime mahsus bir hassa müfrezesi verilecek. Aralarında Müslüman memleketlerden gelme neferler de olacak.

Türklerin İstikbali :

Türkiye ve Türklük bugünkü haliyle yaşayamaz. Beha-mahal bütün Türklerden konfederasyon halinde bir büyük devlet teşkil edilmelidir. [...] Böyle olunca Ankara payitaht (başkent) olamaz. Paris ve emsali bütün büyük payitahtlar büyük ırmaklar üzerindedir. Anadolu ortasında, Kızılırmak üzerinde yeni bir payitaht yapmalıdır. Kırım da bir cumhu-riyet olup bu devlete iltihak etmelidir. [...] Araplar Fas'tan Bağdat'a kadar Arap dili hâkim olduğundan, kuvvetlenirler-se ilk Türke hücum ederler. Bunlara göz açtırmamalı.

[Agâh Sırrı Levent'in bir yazısından (30.3.1964, Ulus) öğre-niyoruz ki Rıza Nur, 'Meclis-i Mebusan'da Fırkalar Meselesi' adlı eserinde şöyle yazmış: "Türk dili yerine Arap lisanı kabul edil-miş olsaydı, bugün Osmanlı vatani dahilinde, zannımca herke-sin anadili Arapça olacak ve umum millet efradı bir lisana malik bulunacaktı. Mazide vaki olan böyle bir teşebbüsün akim kalmış (sonuçlanmamış) olmasına müteessif olmalıyız (üzülmeliyiz). Ne olacak, bir vatan ehlinde lisan müşterek olsun da, Türkçe olacağına varsın Arapça olsun!"

Hatıralarında da diyor ki: "*Vatanımızda başka ırkta, başka dilde, başka dinde adam bırakmamak en esaslı, en adil, en ha-yati iştir.*" [1405]

Zeyl (ek) :

Başvekâlete bağlı bir "İrk Müdürlüğü" teşkil edilecektir. Bu daire zabıt, muallim, 'din memuru, mebus, vekil, hariciye memuru ve diğer memurların ırklarını tespit edecek, Türk olmayanları çıkaracak. [...] Resmi vazifelerde Anadolu evladının bulunması esastır. Anadolu harici Türkler nüfusları nispetinde memuriyet alırlar. [...] Kadın hakkındaki prensibimiz 'kadın sokaktan eve'dir. Bugün kadını erkekle müsavı saymak, onu her memuriyete koymak, asrilik diye moda olmuştur. Bundan büyük hata olmaz. [...] Kadın her şeyden evvel çocuk makinesidir. [...] Şehirler dışında çok evliliğe müsaade edilecek. Dans şiddetle men edilecek. [...] Keçme, saralı, deli gibi irsi hastalıklara müptela olanlar evlenmekten men edilecek, böyle şahıslar sterilize edilecektir (kısırlaştırılacaktır). [1881-1957]

Bu programın özeti ilk defa 9 Mart 1964'te Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmış ve Türk basınında kıyamet kopmuştu. F. Rıfkı Atay da "Bir Hasta" başlıklı bir yazı yazar. (22.3.1964) Bu yazıdan bazı parçalar :

"Mütareke günlerinde, ortaklarından olduğum Akşam gazetesindeki odamda oturuyordum. 'Rıza Nur Bey geldi!' dediler. Meşrutiyet Meclislerinden adını bilirdim. Hürriyet ve İtilaf soysuzlarıyla birlikte Ulah, Bulgar, Rum, Sırp, Ermeni ve istiklalci Arnavut ve Arap mebusları ile işbirliği ederek Osmanlı İmparatorluğu bütünlüğünü parçalamaya çalışanlar arasında idi. Böylelerinden bir haylısı İttihatçıların listesinden seçilerek Meclis'e gelmişler, aradıkları ikbali bulamayınca 1908 devrimcilerine karşı Türklüğün bütün yıkıcıları ile elbirliği etmişlerdir. [...] Biz Türkçüler için o bir Türk düşmanı idi. Akşam gazetesinden ne isteyeceğini merak ettim. İçeri girdi. Sinop'tan adaylığını koyacakmış. Bize bir kitap yazmış, getirmiş. Yazdığı eser Hürriyet ve İtilaf Partisinin İçyüzü ve bütün dedikoduları idi. Anadolu'da Kuva-yı Milliyecilik geçtiği için bu yazılar onun seçim propagan-

dasında işine yarayacaktı. Mütareke hükümetlerini durmadan tenkit eden bir gazete için eski bir Hürriyet ve İtilafçıdan, kendilerinin rezalet hikâyelerini öğrenmek pek işimize geldi.

Onu böyle tanıdım.

İngilizlerin o Meclis'ten birtakımını Malta'ya sürmeleri üzerine Ankara'ya giderek Mustafa Kemal'e sığınanlar arasında idi. [...] Bakanların Meclis'te milletvekilleri tarafından seçildiği rejimde ikinci grubun işbirliği ile hükümet koltuklarından birine oturdu. [...] Eski arkadaşları arasında akılsızlığı ile, arasına hırsından gösterişçi atılganlıklarda bulunuşu ile, deli saçması fikirler ortaya atması ile, hiç kimse ile uyuşmazlığı ile tanınmıştır. Doğrusunu isterseniz bu bir ruh hastası idi. [...] Sonra kaybolup gitti. Avrupa'da vermiş kendini ırkçılığa. [...] [Programı] hangi tarafından, neresinden tutar da tenkit edebilirsiniz. Düşününüz, biz hilafeti geri getireceğiz de Araplar ve Asya Müslümanları, Türkiye Türklerinin halifesini tanıyacaklar. Yahut Sovyetler Birliği'nin Türkler oturan bütün ülkelerini, Irak'ın, Bulgaristan'ın Türk vilayetlerini geri almak davasını güdeceğiz. Sonra da öz Türkiye Türklerini bile Anadolucu, Rumelici diye ikiye ayıracağız. [...] Türkü ve Türkiye'yi kurtaranlar, Türkçülük ve Türkçeciliği kuranlar Türk değil de, son Türk imparatorluğunu dağıtıp batıranlar, Osmanlı geleceğini ve müesseselerini hortlatmak isteyenler Türk!"

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HASTALIĞI

Benim kuşağım Rıza Nur'a da, vatani dişleri ve tırnaklarıyla uçurumun kıyısından çekip kurtarmış bütün Kuva-yı Milliyecilere duyduğu saygıyı duyardı. Çünkü onların arasında yer almıştı. Hatıraları yayınlanınca şaşırdık. Rıza Nur'un normal biri olmadığı açıktı ama hastalığının niteliği neydi? Bu ne türlü bir hastalıktı? Bugüne kadar kimse bu hastalığın adını koymadı.

Hatıraları, Ruh ve Sinir Hastalıkları uzmanı Dr. Hasan Behçet Tokol'a verdim ve dedim ki: "Rıza Nur Bey Milli Mücadele döneminde çeşitli görevlerde bulunmuş, 14 ciltlik Türk Tarihi gibi bir eser vermiş, sıradışı bir insan. Sonra oturup bu garip 'Hayat ve Hatıratım'ı yazmış. Pek çok kişi hasta olduğunu anlıyor ve yazıyor ama kimse hastalığının adını ve niteliğini söylemiyor. Bir de doktor olarak sen incele sen ve kanaatini söyle sen. Farz et ki Rıza Nur Bey psikanaliz koltuğuna uzanıyor ve sana bunları anlatıyor. Kitaplar istediğin kadar sende kalabilir. Defalarca dinle yani oku, incele, sonunda objektif bir teşhis koy! Gerçekten hasta mı, hastaysa hastalığı ne?"

Hatıraları duymuş ama okumamış. İlgilendi. Kitaplar uzun bir süre kendinde kaldı. Çok yavaş okuyor, bir ara yargıda bulunmaktan da dikkatle kaçınıyordu. Nihayet bir

gün "Yahu..." dedi, "Bu adamda galiba bir koğuş hastaya yetecek kadar hastalık var. Bir vaka ki gelecek kuşak meslektaşlarıma bile yetecek kadar malzeme yüklü. Bana biraz daha zaman ver. Literatürü de incelemek istiyorum."

Birkaç ay sonra buluştuk. Koca bir dosya ile geldi.

Doktor Hasan Behçet Tokol'un (İht. No. 1961 7484/12097) söylediklerini, özet olarak ve günlük dile çevirerek aktarmaya çalışacağım.

Kısıtlı, kapalı, ceza dolu bir ortamda, mutsuz bir çocukluk yaşamış. Evde sert ve hoşgörüsüz, ev dışında pek ağırlığı olmayan bir baba. Cahil, zavallı bir anne. Ürkütücü bir dış çevre. Psikolojik açıdan normal gelişmeyi tamamlayamıyor. **Ego** (benlik) ve dolayısıyla **süper-ego** dediğimiz ruhsal denetim mekanizması gelişmiyor. Sosyalleşme yetersiz. Örnek alınacak bir aile büyüğü de olmadığı için **identifikasyon** (benimseme, idealleştirme) fırsatı da kaçıyor. Böylece ilerde daha başka ve derin bozukluklara yol açacak olan **nevrotik** bozukluğun temelleri atılmış oluyor.

Erginlik döneminde kendini taşkın bir şekilde dine vermiş. Bir süre sonra dinden uzaklaşıyor, kuvvetli bir pehli van, kumandan olmak istiyor. İsteği Harbiye'ye yazılmaktır, elbisesini bile yaptırır. Babası engel olarak bu yoğun isteğine de ket vurur. İlerde askerlere düşman kesilecektir. Zaten hayatı boyunca, her konuda, bir uçla öbür uç arasında gidip geldiğini, hemen hemen hiçbir görüşte kararlı ve sabit olmadığını görüyoruz. Bir dönem kadın olmayı istiyor, sonra kadınları aşağılıyor.. Bir içine çekiliyor, bir bütün şiddetiyle sosyal hayata katılıyor.. Aşırı titizlikten aşırı pislığe sürükleniyor.. Arnavutları ayaklandırmaya girişmekten kaçınmıyor, sonra milliyetçi, sonunda da ırkçı oluyor. 'Laikliği gerçekleştiren, hilafeti kaldıran benim' diye övünüyor, sonra Türkçü Partisi programında hilafetçi kesi-

liyor.. Milli Mücadele süresince M. Kemal'in emrinde, tam bir itaatle çalışıyor, Türk Tarihi adlı kitabında göklere çıkıyor, sonra bu hatıraları yazıyor..

Dr. Rıza Nur'u bir uçtan bir uca savuran ruhsal sebepleri belirlemek için ayrıntılardan ayıklayarak hayatını izlemek gerekiyor.

Askeri Rüştiyede okurken bir cinsel tacize daha uğruyor. (78) Bunun psikolojik **travmasının** (darbe) Rıza Nur'u çok sarstığı anlaşıyor. **İzolasyon** (kendini çevreden soyutlama) başlıyor, dış dünyadan çekinmesi ve insanlara güvensizliği artıyor. Siyasi edebiyata merak sarıyor. Babasının zorlaması üzerine Tıbbiye İdadisine yazılıyor. (80) Tıbbiye İdadisinde okurken bir kavgada burun kemiğini kırıyorlar. (81) İlk tatilinde gittiği Sinop'ta, bir kere daha cinsel saldırıya uğruyor. (83) Sonraki gelişmelere bakarak, bu saldırının, iddia ettiğinin tersine sonuçsuz kalmadığını düşünebiliriz. Güven duygusunu iyice yitirir. Artık kimse ile konuşmaz. (88) Zayıflar, zatülcenp hatta verem olur. (88)

Tıbbiye babasının 'yaptırabildiği tek bir sivil elbise ile bitirecektir. Bir defa bile gülmez. (104) Bu dönem tam bir **depresyon** (ruhsal yavaşlama, içe kapanma, çöküntü) dönemidir. Homoseksüel eğilim ortaya çıkar veya güçlenir. Sinop'ta sürgün olarak bulunan 17 yaşındaki bir Harbiye öğrencisine âşık olur. (92) Diyor ki: "Bu aşk beni göklere çıkarıyordu. Benim fikri terbiyeme bu aşkın mühim bir tesiri olmuştur." (94) Bu defa kendini şiire verir, dinle bütün ilgisini keser (95), alay eder. (114) İçki içer, sigaraya başlar, esrarı dener.

Çocukluğundaki **nevrotik** bozukluklar, kişilik yapısındaki yetersizlikler, erginlik çağındaki olayların da etkisiyle, bu dönemde ciddi **nörotik reaksiyonlara** (egonun ve süper-egonun normal çalışmaması ve bilinçaltı çatışmalar),

hatta **borderline şizoid reaksiyonlara** (şizofreninin paranooid form sınırında olması) yol açacak ve kişilik yapısını köklü bir şekilde etkileyecektir. Bu durumun zamanla başka bozukluklar da doğuracağı tabiidir.

Kendi de itiraf ediyor zaten: "Benim ifratlı devrem kemalede idi. Hekim olunca anladım, şüphesiz ki ben **nev-rastenik** idim. (113) Son sınıfta yine asabi oldum." (131)

Şehvet kabiliyetini kaldırmak için husyelerini çıkartmayı bu dönemde düşünür (113), kadın olmayı ister. (1530) Diyor ki: "Bu gayr-i kaabil-i izale (giderilemez) bir gaye halinde dimağıma yerleşmişti." (113) Mikrop korkusuyla hiçbir şeye el süremez olur (**Obsesif - kompülsiv sendrom**). (151) Tozdan korkar. (152) Aşağılık duygusu iyice belirginleşir. Diyor ki: "İçimi yiyen bir kurt vardı. Bu da bir kunduracı oğlu oluşum idi." (118) Burnunun büyüklüğünden de huzursuzluk duyar (**Depersonelizasyon**) (152). **Agresif ve hostile** (saldırgan ve kızgın) olur. Zaman zaman yeis ve bıkkınlığa düşer. (131) Zaten yetersiz olan **süper-ego** iyice çöker. Bir gün teyzesinin kızına tecavüze yeltenecek, suçu da insan doğasına yükleyecektir. (135) Subay çıkan kardeşini kıskanır. Kıskançlık duygusu da git-tikçe keskinleşir.

1901'de Tıbbiyeden mezun olur.

Staj yılında yeniden "**nev-rasteni**" olacaktır. Önce Basra'ya (147), sonra Yemen'e (151), bir sonra yine Yemen'e (151) tayin edilir ama korkar (151), gitmemek için Almanlara sığınır ve üç seferinde de İstanbul'da kalmayı başarır. Bunları yazdığını unutuyor, 1918'de İskenderiye'de iken, "Hizmet etmek için vatana dönmeye can attığını" söylüyor. (491)

Sanıyorum ki hastayı güdüleyen hizmet değil, iktidar/ikbal motifi. Bir partide, bir yönetimde, bir meslekte başta

değilse veya iktidarı paylaşmıyorsa, o ortamı parçalayıp bozarak, kötüleyerek terk edip muhalefete geçiyor. Sebebi gelişip yerleşen ve hayatının sonuna kadar devam edecek olan kişilik bozukluğudur (**Psikopati**).

Kişilik bozukluğu, zaman içinde birçok belirtiler ve reaksiyonlar gösterir. Dr. Rıza Nur'da şu belirti ve reaksiyonları buldum:

Mitomani (yalan söyleme), **fabulasyon** (masal uydurma, hayali hikâyeler, yapılmayan konuşmalar), **fanteziler** (hayal ettiği olayları gerçek sanma), **megalomani** (büyük-lük fikirleri), **narsizm** (kendine hayran olma), **paranoid reaksiyonlar** (takip edildiğini sanma duygusu ve öldürül-me korkusu yani hezeyanlar, marazi kıskançlık, kimseyi be-ğenmeme, herkesi tenkit ve karalama, aşırı alınganlık, en yakınlarına bile güvensizlik ve şüphe, aşırı ve devamlı övünme, sahte gurur ve kibir [**egosantirizm**] vb.), korku ve panik, firar duygusu, derin bir aşağılık duygusu, giderek haya duygusunun da kaybolması.

Hastanın **affektif hayatında** (heyecansal yaşamında) kin ve intikam, saldırganlık ve kızgınlık, iftira atma duygusu gittikçe artmış. Ayrıca zaman zaman, ruhsal hayatındaki karmaşanın **projeksiyonu** (dışa yansımaları) da kolayca gözleniyor.

Bunların yanında, bu tür hastalarda çok görülen kandırma ve aldatmaya yeltenme, kurnazlık, oyalama ve acındırma gibi bazı hususlar bu kişilik tablosuna eşlik etmektedir.

Bu amaçlarla kendi aleyhinde yazdığı öyle pasajlar var ki onları bile kuşku ile karşılamak yanlış olmaz kanısındayım.

Sonunda, kendinden kaynaklanan saplantılar, kuruntular ve korkular yüzünden Türkiye'den ayrılıyor. Son on yıl

içinde, kişilik bozukluklarının çok arttığı, hastanın doğrudan ve dolaylı itiraflarından, artık bir **dejenere psikopat** olduğu belli oluyor.

Hastalığı hakkındaki teşhisim, çok kısa bir ifade ile şudur: *Psikopatik bir zemin üzerinde paranoit reaksiyon*. Yani çok ağır bir ruhsal bozukluk tablosu.

Bu tür hastalar, zekâ fakülteleri tamamen bozulmadığından, kısa süreli de olsa olumlu işler yapabilirler. Nitekim hastanın, mesleki ve siyasi hayatında bazı olumlu işlerine ve gayretlerine rastlamaktayız.

Keşke hastalığı erken teşhis edilerek, kendisine psikolojik ve psikiatrik bir destek ve tedavi verilmiş olsaydı. Bunun yapılmamış olmasından dolayı üzüldüğümü belirtmek isterim.

Anılarını son duygu, düşünce ve yargılarına göre değiştirerek, geriye dönüp yeniden kurgulayarak, sanki gerçekmiş gibi nakletmiş ki bu tutum, bu tür hastalara özgü bir telafi ve tatmin yoludur.

Bir doktor olarak diyorum ki, bu zavallı hastayı tarihe emanet edelim ve artık rahatsız etmeyelim. Çünkü böyle bir hastanın anılarını ve tanıklığını ciddiye almak tıbben mümkün değildir.

BİTİRİŞ

A.

C. O. Tütengil'in Türkçü Parti programını açıklaması üzerine, program ve R. Nur'un **aleyhinde** hayli yazı çıkmıştır. Çoğu duygusal ve çalakalemdir. Yalnız A. Sırrı Levent'in yazıları, ciddi bir inceleme ürünüdür. (Ulus gazetesi, 24 ve 30 Mart, 6 Nisan 1964)

İşaret Yayınlarınca hatıralar yeniden yayınlanmaya başladı (1. C. Rıza Nur Kendini Anlatıyor, 2. C. Rıza Nur-İnönü Kavgası, 1992, 1st.). 1. cildin arka kapağındaki tanıtma yazısında, şöyle deniliyor:

"Hatıratın keşfi Kemalistleri korkutmuştur, ürkütmüştür. İddialar bir ütopyayı (yani M. Kemal olgusunu) sona erdirecek çaptadır. O zaman Rıza Nur'a saldırırlar."

Tanıtma yazısının yazarı, 'parti programına' gösterilen tepkileri, hatıralara gösterilmiş gibi anlatıyor; alıntıların, hatıralardan alındığını söylüyor. Hatıralar, 'parti programının' açıklanmasından (1963) dört yıl sonra, 1967'de yayınlanmış ve kayda değer bir tepki olmamış, bir hastanın hezeyanları olarak görülmüş, üzerinde durulmamış, genellikle önemsenmemiştir.

Araştırmacı Ş. Süreyya Aydemir, A. İpekçi ile yaptığı bir konuşmada şöyle diyor:

"Yazılarını dikkatle okursak [anlarız ki], kendisi bir ruh hastasıdır. [...] Bunlar gayr-i samimi insanlardır, fazla değer veremiyorum." (Milliyet, 10.11.1975, s. 7)

Tarihçi Cemal Kutay da, "Ben Rıza Nur'u yakından tanıdım. [...] Çok tutarsız bir adamdı," demekle yetiniyor. (Aktüel, 25.7.1991, s. 27)

Bu soğukkanlılığı ve vekarı saygı ile karşılıyordum. Ama bu sessizlik, Abdurrahman Dilipak'ın da belirttiği gibi, "...söylentilere güç katmakta ve karşıt tezleri savunanların cesaretini arttırmaktadır. İddiaların en frapan, marjinal noktaları, bir tarih dedikodusu olarak, giderek genişleyen dalgalar halinde yayılmaktadır." (R. Nur Kendini Anlatıyor, sunuş, s. 20-21, İşaret Y., 1992, İst.)

Çok haklı. Mesela M. Kemal'in annesinin Selanik genelevinde çalıştığı hakkındaki utanç verici iddianın kaynağı, R. Nur'un hatıralarında yer alan, "İhtiyar Tesalyalıların rivayeti şudur" diye başlayan birkaç çirkin cümledir. (s. 561) Sonra birileri daha ileri giderek, rivayete dayandığını yazarının bile açıkladığı bu iddiayı, sahte bir mahkeme ilamı ile güçlendirmeye yeltendiler; hatta işi, sahte ilam fotokopilerini Meclis'te dağıtmaya kadar götürdüler. (1994)

Araştırmacı Aclan Sayılğan, Osmanlı hanedanına mensup bir Sultanefendinin, M. Kemal'in annesiyle ilgili bu iddia hakkındaki görüşünü bana yazılı olarak bildirmişti. Bu mektuba dayanarak, Sultanefendinin görüşünü, kısaltarak aktarıyorum.

"Bu iddiada bulunanlar, bir devri ve son üç padişahı da küçülttüklerinin farkında değiller. M. Kemal Paşa, Sultan Abdülhamit devrinde, askeri okula girmiş, resmi adı Mekteb-i Fünun-u Harbiye-yi Şahane olan Harbiye'ye, daha sonra da erkân-ı harp sınıflarına devam etmiş, Sultan Reşat zamanında paşalığa terfi etmiş, Sultan Vahidet-tin de kendisini fahri yaverliğine seçmiştir. O devirlerin şartlarını bilen, biraz tarih bilgisi olan bir kimse, M. Kemal Paşanın rahmetli annesi konusundaki bu çirkin iddianın,

kasıtlı bir iftira olduğunu kolayca anlar." (7.11.1992 günlü mektup)

Kaldı ki R. Nur 1926 Eylülünde Türkiye'den ayrılana kadar [Ana Britannica'da yanlış olarak 1924'de ayrıldığı yazılıdır.] M. Kemal'e muhalefet filan etmiş değildir. Her verilen görevi yerine getirmiş, iki dönem milletvekili olmuş, iki defa hükümette görev almış, birlikte yiyip içmiş, Türk Tarihi adlı eserinde övgüler yağdırmıştır. "Cumhuriyet devrinde (1923'den sonra) milletin, devletin iyilik ve kötülüğüne dair benim hiçbir dahlim yoktur. Yalnız mebusum [M. vekiliyim]. Ekseriya İstanbul'dayım. Türk Tarihi'nin tab ve tas-hihlerini yapmak ve eksik kısımlarını ikmal etmekle meşgulüm. Meclis'teki müzakerelere karıştığım, alakadar olduğum yoktu," diyor. [1271, 1277] Kısacası Paris'e gidene kadar M. Kemal'e muhalif olduğunu gösteren ciddi bir belirti yok! Kendi muhalif olduğunu iddia ediyor. İçin için müthiş bir muhalif olduğunu varsayalım.

M. Kemal'in tek muhalifi Rıza Nur muydu? Hayır! M. Kemal'e muhalefet onunla mı başladı? Tabii ki hayır! Ordu-da, İttihat ve Terakki içinde, Milli Mücadele boyunca, 1923'den sonra birçok muhalifi olmuştur. Bütün bu M. Kemal muhalifi insanlar, annesinin genelev kadını olduğunu bilmiyorlar, fakat bir Rıza Nur biliyor! Ya da Enver Paşa, Ahmet İzzet Paşa vs. gibi dindar ve M. Kemal'e muhalif askerler, Sadrazam Damat Ferit, yazar Ali Kemal, Divan-ı Harp Başkanı Nemrut Mustafa Paşa, Dahiliye Nazırları Adil ve Artin Cemal gibi saltanatçı ve M. Kemal'e düşman kimseler de biliyorlar ama susuyor ve sonra bile açıklamıyorlar. Milli Mücadeleye katılan Ali Fuat (Cebesoy), Kâzım Karabekir Paşa, Fevzi Paşa (Çakmak), Yakup Şevki (Subaşı) Paşa vs. gibi ya hocası, ya sınıf, ya silah arkadaşı olanlar da bu olayı bildikleri halde sineye çekiyor ve tam

bir itaatla çalışıyorlar. Anlaşılan şu 'Teselyalı ihtiyarlar' bu rivayeti nedense, yalnız Rıza Nur'un kulağına fısıldamışlar. Ne zaman, nerede fısıldamışlar acaba? Tabii, her konuda olduğu gibi hatıralar, bu konuda da derin bir sessizlik içinde.

Ve Rıza Nur, Nutuk'u okuyup da hatıralarını yazmaya başladığı zaman (1928), Teselyalı ihtiyarların bu 'rivayeti' birdenbire aklına, aklı da başına geliyor ve artık dayanamayıp bu sırrı açıklıyor! ..

Lafı uzatmak gereksiz. Aşikâr bir şey, düpedüz uyduruyor! Bu konuyu yine Rıza Nur'un bir cümlesiyle kapatayım.

"Böyle yalanı her yalancı uyduramaz, çünkü biraz utanır." [1256]

B.

Hatıraların ve R. Nur'un **lehinde** de yazılar yayınlanmış. Ama bunların da çoğu duygusal ve çalakalemdir. Hiçbiri ciddi ve titiz bir inceleme ürünü değildir.

Son yıllara ilişkin birkaç örnek vereyim.

Aktüel dergisi, üç bölümünü yayınladığı hatıraları **"birinci el bir bilgilenme kaynağı"** olarak niteliyor ve R. Nur'u "Lozan mimarı", "yürekli bir yazar" olarak övüyor. (3. s., 25 Temmuz 1991)

Boğaziçi Yayınlarınca yayınlanmış olan 'R. Nur'un Lozan Hatıraları'nın oldukça objektif yazılmış olan önsözünde, "Bu hatıralar, siyasi rakipleri hakkında kullandığı galiz kelimeler ve naklettiği bazı dedikodular bir yana atılırsa, *yakın tarihimiz hakkında çok büyük kaynak teşkil edecek mahiyettedir,*" denilmekte, *"çok kıymetli ve zengin ve ibret dolu tarihi vesika", "Türk tarihine kıymetli bir vesika"* diye değerlendirilmektedir. (s. 10-14, Ağustos 1992, ilaveli 3. baskı)

İşaret Yayınevince yayınlanmaya başlanan (1992) hatıraların 1. cildinin başında, Abdurrahman Dilipak'ın bir sunuş yazısı var. Birkaç cümlesini aktaracağım:

"R. Nur'un hatıratı, büyük değer taşımaktadır. [...] Deliliği iddiası, herhalde (muhaliflerinin) sadece bir suçluluk psikolojisinin ürünü olabilir. Öyle sanıyorum ki en az, dönemin önde gelen öteki isimleri kadar akıllı idi. [...] Rıza Nur'un tarihe tanıklığı önemlidir. [...] Hatıralar Cumhuriyet dönemine ilişkin ilk sivil belgedir. [...] Rıza Nur yanlış bir hayat yaşadı. Ama ölürken dürüsttü." (s. 13-25)

Arka kapakta yer alan tanıtma yazısında ise Rıza Nur şöyle tanıtılıyor: *"Parlak bir kişiliği vardı. O, bir zamanlar kahramandı. [...] Bir dönemi sorgulamak için savcı gibi araştırır her olayı (!) ve sonunda hatırat çıkar ortaya. [...]"*

Besbelli ki bu vakti az yazarlar, hatıraları gereken dikkat, titizlik ve özenle okumamışlar. Yoksa Rıza Nur'un çelişkilerini, tutarsızlıklarını, yukardan atmalarını, övünmelerini, ölçsüzlüklerini, apaçık yanlışlarını, biraz araştırma ile kolayca anlaşılacak saptırmalarını, iddialarının dayanaksızlığını, maraziliğini, özel hayatının kirli yanlarını, radikal ırkçılığını ve türlü sapkınlıklarını kolayca görürlerdi; belgesiz, tanıksız, kanıtsız, dayanaksız, hiçbir başka kaynağın ve olayın doğrulamadığı soyut ve galiz iddiaları, hiç kuşkalanmadan ve doğrusunu araştırmak için hiçbir zahmete girmeden yayınlamaz, 'bilgilenme kaynağı', 'tarihi vesika', 'büyük değer taşıyan bir kaynak', 'ilk sivil belge' diye değerlendirmezlerdi. Sadece o galiz üslup bile okuyanı ayıltmaya ve bu üslubun arkasındaki insandan kuşku duyulmasına yeter. Kişilik bir bütündür. Bu hasta üslubu kullanan birinin, —ve eserinin— sağlıklı olması mümkün olabilir mi?

Gerçeğin sesi bilgecedir, efendicedir.

Bu çevrelerin, R. Nur olayını soğukkanlılık ve önyargısız bir yaklaşımla, bir daha değerlendireceklerini umut ediyorum. Çünkü diyorlar ki: "Gerçek herkes için en iyi, en doğru ve en güzel olanıdır." Bu yargıya bütün yüreğimle katılıyorum. M. Kemal Atatürk'ü ve dönemini tabii tartışalım!

Ama ciddilikle.

Cüneyt Arcayürek

1. Demokrasinin İlk Yılları (1947 - 1951)
2. Yeni İktidar, Yeni Dönem (1951 - 1954)
3. Bir İktidar, Bir İhtilal (1955 - 1960)
4. Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960 - 1965)
5. Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965 - 1971)
6. Çankaya'ya Giden Yol (1971 - 1973)
7. Demokrasinin Sonbaharı (1977 - 1978)
8. Müdahalenin Ayak Sesleri (1978 - 1979)
9. 12 Eylül Doğru Koşar Adım
(Kasım 1979 - Nisan 1980)
10. Demokrasi Dur, 12 Eylül 1980
(Nisan 1980 - Eylül 1980)
- Ku - De - Ta 1 (Büyüklerle Masallar)
- Ku - De - Ta 2 (Adaya Demokrasi Nasıl Geldi)
- Hapishanedeki Ecevit
- Şeytan Üçgeninde Türkiye
- Darbeler ve Gizli Servisler
- Namı 864 Rakımlı Tepe : Çankaya
- Çankaya Hesaplaşması

Semih Günver

1. Fatih Rüştü Zorlu'nun Öyküsü
2. Bir Kiraz Ağacı Olsaydım
3. Tac Mahal Oteli

Bilâl N. Şimşir

1. Malta Sürgünleri
2. Bulgaristan Türkleri
3. Osmanlı Ermenileri
4. Ankara... Ankara (Bir Başkentin Doğuşu)
5. İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921 - 1922)

Baskın Oran

1. Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları/1
2. Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları/2 (Son Defter)
3. Atatürk Milliyetçiliği (Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme)
4. Nerde O Eski Mapusaneler
5. Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu
6. Devlet Devlete Karşı

Hasan Cemal

1. Tank Sesiyle Uyanmak
2. Demokrasi Korkusu
3. Tarihi Yaşarken Yakalamak
4. Özal Hikâyesi

Erbil Tuşalp

1. Eylül İmparatorluğu
2. Zehir Yüklü Bulutlar (Halepçe'den Hakkâri'ye)
3. Bin İnsan
4. Ben Tarihim Bay Başkan
5. Önce Çocuklar Öldü
6. Paşa İle General
7. Evreninki mi, Özalinki mi?
8. Plastik Papatya Kokusu (Bir Değişimin Öyküsü)
9. Şeriat A.Ş.

Hasan Pulur

- Olaylar ve İnsanlar 1 (1961 - 1972)
Olaylar ve İnsanlar 2 (1973 - 1978)
Olaylar ve İnsanlar 3 (1979 - 1984)
Olaylar ve İnsanlar 4 (1986 - 1988)
Olaylar ve İnsanlar 5 (1988 - 1990)
Olaylar ve İnsanlar 6 (1991 - 1992)

Metin Toker

Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları

1. Tek Partiden Çok Partiye (1944 - 1950)
2. DP'nin Altın Yılları (1950 - 1954)
3. DP Yokuş Aşağı (1954 - 1957)
4. Demokrasiden Darbeye (1957 - 1960)
5. Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim (1960 - 1961)
6. İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961 - 1965)
7. İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965 - 1973)
- Şeyh Sait ve İsyanı

Yavuz Donat'ın Vitrininden

1. Sandıktan İhtilale (1977 - 1980)
2. Buyruklu Demokrasi (1980 - 1983)
3. Özal'lı Yıllar (1983 - 1987)
4. Demirel'in Yokluk Yılları

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ

Yekta Güngör Özden Atatürk Sizsiniz!

Yekta Güngör Özden İnsan Hakları, Lâiklik, Demokrasi Yolunda

Yekta Güngör Özden Hukukun Üstünlüğüne Saygı

Turgut Özakman Dr. Rıza Nur Dosyası

Tekin Akıllıoğlu (Yay. Haz.) İnsan Haklarının Korunması

Alanında Temel Belgeler

Paul Gentizon Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu

Hıfzı Topuz Parisli Yıllar

Nursun Erel – Ali Bilge Tansu Çiller'in Siyaset Romanı

Türker Alkan Siyasi Ahlak ve Siyasi Ahlaksızlık

Attilâ İlhan Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler

Attilâ İlhan Sokaktaki Adam

Erdem Erner Davulun Sesi "Dışişlerinde 44 Yıl"

Ercüment Yavuzalp Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik

Ercüment Yavuzalp Menderes'le Anılar

Melih Esenbel Kıbrıs (I) 'Ayağa Kalkan Adam'

Râşid Erer Türklere Karşı Haçlı Seferleri

Ergun Özbudun Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı

Ergun Sav Rakı Sohbetleri

Ergun Sav Nostaljik Muhabbetler

Ergun Sav Diplo-dra-matik Anlatılar

Doğan Hızlan Sanat Günah Çıkartıyor

Ercan Uygur İktisat Söyleşileri

Orhan Çaplı Çocukların Gençlerin Eğitimi

Orhan Çaplı İnsanın İç Dünyası

Orhan Çaplı Evlenmeye Hazır mısınız?

Reha İsvan Ne Söylersen Bir Eksik

Reha İsvan Gün Olur Devran Döner

Alain Mutlu Olma Sanatı

Erhan Bener Bir Büyük Bürokratin Romanı "Memduh Aytür"

Kemal Bağlum Anıpolitik

Zeynep Alemdar Oyunun Kuralı "Basında Özdenetim"

Doğan Aksan Türkçenin Gücü

Abdurrahman Yıldırım Borsanın ABC'si "Ayılar, Boğalar ve Paranız"

Betül Uncular İşte Böyle Bir Meclis (1983 - 1991)

Betül Uncular Ses Duvarındaki Generaller

Necati Cumalı Şiddet Ruhu

Necati Cumalı Niçin Af?

Yalçın Doğan Kodes A.Ş.

Güney Dinç Yedi Domuzlu Altın

Nur Köküöz Bir Selin Vardı

Nazife Güngör Arabesk

Bilal Çetin Soygun "Hayali İhracatın Boyutları"

Andreas Papandreu Namlunun Ucundaki Demokrasi

Münci Kapani Politika Bilimine Giriş

Münci Kapani İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları

Kâmuran Gürün Ermeni Dosyası

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ

İskender Ohri Anadolu'nun Öyküsü

Hikmet Özdemir Yön Hareketi

Osman Ulagay Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken

"Kim Kazandı Kim Kaybetti"

Morton Puner İyi ve Uzun Bir Hayata Doğru

Ali Atıf Bir - Fermani Maviş Reklamın Gücü

(Dünyada ve Türkiye'de Reklamcılık)

Nazmi Kal İSMET İNÖNÜ (Televizyona Anlattıklarım)

Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası (31 İmza)

Türkiye Ekonomisi 1980 - 1985

(Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler) (10 İmza)

Cevdet Kudret Dilleri Var Bizim Dile Benzemez

Hıncal Uluç Sarı Kırmızılı Kaşkol

Ayşegül Yüksel Haldun Taner Tiyatrosu

Robert P. Finn Türk Romanı İlk Dönem : 1872 - 1900

B. Russel Batı Felsefesi Tarihi (Antik Çağ)

Maurice Duverger Sosyal Bilimlere Giriş

Maurice Duverger Siyasi Partiler

M. Hasaneyn Heykel Kahire Dosyası

S. Allende Şili'de Sosyalist Eylem

A. Taner Kışlalı Öğrenci Ayaklanmaları

Y.A. Petrosyan Sovyet Gözüyle Jöntürkler

Bilge Umar İzmir'de Yunanlıların Son Günleri

Ernest Mandel Avrupa Meydan Okuyor

Wright Mills İktidar Seçkinleri

Sweezy - Baran - Magdoff Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı

Armando Uribe Kara Kitap / Şili'de Amerikan Darbesi

Niyazi Berkes Türk Düşününde Batı Sorunu

Gilles Martinet Beş Komünizm

Bilsay Kuruç Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi

Mümtaz Soysal Güzel Huzursuzluk

İlhami Soysal Günün İçinden

Ergun Aybars İstiklal Mahkemeleri

Nadir Nadi Sil Baştan

Sadun Tanju Kutsal İnekler

Feroz ve Bedia Turgay Ahmad Türkiye'de Çok Partili Politikanın

Açıklamalı Kronolojisi

Faruk Yener Müzik Kılavuzu

Toygar Akman Sibernetik Yaratıcılık

Dr. B. Spock Çocuk Bakımı ve Eğitimi

Dr. Rafet Erten Bizden Çocuğa

M. Safa Yurdanur Can Boğazdan Gelir

Sophia Loren Aşk Mutfağı

TURGUT ÖZAKMAN, 1930'da Ankara'da doğdu. A.Ü. Hukuk Fakültesini bitirdi (1952). Köln Ü. Tiyatro Bilimi Enstitüsüne devam etti. Basın-Yayın Genel Md.lüğünde görevli ve İç Basın Müdürü (1958), Bonn Basın Ataşe Yardımcısı (1960), Ankara Radyosu Söz ve Temsil Yayınları Şefi (1962), TRT Program D. Bşk. (1964), Genel Md. Haber ve Program Yardımcısı (1967), Radyo-Televizyon Yüksek Kurul üyesi ve Başkan Vekili (1988); Devlet Tiyatrolarında dramaturg (1956), Genel Md. Başyardımcısı (1978) ve Genel Müdür (1983) olarak çalıştı. DTCF Tiyatro Bölümünde Dramatik Yazarlık dersi öğretim görevlisi olarak çalışmasını sürdürüyor. Evli, üç çocuğu, iki torunu var. Başlıca oyun ve senaryoları: **Pembe Evin Kaderi, Güneşte On Kişi, Duvarların Ötesi, Kanaviçe, Ocak, Paramparça, Sarıpınar-1914, Fehim Paşa Konağı, Resimli Osmanlı Tarihi, Bir Şehnaz Oyun, Töre, Yatkı Emine ve Kurtuluş.**

Kimdir, nasıl biridir Dr. Rıza Nur?

Bazıları 'ruh hastası' olduğunu ileri sürüyorlar.

Gerçekten bir ruh hastası mıdır?

Yoksa bazılarının nitelediği gibi "bir kahraman" mı?

Hangisi doğru?

Bazı çevrelere göre Dr. Rıza Nur'un Hatıraları, "hezeyan"; bazı çevrelere göre de, "yakın tarihimizin bakir gerçekleri üzerine ışık tutan müthiş ifşaat", "Türk tarihine kıymetli bir vesika", "Cumhuriyet dönemine ilişkin ilk sivil belge", "çok kıymetli, zengin ve ibret dolu tarihi vesikalar yığını", "alternatif tarih için çok önemli bir kaynak"tır.

Kim haklı?

TURGUT ÖZAKMAN, Dr. RIZA NUR DOSYASI adlı incelemesinde bu soruları, yine Dr. Rıza Nur'un yardımıyla yanıtlıyor.

9 789754 945157

ISBN 975 - 494 - 515 - 2
95 . 00 . 0000 325

KD 700-0000 İra